T.C.

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

BÂKÎ'NİN FEŻÂİLÜ'L-CİHÂD ADLI ESERİNİN GRAMER İNCELEMESİ

Zekiye Miray TALAN

205061012

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Sinan UYĞUR

Bandırma 2023

T.C.

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

BÂKÎ'NİN FEŻÂİLÜ'L-CİHÂD ADLI ESERİNİN GRAMER İNCELEMESİ

Zekiye Miray TALAN

205061012

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Sinan UYĞUR

Bandırma 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (17.07.2023)

Zekiye Miray TALAN

ÖZET

BÂKÎ'NİN FEŻÂİLÜ'L-CİHÂD ADLI ESERİNİN GRAMER İNCELEMESİ

Zekiye Miray TALAN

Bu çalışma dinî içerikli bir metin olan "Feżâilü'l-Cihâd" isimli eserin gramer incelemesiyle hazırlanmış bir yüksek lisans tezidir. Eser, Ahmed b. İbrahim b. Muhammed b. Nuhhas ed-Dımaşkî ed-Dimyâtî'nin (ö. 814 M. / 1411-12 H.) telif ettiği "Meşâriu'l-Eşvâk ilâ Mesâri'i'l-Uşşâk" adlı eserin Bâkî tarafından yapılan tercümesidir.

Çalışma pek çok nüshası bulunan eserin 1286 numaralı Ali Emiri nüshası ve 06 Hk 3910 numaralı Adnan Ötüken nüshası üzerinde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Cevdet Dadaş'ın 1286 numaralı Ali Emiri nüshasını transliterasyon alfabesiyle aktarmış olduğu "Bâḳî Feżâilü'l-Cihâd" adlı doktora tezi de nüsha kabul edilerek diğer nüshalarla birlikte ele alınmıştır.

Çalışmada ele alınan nüshaların her sayfası ve satırı numaralandırılarak incelenen kelimeler ile cümleler adreslenmiştir. Nüsha farklılıkları dipnot kısmında gösterilmiştir.

Çalışma giriş, inceleme ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Bâkî'ye ve Fezâilü'l-Cihâd adlı esere ait bilgiler ile birlikte çalışmanın amacına, sınırlılıklarına, yöntemine ve Feżâilü'l-Cihâd'ın Türk dili tarihindeki yerine dair bilgiler yer almaktadır. İnceleme bölümünde ses bilgisi ve biçim bilgisi üzerinde çalışılmıştır. Metin, Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri dikkate alınarak incelenmiştir. Bu incelemede döneme uygun olan ve aykırı olan yönler tespit edilerek örneklendirilmiştir. Sonuç bölümünde, inceleme bölümünden elde edilen çıkarımlar toplanmıştır ve örnekleriyle birlikte verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bâkî, Biçim Bilgisi, Eski Anadolu Türkçesi, Fezâilü'l-Cihâd, Ses Bigisi,

ABSTRACT

GRAMMATICAL ANALYSIS

OF BÂKÎ'S WORK "FEŻÂİLÜ'L-JİHÂD"

Zekiye Miray TALAN

This study is a master's thesis prepared with the grammatical analysis of the translated work titled "Feżâilü'l-Jihâd" which is a religious text. The study is Bâkî's translation of the book titled "Meşâriu'l-Eşvâk ilâ Mesâri'i'l-Uşşâk" originally authored by Ahmed ibn Ibrahim ibn Muhammad ibn Nuhhas ed-Dimashki ed-Dimyati (d. 814 AH / 1411-12 AD).

The study was conducted on the 1286th copy from Ali Emiri and the 06 Hk 3910 copy from Adnan Ötüken, both of which are among the numerous copies of the same work. In addition, Cevdet Dadaş's doctoral thesis titled "Bâḳî Feżâilü'l- Jihâd", in which he transcribed the 1286th Ali Emiri copy using the transliteration alphabet, has been accepted as a copy and considered alongside other copies in the study.

In the study, each page and line of the examined copies were systematically numbered, facilitating the referencing of specific words and sentences. Discrepancies among the copies are documented in the footnotes section.

The study comprises three main sections: introduction, examination, and conclusion.

The introduction section provides information about Bâkî and the work "Fezâilü'l-Jihâd" along with details about the study's objectives, limitations, methodology, and insights into the place of "Feżâilü'l- Jihâd" in the history of the Turkish language. The examination section focuses on phonology and morphology. The text has been analyzed, taking into consideration the linguistic characteristics of Old Anatolian Turkish. In this examination, both aspects in accordance with the period and those deviating from it have been identified and exemplified. In the conclusion section, the conclusions drawn from the examination have been gathered and presented along with examples.

Keywords: Bâkî, Phonology, Old Anatolian Turkish, Fezâilü'l-jihâd, Morphology

ÖN SÖZ

Dil, toplumların manevi kültür taşıyıcısıdır. Topluma bağlı olarak devamlı bir gelişim ve değişim süreci içerisindedir. Bu süreç her dilin ses ve yapı kuralları etrafında şekillenir. İncelenen Feżâilü'l-Cihâd adlı tercüme eser de Türk dilinin belli bir dönemindeki tekâmülünü yansıtmaktadır.

Feżâilü'l-Cihâd adlı eser Bâkî tarafından 16. yüzyılda devletin askerî, siyasi, sosyal ve kültürel kısacası her alanda şahlandığı bir dönemde, sarayın isteğine binaen Mevlâna Ahmed b. İbrahim b. Muhammed b. Nuhhas ed-Dımaşkî ed-Dimyâtî'nin (ö. 814 M. / 1411-12 H.) telif ettiği "Meşâriu'l-Eşvâk ilâ Mesâri'i'l-Uşşâk" adlı eserden tercüme edilmiştir.

Cihadın faziletlerini ve diğer ibadetlerden üstünlüğünü anlatan Feżâilü'l-Cihâd'ın tercümesi devletin edebî zenginliğine zenginlik kattığı gibi açık ve anlaşılır diliyle halka cihat için yapılan bir çağrı niteliği de taşımaktadır.

Pek çok nüshası bulunan eserin, çalışmada iki nüshası ve üzerinde çalışılan bir doktora tezi göz önünde bulundurulmuştur.

Bu çalışma boyunca zamanını, bilgisini ve deneyimlerini benden hiç esirgemeden bana destek olan ve yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Sinan UYĞUR'a, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümü hocaları ve Arş.Gör. Ömer Ocak'a, üzerimde emeği olan bütün hocalarım ile bu yolda bilimin ışığıyla yürüyüşümüzün temelini atan ve yolundan gittiğimiz Başöğretmen Mustafa Kemal ATATÜRK'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Hayatım boyunca her türlü zorluğu paylaştığım anneme, babama, yengeme ve en büyük destekçim abim Kemal TALAN'a, bu süreçte yol arkadaşım olan Seher ÇINAR'a, desteğini her daim hissettiğim Berkan OLGUN ve Furkan TOK'a ayrıca teşekkür ederim.

Zekiye Miray TALAN

BURSA – 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **ii**
ABSTRACT ..... **iii**
ÖN SÖZ ..... **iv**
İÇİNDEKİLER ..... **v**
ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ ..... **xi**
İŞARETLER VE KISALTMALAR ..... **xii**
BİRİNCİ BÖLÜM **1**
1. GİRİŞ **1**
1.1. Bâkî **1**
1.1.1. Hayatı **2**
1.1.2. Eserleri **5**
1.1.2.1. Divân **6**
1.1.2.2. Maâlimü'l-Yakîn Fî Sîreti Seyyidü'l-Mürselîn **6**
1.1.2.3. Fezâil-i Mekke **7**
1.1.2.4. Hayâtü'l-Kulûb bi-Rivâyâtı Ebî Eyyûb **7**
1.1.2.5. Fezâilü'l-Cihâd **9**
1.1.2.5.1. Nüshalar **11**
1.1.2.5.1.1. Yurt İçindeki Nüshalar **11**
1.1.2.5.1.2. Yurt DışındakiNüshalar **21**
1.2. Çalışmanın Amacı ve Sınırlılıkları **23**
1.3. Çalışmanın Yöntemi **23**
1.4. Eserin Türk Dili Tarihindeki Yeri **24**
İKİNCİ BÖLÜM **25**
1. İNCELEME **25**
1.1. SES BİLGİSİ **25**
1.1.1. Kalıcı Ses Değişmeleri **25**
1.1.1.1. Ünlüler **25**
1.1.1.1.1. Dil Konumunun Değişmesi **25**
1.1.1.1.1.1. İncelme **25**
1.1.1.1.1.2. Kalınlaşma **26**
1.1.1.1.2. Çene Açıklığının Değişmesi **26**
1.1.1.1.2.1. Genişleme **26**

1.1.1.1.2.2. Daralma 27
1.1.1.1.3. Dudakların Şeklinin Değişmesi 28
1.1.1.1.3.1. Düzleşme 28
1.1.1.1.3.2. Yuvarlaklaşma 29
1.1.1.1.4. Ünlü Türemesi 30
1.1.1.1.5. Ünlü Düşmesi 31
1.1.1.2. Ünsüzler 32
1.1.1.2.1. Ses Tellerinin Durumunun Değişmesi 33
1.1.1.2.1.1. Tonlulaşma 33
1.1.1.2.1.2. Tonsuzlaşma 34
1.1.1.2.2. Ses Yolu Açıklığının Değişmesi 35
1.1.1.2.2.1. Sızıcılaşma 35
1.1.1.2.2.2. Akıcılaşma 36
1.1.1.2.2.3. Patlayıcılaşma 37
1.1.1.2.3. Boğumlanma Yerinin Değişmesi 37
1.1.1.2.3.1. Dudaklılaşma 37
1.1.1.2.3.2. Damaklaşma 38
1.1.1.2.4. Hava Yolunun Değişmesi 38
1.1.1.2.4.1. Genizlileşme 38
1.1.1.2.5. Ünsüz Türemesi 38
1.1.1.2.6. Ünsüz Düşmesi 38
1.1.1.2.7. Ünsüz Birleşmesi 41
1.1.2 İşletim Ses Bilgisi 41
1.1.2.1. Kalıklık-İncelik Uyumu 41
1.1.2.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu 42
1.1.2.3. Ünlü Düşmesi 42
1.1.2.4. Tonlulaşma 42
1.2. BİÇİM BİLGİSİ 43
1.2.1. Kelime Türetimi 43
1.2.1.1. İsim ve İsim Soylu Kelimelerin Türetimi 43
1.2.1.1.1. İsimden İsim Yapma Ekleri İle 43
1.2.1.1.2. Fiilden İsim Yapma Ekleri İle 48
1.2.1.1.3. Birleştirme Yolu İle 50
1.2.1.2. Fiil Türetimi 53

1.2.1.2.1. İsimden Fiil Yapma Ekleri İle 53
1.2.1.2.2. Fiilden Fiil Yapma Ekleri İle 54
1.2.1.2.3. Yardımcı Fiiler İle 55
1.2.1.2.4. Tasvir Fiiller İle 57
1.2.1.2.5. Kaynaşma İle 59
1.2.2 KelimeTürleri ve İşletimi 59
1.2.2.1. İsimler 59
1.2.2.1.1. Çokluk Eki 59
1.2.2.1.2. İyelik Ekleri 60
1.2.2.1.3. Zamir "n" si 63
1.2.2.1.4. Hāl Ekleri 64
1.2.2.1.4.1. Yalın Hāl 64
1.2.2.1.4.2. İlgi Hāli 64
1.2.2.1.4.3. Yükleme Hāli 65
1.2.2.1.4.4. Yönelme Hāli 66
1.2.2.1.4.5. Bulunma Hāli 66
1.2.2.1.4.6. Ayrılma Hāli 67
1.2.2.1.4.7. Eşitlik Hāli 67
1.2.2.1.4.8. Vasıta Hāli 68
1.2.2.1.4.9. Sebep Hāli 68
1.2.2.1.4.10. Benzetme Hāli 69
1.2.2.1.5. Aitlik Eki 69
1.2.2.1.6. Soru Eki 70
1.2.2.2. Zamirler 70
1.2.2.2.1. Şahıs Zamirleri 70
1.2.2.2.2. İşaret Zamirleri 72
1.2.2.2.3. Dönüşlülük Zamiri 74
1.2.2.2.4. Belirsizlik Zamiri 75
1.2.2.2.5. İşteşlik Zamirleri 76
1.2.2.2.6. Soru Zamirleri 76
1.2.2.3. Sıfatlar 77
1.2.2.3.1. Niteleme Sıfatları 77
1.2.2.3.2. Belirtme Sıfatları 78
1.2.2.3.2.1. İşaret Sıfatları 78

1.2.2.3.2.2. Belirsizlik Sıfatları 79
1.2.2.3.2.3. Sayı Sıfatları 80
1.2.2.3.2.3.1. Asıl Sayı Sıfatları 80
1.2.2.3.2.3.2. Sıra Sayı Sıfatları 80
1.2.2.3.2.3.3. Üleştirme Sayı Sıfatları 81
1.2.2.3.2.4. Soru Sıfatları 81
1.2.2.4. Zarflar 82
1.2.2.4.1. Zaman Zarfları 82
1.2.2.4.2. Yer-Yön Zarfları 83
1.2.2.4.3. Durum Zarfları 84
1.2.2.4.4. Miktar Zarfları 85
1.2.2.4.5. Soru Zarfları 85
1.2.2.5. Edatlar 86
1.2.2.5.1. Bağlama Edatları 86
1.2.2.5.2. Gösterme Edatları 97
1.2.2.5.3. Ünlemler 97
1.2.2.5.5. Olumsuzluk Edatı 98
1.2.2.5.6. Kuvvetlendirme Edatları 99
1.2.2.5.7. Soru Edatları 100
1.2.2.5.8. Çekim Edatları 100
1.2.2.6. Fiiller 105
1.2.2.6.1. Fiillerde Çatı 105
1.2.2.6.1.1. Öznesi Bakımından Fiiller 106
1.2.2.6.1.1.1. Etken Fiiller 106
1.2.2.6.1.1.2. Edilgen Fiiller 106
1.2.2.6.1.1.3. Dönüşlü Fiiller 108
1.2.2.6.1.1.4. İşteş Fiiller 108
1.2.2.6.1.1.5. Ettirgen Fiiller 109
1.2.2.6.1.2. Nesnesi Bakımından Fiiller 111
1.2.2.6.1.2.1. Geçişli Fiiller 111
1.2.2.6.1.2.2. Geçişsiz Fiiller 112
1.2.2.6.1.2.3. Oldurgan Fiiller 112
1.2.2.6.2. Fiillerin Olum Durumu 114
1.2.2.6.2.1. Olumlu Fiiller 114

1.2.2.6.2.2. Olumsuz Fiiller 115
1.2.2.6.3. Şahıs Ekleri 115
1.2.2.6.3.1. Şahıs Zamiri Kökenli Şahıs Ekleri 116
1.2.2.6.3.2. İyelik Eki Kökenli Şahıs Ekleri 118
1.2.2.6.4. Fiillerde Kip 121
1.2.2.6.4.1. Basit Kipler 120
1.2.2.6.4.1.1. Emir Kipi 120
1.2.2.6.4.1.2. İstek Kipi 124
1.2.2.6.4.1.3. Şart Kipi 126
1.2.2.6.4.1.4. Gereklilik Kipi 128
1.2.2.6.4.1.5. Geniş Zaman 131
1.2.2.6.4.1.6. Şimdiki Zaman 134
1.2.2.6.4.1.7. Görülen Geçmiş Zaman 134
1.2.2.6.4.1.8. Anlatılan Geçmiş Zaman 137
1.2.2.6.4.1.9. Gelecek Zaman 138
1.2.2.6.4.2. Birleşik Kipler 139
1.2.2.6.4.2.1.Tek Ek-fiilli Çekimler 139
1.2.2.6.4.2.1.1. İsim Bildirme Şekilleri 139
1.2.2.6.4.2.1.2. Hikāye Çekimi 141
1.2.2.6.4.2.1.2.1. İsimlerin Üzerine 141
1.2.2.6.4.2.1.2.2. İsteğin Hikāyesi 143
1.2.2.6.4.2.1.2.3. Anlatılan Geçmiş Zamanın Hikāyesi 144
1.2.2.6.4.2.1.2.4. Görülen Geçmiş Zamanın Hikāyesi 146
1.2.2.6.4.2.1.2.5. Geniş Zamanın Hikāyesi 146
1.2.2.6.4.2.1.2.6. Şimdiki Zamanın Hikāyesi 148
1.2.2.6.4.2.1.3. Rivayet Çekimi 148
1.2.2.6.4.2.1.3.1. İsimlerin Üzerine 148
1.2.2.6.4.2.1.3.2. Geniş Zamanın Rivayeti 148
1.2.2.6.4.2.1.3.3. Şimdiki Zamanın Rivayeti 149
1.2.2.6.4.2.1.4. Şart Çekimi 148
1.2.2.6.4.2.1.4.1. İsimlerin Üzerine 148
1.2.2.6.4.2.1.4.2. Anlatılan Geçmiş Zamanın Şartı 150
1.2.2.6.4.2.1.4.3. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı 150
1.2.2.6.4.2.1.4.4. Geniş Zamanın Şartı 151

1.2.2.6.4.2.1.4.5. Gelecek Zamanın Şartı 153
1.2.2.6.4.2.2. Çift Ek-fiilli Çekimler 153
1.2.2.6.4.2.2.1. Geniş Zamanın Hikayesinin Şartı 153
1.2.2.6.5. Fiil Çekiminde Soru Şekli 153
1.2.2.6.6. Kuvvetlendirme Ekleri 154
1.2.2.6.7. Fiilimsiler 155
1.2.2.6.7.1. İsim-fiiller 155
1.2.2.6.7.2. Sıfat-fiiller 157
1.2.2.6.7.2.1. Geniş Zaman Sıfat-fiilleri 157
1.2.2.6.7.2.2. Geçmiş Zaman Sıfat-fiilleri 159
1.2.2.6.7.2.3. Gelecek Zaman Sıfat-fiilleri 160
1.2.2.6.7.3. Zarf-fiiller 161
SONUÇ 167
KAYNAKÇA 173

ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

ـَ	:	a, e
ـِ	:	ı, i
ـُ	:	o, ö, u, ü
ـْ	:	Üstünde bulunduğu ünsüzün ünlüsüz olduğunu gösterir
ـّ	:	Üstünde bulunduğu ünsüzün çift okunacağını gösterir
ء	:	ʾ
آ	:	A, Ā; a, a
ا	:	A, E; a, e
أ	:	O, Ö, U, Ü; o, ö, u, ü
إ	:	I, İ; ı, i
اي	:	I, İ; ı, i
او	:	O, Ö, U, Ü; o, ö, u, ü
ب	:	B, P; b, p
پ	:	P; p
ث	:	Ṯ; ṯ
ج	:	C, Ç; c, ç
چ	:	Ç; ç
ح	:	Ḥ; ḥ
خ	:	Ḫ; ḫ
د	:	D; d
ذ	:	Ẕ; ẕ
ر	:	R; r
ز	:	Z; z
س	:	S; s
ش	:	Ṣ; ṣ
ص	:	Ṣ; ṣ
ض	:	Ż; ż, ḍ
ط	:	Ṭ; ṭ
ظ	:	Ẓ; ẓ
ع	:	ʿ
غ	:	Ġ; ġ
ف	:	F; f
ق	:	Ḳ; ḳ
ك	:	G, K; g, k, ŋ
ل	:	L; l
م	:	M; m
ن	:	N; n
و	:	V; O, Ö, U, Ü, ; v ; o, ö, u,ü, ū
ه	:	H; h; a, e
ي	:	Y; I, İ; y; ı, i.

İŞARETLER VE KISALTMALAR

- : Fiil soylu öge; ekle.

~ : Aynı değerde farklı ses ve şekilli.

/ : Varak ile satır numarası ayırma işareti.

[...] : Yabancı dildeyazılan bölüm.

+ : İsim soylu öge; ekl.

> : x > y: y, x'ten doğmuştur.

A : a, e.

A. : Ali Emiri Nüshası

a : Varağın sağa bakan yüzü.

Ad. : Adnan Ötüken Nüshası

Ar. : Arapça.

b : Varağın sola bakan yüzü.

C : c, ç.

C. : Cevdet Dadaş'ın Doktora Tezi

Çev : Çeviren.

D : d, t

ET : Eski Türkçe

Far. : Farsça.

g : g, ġ

G : g, ġ, k, ķ.

H. : Hicrî.

Haz. : Hazırlayan.

I : ı, i.

I^{4} : ı, i, u, ü.

k : k, ķ.

M. : Miladî.

Moğ: : Moğolca.

nr. : Numara.

Ø : İşaretsiz onem veya monem.

ö. : Ölüm tarihi.

s. : Sayfa.

S. : Sayı.

Soğ. : Soğdca.

TDK : Türk Dil Kurumu

vd. : Ve diğerleri.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

1.1. Bâkî

16. yüzyıl, Oğuz Türkleri'nin bütün Türk tarihinde en parlak çağlarını yaşadıkları dönemdir. Osmanlı Devleti bu yüzyılda yükselişinin son seviyesine ulaşmıştır. Ulaşılan kuvvet ve ihtişam bir hakimiyet manzarasıdır (Banarlı, 1983; 515).

Osmanlı Devleti'nin genişleyen coğrafyasıyla birlikte sosyal ve siyasî bakımdan İslam dünyasının manevi merkezi ve hakimiyeti anlamına gelen halifelik makamı da I. Selim ile Osmanlı'ya geçmiştir. I. Selim döneminde askerî ve siyasî bütün müesseseleriyle güçlü bir devlet olan Osmanlı, Kanuni Sultan Süleyman döneminde bir taraftan Avrupa içlerine kadar ilerleyerek Macaristan'a sahip olmuş, diğer taraftan Asya'dan Mezopotamya'ya yürüyerek Bağdat'ı almış Doğu ve Batı devletleri karşısında en üstün seviyesine ulaşmıştır. Bu güç denizcilik alanında da I. Selim döneminde Hayreddin Paşa ile Cezayir ve Tunus'un Osmanlıya bağlanmasıyla Akdeniz'in bir Türk gölü hâline geldiğini, Kanuni ile Atlas Okyanusu'na ve Hint denizlerine kadar uzanmasında kendini göstermiştir(Banarlı, 1983; 516).

Tarihçiler 16. yüzyılı Türk Asrı olarak adlandırmışlardır. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman zamanında ordu ve donanma, dünyadaki ordu ve donanmaların en üstünü konumuna geldiği gibi bu padişah döneminde mimarî, şiir ve bilimde doruk noktasına ulaşmıştır (Maksudoğlu, 2012; 271).

Kanuni Sultan Süleyman, devlet idareciliği, kanun yapıcılığı, muhteşem hükümdarlığı ve her biri bir büyük hadise değerindeki çok sayıda seferleri ve zaferleri ile tanınmıştır. Ancak kırk altı senelik saltanatının on seneden fazlasının seferde geçmesi, milletinin tarihine Mohaç gibi zaferler kazandırması, yaptığı seferlerin siyasî ve askerî hazırlıkları ile fethedilen yerlerin maddi ve manevi imarı padişahın bütün hayatını kapsamıştır (Durmaz, 2021)

Fikir ve sanat hayatı Osmanlı Devleti'nin siyasî, askerî ve medeni ihtişamına uygun bir şekilde gelişerek, Osmanlı ülkesinde, kendini diğer Türk ülkelerine de kabul ettirecek seviyede, klasik bir edebiyat meydana gelmiştir. Osmanlı padişahlarının, ülkeleri dahilindeki kültür ve sanat hayatını, bilerek ve anlayarak koruyacak ölçüde kültürlü ve bizzat sanatkârlar olmaları asrın ilim ve sanat hayatını ciddi bir şekilde kalkındırmıştır (Banarlı, 1983; 557).

Bu yüzılda Osmanlı kültürü, dili ve edebiyatı, devrin diğer dillerinden Türkçeye çevrilen kitaplarla, gerek bu dillerde gerek Türk dili ile yeniden yazılan çok sayıda ilim ve sanat eserleriyle zenginleşmiştir. Osmanlı Türkçesi diğer edebi Türk lehçelerini geride bırakarak gerçekten büyük bir medeniyetin zengin ve işlek dili haline gelmiştir (Banarlı, 1983; 557).

Dil ve edebiyatın zirveye ulaştığı 16. yüzyılda birçok usta sanatçı yetişmiştir. Bu usta sanatçıların biri de Bâkî'dir.

16. yüzyıl şairlerinden olan Bâkî aynı zamanda devlet görevlerinde bulunmuş bir şahsiyettir. Bâkî, Osmanlı Devleti'nin en görkemli zamanları olan Kanuni Sultan Süleyman döneminde hayatının en şöhretli yıllarını yaşamıştır. Dönemin önde gelen sanatkârlarından biridir. Güçlü kalemiyle, sanat gücüyle, diliyle, üslubuyla ve bunların yanında ilmiyle "sultanu'ş-şu'arâ" ve "meliku'ş-şu'arâ" unvanlarını almıştır. döneminde yetiştiği özellikle Kanuni Sultan Süleyman ile sonrasında tahta çıkan II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed tarafından da sevilen, saygı gösterilen bir sanatçıdır (Kaplan ve Macit, 2022). Bazı kesimlerce kıskanılsa da halk tarafından da sevilen ve sözüne itibar edilen bir şahsiyettir. Bâkî, şiir alanının ustası olduğu kadar nesir alanının da ustasıdır. Bu alandaki mahareti tercüme eserlerinde görülmektedir.

1.1.1. Hayatı

İstanbul'un Fatih semtinde 1526 (933 H.) yılında doğan Bâkî'nin asıl adı Mahmud Abdülbâkî'dir. Babası Fatih Camii müezzinlerinden Mehmed Efendi'dir (Şahin, 211; 1). Mehmet Efendi 1566 yılında hac yolculuğundayken vefat etmiştir (Koşik, 2017; 64).

Bâkî gençliğinin ilk yıllarında babasının mesleğinden dolayı serraç çıraklığı yapmıştır (Kaplan ve Macit, 2022). Serraç, camilerdeki kandilleri yakan ve kandillerin bakımını yapan kişilere verilen addır (Yağcıoğlu, 2009; 6). Okuma ve öğrenme isteğiyle medreseye yönelen Bâkî Ahaveyn lakabıyla bilinen Karamanlı Ahmet ile Mehmet Efendi'den dersler almıştır (Koşik, 2017; 65). Özellikle Mehmed Efendi'nin öğrencileri üzerinde etkili olduğu bilinmektedir (Kaplan ve Macit, 2022). Bâkî'nin medrese arkadaşları arasında Nev'î (940/1533-34-1007/1599), Üsküplü Vâlihî (ö. 1008/1599), Edirneli Mecdî (ö. 999/1591), Hoca Sadeddin (943/1536-37-1008/1599) gibi gelecekteki önemli isimler de yer almaktadır (Özcan, 1989: 419).

Eğitimine devam ettiği sırada şiire yönelmiş ve kendini göstermeye başlamıştır. Gazellerini Beyazıt Camii avlusundaki remilci dükkânına giderek dönemin büyük şairi Zâtî'ye (ö. 1545/952) sunmuştur (Yağcıoğlu, 2009; 6). Bâkî'nin sunduğu şiirlerdeki ustalığı gören Zâtî, böyle genç birinin böylesi ustalık isteyen şiirler yazamayacağını düşünmüş, edebi ve nezaket dolu cümleler ile intihalin kötü bir şey olduğunu ifade ederek uyarmasına karşı Bâkî de utandığı için sadece gazelin kendine ait olduğunu belirtebilmiştir (Dadaş, 1995, xx). Daha sonra Zâtî, Bâkî'yi sınamıştır. Zâtî'nin sınama sonunda başarılı olan Bâkî hakkındaki şüpheleri yok olmuştur (Tergip, 2010; 26). Kendisi Zâtî'nin şiirlerine nazireler yazarak dilini olgunlaştırırken Zâtî de onun bir beytini tazmin edip yazdığı gazeli divanına koymuş ve onu ayıplayanlara "Bâkî gibi bir şairin şiirlerini almak ayıp değildir" diyerek kendisini savunmuştur (Şahin, 2011; 1).

Süleymaniye Camii çevresine yapılan medreselerden birinin başına Kadızâde Şemseddin Ahmed getirilmiş ve Bâkî de Kadızâde'den dersler almıştır (Tergip, 2010; 27). Hocasının güvenini kazanmasıyla Süleymaniye Külliyesindeki diğer yapıların inşasında nezaretçi olarak görev alarak üç sene boyunca öğreniminin yanında bu görevi birlikte yürütmüştür ve 1555'te Kanuni Sultan Süleyman'a Nahcivan seferinden döndüğü zamanda yardım istemek için üç senedir medrese hücrelerinde kaldığını ifade eden bir kaside yazmıştır (Kaplan ve Macit, 2022). Bu kasideyle kendisini Sultan Süleymana tanıtmış, böylece Sultan Süleyman'dan ihsan ve takdir görmeye başlamıştır (Şahin, 2011; 1).

Bâkî, hocası Şemseddin Ahmed'in Halep Kadılığına tayin edilmesiyle, hocasıyla birlikte dört yıl Halep'te bulunmuştur (Özcan, 1989; 425). Daha sonra İstanbul'a birlikte dönmüşlerdir. Bu dönüşten sonra Şeyhülislam Ebu's-Suûd Efendi'ye "Lâmiyye Kasidesi"ni takdim etmiştir (Özcan, 1989; 425). Daha birçok devlet büyüğüne kasideler yazmıştır. Böylece Bâkî'nin elde ettiği şöhreti devlet makamlarında yer almasını kolaylaştırmıştır. Nitekim de 1563 yılında Süleymaniye Medresesinde danişmend olan Bâkî Semiz Ali Paşa ve Mirâhur Ferhad Ağa aracılığıyla şiirlerini Kanuni Sultan Süleyman'a ulaştırmış ve sultanın ilgisini çekmiştir (Kaplan ve Macit, 2022). Kanuni Sultan Süleyman Bâkî'ye medrese müderrisliği görevi verilmesini emrettikten sonra Silivri Medresesine gönderilen Bâkî, ondan sonra Mahmud Paşa Medresesi Müderrisliği yapmıştır (Şahin, 2011; 2).

Kanuni Sultan Süleyman saltanatı süresince sanatçıları korumuş ve desteklemiştir. Dönemdeki sanatçıların arasından Bâkî'nin özel bir yeri vardır. Kanuni padişahlığı sürecince Bâkî gibi bir şairi keşfedip korumasının kendisini memnun eden birkaç olaydan biri olduğunu belirtmiştir (Şen, 2006; 184). Bâkî için de Kanuni çok değerlidir. Bâkî, 1566 yılında Kanuni'nin vefatıyla en güçlü dayanağını kaybetmiştir ve bu üzüntüyle "Kanuni Mersiyesini" kaleme almıştır (Tergip, 2010; 28).

II. Selim'in tahta çıkmasından bir süre sonra müderrislikten uzaklaştırılsa da 1569 yılında Murad Paşa Medresesi'ne, 1571 yılında Eyüp Sultan Medresesine atanmış ve ardından 1573 yılında Sahn Medresesi'ne müderris olarak atanmıştır (Şahin, 2011; 2). Devrin büyük şairi ve âlimi konumuna gelen Bâkî, Kanuni dönemindeki rahatlığına II. Selim döneminde de kavuşmuştur. Padişahın ölümüne kadar bu rahat hayatı devam etmiştir. 1574'te Osmanlı tahtına geçen III. Murad döneminde de sarayla ilişkisi sürmüş, 1575 yılında Süleymaniye Medresesi müderrisliği görevinde bulunmuştur (Çavuşoğlu, 1991; 538). 1576'da Edirne'de Selimiye Medresesi müderrisliği yapmış, 1579'da Mekke Kadılığı yaptıktan bir yıl sonra Medine Kadılığı'na atanmıştır (Kaplan ve Macit, 2022).

1582'de İstanbul'a dönmüş ve İstanbul Kadılığı'na atanmıştır. Bir süre sonra bu görevden alınsa da tekrar aynı görevine geri getirilmiş, İstanbul Kadılılığı'ndan sonra Anadolu Kazaskerliği daha sonra Rumeli Kazaskerliği görevine yükselmiştir (Tergip, 2010; 30).

Şeyhülislam olmayı çok isteyen Bâkî, bu arzusu yerine gelmeden 23 Ramazan 1600 (1008 H.) yılında vefat etmiştir (Şahin, 2011; 3).

Bâkî ileri yaşlarda evlenmiştir. 1585 doğumlu büyük oğlu Şeyhi Muhammed Çelebi, Şeyhî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Müderrislik ile kadılık görevlerinde bulunmuş ve 1630 yılında vefat etmiştir. İkinci oğlu olan Abdurrahman da müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuş 1636'da vefat etmiştir. Bâki'nin bu çocuklarının yanında Mehmed Çelebi, Şeyh Mehmed Çelebi, Abdurrahman Çelebi ve Şah Mehmed Çelebi adlarında dört çocuğunun daha olduğu kaynaklarda yer almaktadır (Kaplan ve Macit, 2022).

1.1.2. Eserleri

16. yüzyıl sanatçıları denildiğinde akla gelen ilk sanatçılardan biri Bâkî'dir. Bâkî hem nazım hem nesir alanında ustadır. Bir divanı ve dört tercüme eseri mevcuttur. Bu eserler Bâkî'nin sadece nazımdaki ve nesirdeki ustalığını değil, dinî konulardaki, gramerdeki, Arap dilindeki ve daha birçok alandaki ilmini ve yetkinliğini göstermektedir. Eserleri aynı müstensihler tarafından pek çok kez kopya edilmiştir. Bu da eserlere olan yoğun talebin göstergesidir.

Bâkî şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimelerin yoğun olduğu, süslü, sanatlı bir dil kullanmıştır. Türkçe tamlamalara göre Arapça ve Farsça tamlamaları daha fazla kullanmış, mazmunlara sıklıkla yer vermiştir.

Tercüme eserlerinde ise mukaddimelerin dışında sade, anlaşılır, duru ve açık bir dil kullanmıştır. Bu tercümeler dinî içerikli metinler olduğundan dinî terimlerin dışında genelde Türkçe kelimeleri tercih etmiştir. Tamlamaları genelde Türkçe kurallara göre kurmuştur.

1.1.2.1. Divan

Kanuni'nin isteğiyle Bâkî, şiirlerini divan biçiminde tertiplemiştir (Şahin, 2011; 4). Araştırmacılar kaynaklara ve Bâkî Divanı'nın günümüze ulaşan nüshalarına dayanarak daha sonra yazdığı şiirleri de ekleyip değişik tarihlerde divanını yeniden düzenlediğini ve şairin sağlığında tertiplediği ya da gözden geçirdiği divan nüshalarının sayısının dahi günümüze ulaşan divan nüshalarının tamamından fazla olduğunu belirtmişlerdir.(Macit, 2021).

Sadeddin Nüzhet Ergun, Divan'ı ilk defa bazı nüshaları karşılaştırarak Latin harflerine aktarmıştır (Köksal, 2023; 28) ve daha sonra Sabahattin Küçük on iki nüshayı karşılaştırarak oluşturduğu (Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım, Ankara 1994.) metni yayımlamıştır (Şahin, 2011; 1).

Divan'da 27 kaside, 550 gazel, 1 kıt'a-i kebîre, 19 kıt'a, 4 nazım, 1 tarih ve 34 beyit sıralanır. Farsça 8 gazel, 3 tahmis, 3 mesnevî ve 3 matla beyti yer almaktadır. (Şahin, 2011; 4).

Baki'nin şiirleri Türkiye ve yurt dışında pek çok defa basılmış olup üzerine çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır (Macit, 2021).

1.1.2.2. Maâlimü'l-Yakîn Fî Sîreti Seyyidü'l-Mürselîn

İmam Kastalânî lakabıyla ünlenen Şehâbeddin Ahmed b. Hâtib el-Kastalânî'nin siyer kitabı olan "el-Mevâhîbü'l-Ledûniyye bi'l-Minâhi'l-Muhammediyye" adlı eserinin Bâkî tarfından yapılan tercümesidir (Arslan, 2019; 184).

Bâkî bu eseri Sokullu Mehmet Paşa'nın emriyle tercüme etmiş, mukaddime kısmında Şafii mezhebinden olan müellifin görüşlerini, Hanefi mezhebinin görüşlerine çevirdiğini, bazı ilaveler ve çıkarmalar yaptığını ifade etmiştir (Dadaş, 1995; XXXIII).

Bâkî eserin mukaddimesinde bu tercümenin gerekçelerini on madde olacak biçimde açıklamış, mukaddimenin sonrasında Hz. Muhammed'in Medine'deki gaza

ve mücadelesini anlatmış ve sonrasında Hz. Muhammed'in hayatı ile ibadetlerinin anlatımına yer vermiştir (Macit, 2022b). Birden fazla nüshası olan eserin müellif nüshalarından biri de Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Emanet Hazinesi'nde (nr. 1550) bulunmaktadır ve Maâlimü'l-Yakîn Fî Sîreti Seyyidü'l-Mürselîn isimli eser Arap harfleriyle ilki 1854 yılında olmak üzere İstanbul'da üç defa basılmıştır (Macit, 2022b).

Ayhan Tergip 2010 yılında İstanbul Üniversitesi bünyesinde "Bâkî'nin Meâlimü'l-Yakîn Adlı Eseri Üzerinde Dil İncelemesi" isimli bir doktara tezi yazmıştır.

Şair Nev'î'nin istinsah ettiği nüshada (Süleymaniye kütüphanesi, Nuruosmaniye koleksiyonu nr. 3253) 1579 tarihi kayıtlıdır ve bu tarih de eserin bu tarihten önce tercüme edilmiş olduğunu göstermektedir (Dadaş, 1995; XXXIII).

1.1.2.3. Fezâil-i Mekke

Kutbüddin Muhammed b. Ahmed el-Mekkî'nin kaleme aldığı El-İ'lâm Fî-Ahvâli Beledillâhi'l-Haram adlı eserinin tercümesidir (Koşik, 2017; 82).

Sokullu Mehmet Paşa'nın emriyle Mekke Kadılığı döneminde tercüme edilen eser, Mekke'nin tarihini ve dini açıdan önemini anlatıp çeşitli zamanlarda geçirdiği imar faaliyetlerinden bahsetmektedir (Koşik, 2017; 83). Tercümesini 1579 tarihinde tamamlayan Bâkî, İstanbul'a döndüğü zaman eserini III. Murad'a takdim etmiştir (Kaplan ve Macit, 2022). Eseri III. Murad ve Sokullu için yazdığı medhiyelerin bulunduğu bölüm dışında açık bir Türkçe ile yazmıştır (Dadaş, 1995; XXXIII).

Bâkî bu tercümesini mukaddime, on bâb ve hatimeden meydana getirmiş, Sultan III. Murad devrine tahsis ettiği onuncu bâb hariç, her bâba bir konu başlığı ile başlamıştır (Macit, 2022a). Halil Sercan Koşik, bu eserin elli sekiz nüshasını tespit etmiş ve 2017 yılında "Bâkî'nin El-i'lâm fî-Ahvâli Beledi'llahi'l-Harâm Tercümesi (Fezâil-i Mekke) " adıyla bu eseri neşretmiştir.

1.1.2.4. Hayâtü'l-Kulûb bi-Rivâyâtı Ebî Eyyûb

Ebû Eyyûb olarak bilinen sahabenin adı Hâlid b. Zeyd. b. Küleb'dir (Altunova, 2018; 4). Medinede eşiyle beraber Müslümanlığı ilk kabul edenlerden

olan Ebû Eyyûb el-Ensârî, 622 yılında Akabe Biati'ne katılmış, Hz. Peygamberin savaşlarında onun yanında yer almış ve onu korumak için çok çaba göstermiştir. (Taşkın, Atik ve Averbek, 2022; 19). Hicretten sonra Hz. Peygamberin yanında vahiy kâtipliği yapmış olan Ebû Eyyûb el-Ensârî bir hadis râvîsidir ve üstelik araştırmacılar Ebû Eyyûb el-Ensârî için "en çok hadis rivayet eden sahabedir" açıklamasını yapmıştır (Taşkın, Atik ve Averbek, 2022; 20).

Nev'î-zâde Atâyî (ö. 1045/1635) "Şakâyık Zeyli"nde Bâkî'nin Ebû Eyyûb Medresesi'nde müderrislik yaparken Ebû Eyyûb el- Ensârî adlı sahabenin rivayet ettiği hadisleri derleyip tercüme ettiğini bildirmiş ve hâlen de Eyüp Sultan Tübesi'nde ziyaretçilere açık olduğunu belirtmiştir (Ceyhan, 2021).

Araştırmacılar Ebu Eyyub el-Ensârî'den rivayet edilen hadisleri derleyen eserleri Şeyhülislâm Bâlîzâde Mustafa Efendi'nin (ö. 1662) yazdığı "Risâle fîmâ revâhu Ebû Eyyûb el-Ensârî", Ebu'l-Mevâhib Ahmed b. İsa er-Reşîdî'nin "Kûtü'l-kulûb fî ehâdîsi", Ebî Eyyûb, Muhammed b. Mustafa ed- Desûkî'nin "Fethu'l-meliki'l-bârî bi-şerhi ba'zı ehâdîsi Ebî Eyyûb el-Ensârî" adlı eseri ve Abdülvehhab b. Mustafa eş-Şâmî'nin (ö. 1775) "el-Kevkebü's-sârî" adlı risalesi olarak bildirmişlerdir (Taşkın, Atik ve Averbek, 2022; 20-21).

Bâkî, Nûreddin el-Karâfî'nin "Nefehâtü'l-ʿâbiri's-sârî bi-ehâdîsi Ebî Eyyûb el-Ensârî" adlı eserini tercüme ederek buna "Hayâtü'l-kulûb bi-Rivâyâti Ebî Eyyûb" ismini vermiştir (Taşkın, Atik ve Averbek, 2022; 35). Nûreddin el-Karâfî'nin düzenlediği ve tasnif ettiği biçimde çevirdiği tercümenin yurt içinde ve yurt dışında bulunan nüshalarında ibadette tevhid, ihlas, Kur'an ve sünnete uyma, ilim talebinin fazileti gibi farklı konularda Ebû Eyyûb el-Ensârî'den rivayet olan 200 civarında hadisin yer aldığı bilinmektedir (Ceyhan, 2021).

Köprülü Kütüphanesi, Mehmed Asım Bey koleksiyonu (nr. 138), Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi, İslâm yazmaları (nr. Cod. Turc. 69), Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, H. Şemsi-F. Güneren (nr. 33) olmak üzere üç nüshası tespit edilmiştir (Taşkın, Atik ve Averbek, 2022; 35).

Bâkî esere Allah'a hamd ile başlayıp eserin devamında Hz. Peygamber'e edilen duadan sonra onun sahabelerine uymanın gerekliliğinden bahsetmiştir ve Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin kabrinin İstanbul'da olmasının şehir için şeref olduğunu ifade etmiştir. Eserin hatime kısmında sahabenin hayatı, Kostantiniyye kuşatmasına katılışı, kabrinin bulunduğu yer ile bu kabrin bulunduğu yerin İstanbul'un fethinden sonra ortaya çıkması ve rivayet ettiği hadislerin sayısına ait bilgiler vermiştir (Ceyhan, 2021).

Bâkî'nin "Hayâtü'l-kulûb bi-Rivâyâti Ebî Eyyûb" isimli eseri 2022 yılında Doç. Dr. Güler Doğan Averbek tarafından yayımlanmıştır.

1.1.2.5. Feżâilü'l-Cihâd

Cihadın faziletleri anlamına gelen Feżâilü'l-Cihâd, Ahmed b. İbrahim b.Muhammed b. Nuhhas ed-Dımaşkî ed-Dimyâtî'nin (ö. 814 M. / 1411-12 H.) kaleme aldığı "Meşâriu'l-Eşvâk ilâ Mesâri'i'l-Uşşâk" adlı Arapça eserin Türkçe tercümesidir (Şahin, 2011; 4). Cihadın faziletlerini anlatarak Müslümanları cihada teşvik etmesi maksadıyla Sokullu Mehmet Paşa'nın emriyle Bâkî tarafından 22 Rebi'ü'l-Evvel 975 / 26 Eylül 1567'de Türkçe tercümesi yapılmıştır (Koşik, 2022). Bâkî eserin giriş kısmında "Hayra teşvik etmek onu yapmak gibidir." hadisini temel aldığını ve böyle bir eserin meydana getirmesindeki maksadı izah etmiştir (Dadaş, 1995; XXXVIII).

Bu tercümenin Bâkî'den istenmesinin sebebi de devlet görevlerinde bulunmuş olması ile birlikte döneminde oldukça ünlü, bilgi ve tecrübesiyle usta bir sanatkâr olmasıdır. Bu ustalığıyla dili işlediği gibi toplumu da önemli ölçüde etkileyebilecek bir şahsiyettir. Nitekim tercümesi de istenen etkiye ulaşmış, hedef kitle olan askerler tarafından kışlalarda çokça okunmuştur (Tergip, 2010; 42).

Eser bir mukaddime, otuz üç bab ve bir hatimeden oluşmaktadır. Her bab fasl biçimindeki ara başlıklardan meydana gelmiştir. Bu ara başlıklar konuya göre kısa veya uzun biçimde olabilmektedir. Fasıllar da konular halinde küçük kısımlara ayrılmıştır.

Allah'a hamd ve sena ile başlayan eserin giriş kısmı Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin yoğun kullanıldığı sanatlı bir dille yazılmıştır. Allah yolunda iş tutanları, iyilik edenleri Allah'ın doğru yoldan ayırmadığı ve bu kişilerle birlikte olduğu belirtildikten sonra şehitlik derecelerinin en yükseğini isteyerek şehit olma isteği vurgulanmıştır. Mensur olarak kaleme alınan eserin mukaddime kısmında cihadın Müslümanlar için yüce ve en güzel ibadet olduğu açıklanırken manzum parçalarla da örnekler verilmiştir. Eserde cihattan kaçan kimseler için de bu güzelliklerin tersine olumsuzluklar mevcuttur.

Mukaddime ve hatime bölümleri dışında asıl konunun anlatıldığı kısım askerin rahatça dinleyerek anlayabilmesi için sade, anlaşılır ve akıcı bir Türkçe ile yazılmıştır. Bu sebebe binaen eserde dikkati çeken önemli konulardan biri kaynak metindeki dinî terimler dışında çoğu kelimenin Türkçe karşılığının verilmiş olmasıdır. Bâkî bu hususa mukaddime kısmında, eserinin herkes tarafından anlaşılması maksadıyla Türkçenin "beyanı tatlı ve şeker saçan" dilini kullandığını ifade etmiştir.[1]

Eserde ayetlere ve hadislere genişçe yer verilmiş, bu ayet ve hadislerin açıklamaları yapılmış ve ara ara tarihten de örneklere başvurulmuştur.

Cevdet Dadaş 1995 yılında Bâkî'nin "Feżâilü'l-Cihâd" adlı eserinin müellif hattı olduğu belirtilen (Çavuşoğlu, 1991; 540). Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu'ndaki (nr. 1286) nüshasını "Bâḳî Feżâilü'l-Cihâd" isimli doktora tezinde transliterasyon alfabesiyle aktarmıştır.

Mücahit Kaçar, Cevdet Dadaş'ın bu nüshanın sonundaki "kad vaka'al-ferağu mine't-tahrîri alâyed-i mütercimihi'lfakîri ilâ rahmet-i Rabbi'l-aliyyi'l-kebîr Abdulbâkî[2]…" ifadesine dayanarak bu nüshayı müellif hattı olarak kabul ettiğini, ancak bu ifadeye dayanarak böyle bir kanaat getirmesinin yanlış olduğunu çünkü bu ifadenin bütün nüshalarda yer aldığını belirtmiştir (Kaçar, 2015; 29).

---

[1] A. 2[b] / 11-12, C. 3 /23-24. Ad. nüshasında bu ifadenin geçtiği sayfa eksiktir.

[2] Anlamı: "Büyük ve yüce olan Rabb'in rahmetine muhtaç mütercim Abdulbâkî eliyle incelemeden ayrılık gerçekleşti."

Bu doktora tezi üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Bâkî'ye ait bilgiler, ikinci bölümde Feżâilü'l-Cihâd'ın tanımı ve değerlendirilmesi, üçüncü bölümde ise Feżâilü'l-Cihâd'ın tranliterasyon alfabesiyle aktarımı bulunmaktadır.

Birinci bölümün öncesinde ön söz ile birlikte giriş kısmında Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyıldaki idari, sosyal ve sanat hayatının durumu açıklanmıştır. Bunun yanında dönemdeki nesir türüne ilişkin açıklamalar da mevcuttur. Ayrıca hamaset, gaza ve gazavetnameler ile ilgili bir başlık da bulunmaktadır.

Üçüncü bölümün ardından ise özetten sonra Fransızca özet (abstract) bulunmaktadır. Okunan nüshadan çıkarılan sonuçlar da netice başlığında son kısımda verilmiştir. Bunlara ek olarak tezde seçme lugat ve indeks bulunmaktadır.

Doktora tezi ve nüshalar üzerinde yapılan incelemeler sonucunda, doktora tezinde kulanılan transliterasyon alfabesine ait noktalama işaretlerinin oldukça eksik olduğu kanısına varılmıştır. Üstelik birçok ekin, metnin yazıldığı dönemdeki dil özelliklerinin dikkate alınmadan okunduğu açıktır. Tarihin her döneminde Türk dilindeki tam olan büyük ünlü uyumuna dahi bazı eklerin okunuşunda dikkat edilmemiştir. Bu duruma da Kaçar, "Bakî'nin Dilinden Kanûnî'nin Son Seferi: Fezâil-i Cihâd'da Yer Alan Sigetvâr-nâme" adlı çalışmasında değinmiştir (Kaçat, 2015; 29).

Söz konusu olan doktora tezi, müellif hattı olarak kabul edilen nüsha üzerinde çalışıldığı için yapılan bu çalışmada da kaynak olarak kullanılmıştır.

1.1.2.5.1. Nüshalar

Bu eserin yurt içinde 61, yurt dışında 12 olmak üzere toplamda 73 nüshası tespit edilmiştir.

1.1.2.5.1.1 Yurt İçindeki Nüshalar:

-1. Millet Kütüphanesi Ali Emiri Efendi Koleksiyonu nr. 1286

Millet kütüphanesinde (Ali Emiri, nr. 1286) kayıtlı olarak müze bölümündedir. Eser 308 varaktır. Ta'lik hatla yazılmış sayfalarda yirmi üç satır yer

almaktadır. Bazı kelimelerde Arap-Fars yazı geleneğine binaen ara ara hareke, bazı kelimelerde de Uygur yazı geleneğine binaen ünlü harfler kullanılmıştır. Müstensih ismi ve istinsah tarihi bulunmamakla birlikte "22 Rebiu'l-evvel, fî 975, Ḳonsṭanṭiniyye" kaydı mevcuttur.

Kayıtlardaki notlarda, nüshanın sonunda 975 tarihinin bulunduğu ve kitabın dış kenarında Bâkî'nin hattı olduğu yazmaktadır. Ancak yine aynı notlarda bu kaydın yanlış olduğu ve müstensihin bu nüshayı Bâkî'nin el yazısı bir nüshadan aynen olduğu gibi alıp yazmış olduğu kanaatıne varılarak 975 tarihinin bu nüshanın tahrir tarihi yerine yazıldığı belirtilmektedir. Cevdet Dadaş'ın üzerinde çalıştığı nüshadır. Müellif hattı olduğu kesinleşmese de böyle bir görüş olduğundan bu çalışmada kaynak olarak kullanılmıştır. 1^{b}-308^{a} arasında numaralandırılmıştır.

-2. Milli Kütüphane Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 06 Hk 3910

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Kayıtlarda 380 varak olarak belirtilse de 399 varaktır. Metin nesih hatla yazılmıştır. Sayfalarında genel olarak 17 satır bulunsa da 16 ile 20 satır arasında değişen sayfaları da mevcuttur

Kütüphanenin kayıtlarına göre içine düşülen dipnottan eserin Baki'nin tercümesi olduğu kanaatine varılmıştır. Harekeli olması sebebiyle yapılan bu çalışmada kaynak olarak kullanılmıştır.

Başı ve sonu eksiktir. Çalışmada 1^{b}-399^{a} arasında numaralandırılmıştır. Nüshaların başlangıç yeri Ad.1^{b}/1, A. 15^{a}/12, C. 31/20'ye tekabül etmektedir.

Nüshanın 393^{b} sayfası Ali Emiri nüshasının 9^{a} sayfasına denk gelmektedir. Ayrıca metnin ilk sayfalarında hareke kullanılmış daha sonra kullanılmamıştır. Ancak bu nüshanın Ali Emiri nüshasında 9^{a} sayfasına denk gelen kısımdan sonrası harekelidir. Bu da metnin son kısmının aslında başlangıç kısmı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda bakıldığında nüshanın daha önce dağıldığı ve yanlış biçimde birleştirildiği açıktır.

Ali Emiri nüshasındaki bazı sayfalar bu nüshada tamamen eksiktir. Üstelik bazı sayfaların da başlarında, ortalarında ve sonlarında eksiklikler vardır. Ayrıca Bu nüshada Ali Emiri nüshasındaki bazı kelime ve cümlelerin farklı olmasıyla birlikte bazı kelime ve cümleler de eksiktir.

-3. Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi Mehmed Zeki Pakalın Koleksiyonu nr. 21

Müstensihi belli değildir. 1175 istinsah tarihli nüsha 219 varaktır. Her sayfasında yirmi beş satır yer almaktadır.

-4. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 19 Hk 422

Müstensihi Yusuf el-Mesud'dur. Nüsha 230 varaktır. 1150 istinsah tarihlidir ve metin nesih kırması hatla yazılmıştır. Her sayfasında yirmi beş satır bulunmaktadır.

-5. İstanbul Üniversitesi nr. 2107

Müstensihi Muhammed b. Mustafa'dır. Nüsha 292 varaktır. 1129 istinsah tarihlidir ve nesih hatla yazılmıştır.

-6. İstanbul Üniversitesi nr. 4392

Müstensihi Hafız Ömer'dir. Nüsha 377 varaktır. 1206 istinsah tarihlidir ve metin nesih hatla yazılmıştır.

-7. İstanbul Üniversitesi nr. 4520

Müstensihi Şakir b. Hasan'dır. Nüsha 225 varaktır. 1278 istinsah tarihlidir ve metin nesih hatla yazılmıştır.

-8. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi Kastamonu İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 37 Hk 874

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 250 varak olan nüshada metin nesih hatla yazılmıştır. Her sayfasında yirmi üç satır yer almaktadır.

-9. Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü Bölge Yazma Eserler Koleksiyonu nr. BY 1795

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir 215 varak olan nüshanın her sayfasında yirmi beş satır yer almaktadır.

-10. Konya Bölge Yazma Eser Kütüphanesi Konya İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 42 Kon 1795

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 215 varak olan nüshada metin nesih hatla yazılmıştır. Her sayfasında yirmi beş satır yer almaktadır.

-11. Konya Bölge Yazma Eser Kütüphanesi Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 15 Hk 2009

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 235 varak olan nüshada metin nesih hatla yazılmıştır. Her sayfasında yirmi dokuz satır yer almaktadır.

-12. Manisa İl Halk Kütüphanesi Manisa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 45 Hk 1283

Müstensihi Ali b. Yusuf'tur. Nüsha 281 varaktır. 1129 istinsah tarihlidir ve metin nesih kırması hatla yazılmıştır. Her sayfada yirmi beş satır yer almaktadır.

-13. Manisa İl Halk Kütüphanesi Manisa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 45 Hk 1574

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 91 varak olan nüshada metin nesih hatla yazılmıştır. Her sayfasında on iki satır yer almaktadır.

-14. Milli Kütüphane Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 06 Hk 3543/3

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 29 varak olan nüshada metin 136^{b}-165^{b} arasındadır. Nesih hatla yazılmıştır. Her sayfasında on beş satır bulunmaktadır.

-15. Milli Kütüphane Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 06 Hk 4678

Müstensihi Ahmed b. İlyas'tır. Nüsha 338 varaktır. 1019 istinsah tarihlidir ve metin nesih hatla yazılmıştır. Her sayfasında yirmi bir satır yer almaktadır.

-16. Milli Kütüphane Samsun Vezirköprü İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 55 Vezirköprü 884/2

Müstensihi belli değildir. 1125 istinsah tarihli nüshada metin nesih hatla yazılmıştır. Nüsha 22 varak, metin 167^{b}- 189^{b} arasındadır. Her sayfasında on dört satır yer almaktadır.

-17. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu nr. 06 Yz A 2417

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Nüsha 99 varaktır. Her sayfasında on yedi satır bulunan nüshada metin nesih hatla yazılmıştır.

-18. Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi Yazmalar Koleksiyonu nr. 22 Sel 878

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Nüsha 213 varaktır. Her sayfasında yirmi üç satır bulunan nüshada metin nesih hatla yazılmıştır.

-19. Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi Yazmalar Koleksiyonu nr. 22 Sel 7178

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Metin nesih hatla yazılmıştır. Her sayfasında on dokuz satır yer almaktadır.

-20. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 07 Tekeli 221

Müstensihi Şükrü Mehmed'dir. Nüsha 246 varaktır. İstinsah tarihi belli değildir. Metin nestalik hatla yazılmıştır. Her sayfasında yirmi beş satır yer almaktadır.

-21. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu nr. 1984

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 52 varak olan nüshanın her sayfasında on dokuz satır yer almaktadır.

-22. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu nr. 1986

Müstensihi belli değildir. 1063 istinsah tarihli nüsha 108 varaktır. Her sayfasında on yedi satır yer almaktadır.

-23. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu nr. 1987

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 24 varak olan nüshanın her sayfasında on beş satır yer almaktadır.

-24. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu nr. 1988

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 54 varak olan nüshanın her sayfasında on beş satır yer almaktadır.

-25. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu nr. 1989

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 81 varak olan nüshanın her sayfasında on yedi satır yer almaktadır.

-26. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu nr. 1990

Müstensihi belli değildir. 888 istinsah tarihli nüsha 345 varaktır. Her sayfasında yirmi iki satır yer almaktadır.

-27. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Carullah Koleksiyonu nr. 396

Bu nüshaya ait hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır.

-28. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Çelebi Abdullah Koleksiyonu nr. 316

Müstensihi belli değildir. 1167 istinsah tarihli nüsha 319 varaktır. Her sayfasında on dokuz satır yer almaktadır.

-29. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fatih Koleksiyonu nr. 3473

Müstensihi İsmail b. İbrahim'dir. Nüsha 269 varaktır. 1090 istinsah tarihli nüshada metin nesih hatla yazılmıştır. Her sayfasında yirmi beş satır mevcuttur.

-30. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fatih Koleksiyonu nr. 3474

Müstensihi Ahmed b. Hüseyni'dir. Nüsha 299 varaktır. 1029 istinsah tarihli nüshada metin nesih hatla yazılmıştır. Her sayfasında yirmi üç satır mevcuttur.

-31. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Koleksiyonu nr. 1643

Müstenshi ve istinsah tarihi belli değildir. 226 varak olan nüshada metin nesih hatla yazılmıştır.

-32. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Koleksiyonu nr. 1650

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 143 varak olan nüshada metin rik'a hatla yazılmıştır.

-33. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Koleksiyonu nr. 1650-1

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 143 varak olan nüshanın her sayfasında on dokuz satır yer almaktadır.

-34. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Koleksiyonu nr. 1650-2

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 139 varak olan nüshanın her sayfasında on dokuz satır yer almaktadır.

-35. Süleymaniye Yazma Eser Hamidiye Koleksiyonu nr. 232

Müstensihi Hüseyin b. Hasan'dır. Nüsha 252 varaktır. 1020 istinsah tarihli nüshada metin ta'lik hatla yazılmıştır. Her sayfasında yirmi beş satır mevcuttur.

-36. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hamidiye Koleksiyonu nr. 233

Müstensihi Muhammed b. Ebubekr'dir. Nüsha 159 varaktır. 1081 istinsah tarihli nüshada metin nesih hatla yazılmıştır. Her sayfasında yirmi üç satır mevcuttur.

-37. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa Koleksiyonu nr. 336

Müstensihi belli değildir. 1239 istinsah tarihli nüsha 314 varaktır. Her sayfasında yirmi bir satır yer almaktadır.

-38. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Koleksiyonu nr. 560

Müstensihi belli değildir. Nüsha 443 varaktır. 1063 istinsah tarihli nüshada metin nesih hatla yazılmıştır. Her sayfasında on dokuz satır mevcuttur.

-39. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hekimoğlu Cami Koleksiyonu nr. 18

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 251 varak olan nüshanın her sayfasında yirmi beş satır yer almaktadır.

-40. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hüsrev Paşa Koleksiyonu nr. 336

Müstensihi Ali b. Abdulgani'dir. Nüsha 314 varaktır. 1239 istinsah tarihli nüshada metin nesih hatla yazılmıştır.

-41. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hüsrev Paşa Koleksiyonu nr. 611

Müstensihi belli değildir. Nüsha 244 varaktır. 1242 istinsah tarihli nüshada metin ta'lik hatla yazılmıştır. Her sayfasında yirmi bir satır mevcuttur.

-42. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hüsrev Paşa Koleksiyonu nr. 612

Müstensihi belli değildir. Nüsha 203 varaktır. 1035 istinsah tarihli nüshada metin ta'lik hatla yazılmıştır. Her sayfasında yirmi yedi satır mevcuttur.

-43. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Laleli Koleksiyonu nr. 1608-1

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Nüsha 19 varaktır. Her sayfasında on beş satır olan nüshada metin nesih hatla yazılmıştır.

-44. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye Koleksiyonu nr. 34 Nk 1191

Müstensihi İbrahim b. Hanifi'dir. Nüsha 319 varaktır. İstinsah tarihi belli olmayan nüshanın her sayfasında yirmi bir satır yer almaktadır. Metin nesih hatla yazılmıştır.

-45. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye Koleksiyonu nr. 34 Nk 2515

Müstensihi belli değildir. Nüsha 139 varaktır. 1112 istinsah tarihli nüshada metin nesih hatla yazılmıştır. Her sayfasında yirmi dokuz satır bulunmmaktadır.

-46. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye Koleksiyonu nr. 34 Nk 2516

Müstensihi Muhammed b. Yusuf'dur. Nüsha 349 varaktır. 1080 istinsah tarihli nüshada metin nesih hatla yazılmıştır. Her sayfasında on dokuz satır mevcuttur.

-47. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye Koleksiyonu nr. 34 Nk 2517

Müstensihi Muhammed b. Muhammed el-Belgradî'dir. Nüsha 354 varaktır. 1047 istinsah tarihli nüshada metin ta'lik hatla yazılmıştır. Her sayfasında yirmi bir satır mevcuttur.

-48. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye Koleksiyonu nr. 34 Nk 3252

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Nüsha 287 varaktır. Her sayfasında yirmi üç satır yer olan nüshada metin nesih hatla yazılmıştır.

-49. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye Koleksiyonu nr. 4365-4

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Nüsha 24 varaktır.

-50. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Pertev Paşa Koleksiyonu nr. 151

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Nüsha 58 varaktır. Her sayfasında yirmi bir satır bulunan nüshada metin ta'lik hatla yazılmıştır.

-51. Süleymaniye Yazma Eser Reşit Efendi Koleksiyonu nr. 673

Müstensihi belli değildir. Nüsha 215 varaktır. 1245 istinsah tarihli nüshada metin ta'lik hatla yazılmıştır.

-52. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Şehid Ali Paşa Koleksiyonu nr. 519

Müstensihi belli değildir. 1124 istinsah tarihli nüsha 58 varaktır. Her sayfasında on iki satır yer almaktadır.

-53. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar Koleksiyonu nr. 3865

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 350 varak olan nüshanın her sayfasında yirmi on dokuz satır yer almaktadır.

-54. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar Koleksiyonu nr. 7076

Müstensihi belli değildir. 1128 istinsah tarihli nüsha 58 varaktır. Her sayfasında yirmi bir satır yer almaktadır.

-55. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Emanet Hazinesi Koleksiyonu nr. E.H. 1023

Müstensihi belli değildir. 1675 istinsah tarihli nüsha 384 varaktır. Metin nesih hatla yazılmıştır. Her sayfasında yirmi bir satır bulunmaktadır.

-56. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Koğuşlar Kit. Koleksiyonu nr. K. 1060

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 10 varak olan nüshada metin nesih hatla yazılmıştır. Her sayfasında on üç satır yer almaktadır.

-57. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan Köşkü Koleksiyonu nr. R. 363

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 174 varak olan nüshada metin nesih hatla yazılmıştır. Her sayfasında yirmi bir satır yer almaktadır.

-58. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan Köşkü Koleksiyonu nr. R. 623

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 210 varak olan nüshada metin nesih hatla yazılmıştır. Her sayfasında yirmi üç satır yer almaktadır.

-59. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu nr. A. 2604

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 344 varak olan nüshada metin nesih hatla yazılmıştır. Her sayfasında yirmi bir satır bulunmaktadır.

-60. Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr. 831

Müstensihi Mustafa b. Muhammed Kostomani'dir. Nüsha 285 varaktır. 1041 istinsah tarihli nüshada metin nesih hatla yazılmıştır.

-61. Vakıflar Genel Müdürlüğü Ankara Bölge Müdürlüğü Kütüphanesi Safranbolu İzzet Mehmet Paşa Koleksiyonu nr. 67 Saf 361

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 302 varak olan nüshada metin nesih hatla yazılmıştır. Her sayfada yirmi üç satır yer almaktadır.

1.1.2.5.1.2. Yurt Dışındaki Nüshalar

-1. Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. Ms. or. quart. 1569

Müstensihi belli değildir. 1155 istinsah tarihli nüsha 305 varaktır. Her sayfasında on altı satır yer almaktadır. Metin nestalik hatla yazılmıştır.

-2. Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. Hs. or. oct. 941 Staatsbibliothek, Berlin

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 304 varaktır. Her sayfasında on yedi satır yer almaktadır. Metin nesih hatla yazılmıştır.

-3. İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. Or 1036

Müstensihi belli değildir. 1249 istinsah tarihli nüshada metin nestalik hatla yazılmıştır. Nüsha 203 varaktır. Her sayfasında yirmi dört satır yer almaktadır.

-4. İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. Or 7462

Bu nüshaya dair bilgiye ulaşılamamıştır.

-5. Mısır Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. 9078

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 337 varaktır. Her sayfasında yirmi bir satır yer almaktadır. Metin nesih hatla yazılmıştır.

-6. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. Fıkhı Hanefi Türkî Kula 56

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 275 varaktır. Her sayfasında yirmi beş satır yer almaktadır.

-7. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. Fıkhı Hanefi Talat 34

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 277 varaktır. Her sayfasında yirmi üç satır yer almaktadır.

-8. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. Fıkhı Türkî Talat 5

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 234 varaktır. Her sayfasında yirmi beş satır yer almaktadır.

-9. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. Fıkhı Türkî Talat 25

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 198 varaktır. Sayfalarında yirmi üç ile yirmi beş satır yer almaktadır.

-10. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. m Fünunı Mütenevvia Türkî 13

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 337 varaktır. Her sayfasında yirmi bir satır yer almaktadır.

-11. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. S 5225

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 353 varaktır. Her sayfasında yirmi bir satır yer almaktadır.

-12. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. Tasavvufî Türkî 172

Müstenshi ve istinsah tarihi belli değildir. 201 varaktır. Her sayfasında yirmi beş satır yer almaktadır.

Yukarıdaki istinsah tarihleri kayıtlı olan nüshaların Bâkî'den sonra yazıldığı görülmektedir.

1.2. Çalışmanın Amacı ve Sınırlılıkları

Yapılan çalışma ile 16. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış eserin dil özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmada Millet Kütüphanesi Ali Emiri Efendi Koleksiyonunda 1286 numara ile kayıtlı nüsha, bahsedilen nüshanın Cevdet Dadaş tarafından yapılmış çeviri yazısı ile Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda 06 Hk 3910 numara ile kayıtlı nüsha kullanılarak metnin dil özelliklerini ortaya koyan kelimeler tespit edilmiştir. Bu bağlamda yapılan çalışma ele alınan esere, eserin müstensihine ve nüshalarına ait bilgilerin yer aldığı "giriş", metnin dil özelliklerinin ses bilgisi ve biçim bilgisi başlıklarında incelendiği "inceleme" ve elde edilen çıkarımlar doğrultusunda oluşturulan "sonuç" bölümlerinden oluşmaktadır.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Türk dili ve edebiyatında önemli bir yere sahip olan Bâkî, Ahmed b. İbrahim b. Muhammed b. Nuhhas ed-Dımaşkî ed-Dimyâtî'ye (ö. 814 M. / 1411-12 H.) ait olan "Meşâriu'l-Eşvâk ilâ Mesâri'i'l-Uşşâk" adlı eseri tercüme ederek "Feżâilü'l-Cihâd" adlı eserini kaleme almıştır. Bu tercüme eserin bir hayli nüshası mevcuttur.

Nüshalar içinden Millet Kütüphanesi'nde Ali Emiri Koleksiyonu'na (nr. 1286) kayıtlı olan nüsha müellif nüshası olarak kabul edilmiştir. Cevdet Dadaş'ın

“Bâḳî Feżâilü’l-Cihâd” isimli doktora tezinde müellif nüshası olarak kabul edilen nüsha transliterasyon alfabesiyle aktarılmıştır.

Bu gramer çalışmasında müellif nüshası ile bu nüshanın transliterasyon alfabesiyle aktarılan doktora tezi kaynak alınmıştır. Bu nüshaların yanında inceleme esnasında 06 Hk 3910 numaralı Adnan Ötüken nüshası da harekeli oluşu ve eskicil dil özellikleri taşıması cihetiyle göz önünde bulundurulmuştur. Ali Emiri nüshasındaki yazımlar ile Cevdet Dadaş’ın okumaları arasındaki farklılıklar çalışmada dipnot kısmında gösterilmiştir.

Ali Emiri nüshasında incelenen ancak Adnan Ötüken nüshasında eksik olan kısımlar çalışmada gösterilememiş, bu kısımlarda sadece Ali Emiri nüshası baz alınmıştır.

Metinden hareketle Eski Anadolu Türkçesi döneminin dil özelliklerine ait nitelikler tespit edilmiştir. Bu niteliklerin yanında az miktarda da olsa yenicil değişimlere rastlanılmıştır. Nüshalar arasındaki ses, kelime ve cümle farklılıkları dipnot kısmında gösterilmiştir. Elde edilen çıkarımlar inceleme bölümünde belirtildiği gibi sonuç bölümünde de topluca verilip metnin dönemsel dil hususiyetleri değerlendirilmiştir.

1.4. Eserin Türk Dili Tarihindeki Yeri

Araştırmacılar tarafından çeşitli özelliklerine binaen Osmanlı Türkçesi dönemi farklı devirlere ayrılarak incelenmiştir. Özkan (2013: 42-45) da Osmanlı Türkçesini Arapça ve Farsça unsurların kesafeti bakımından Başlangıç Devri Osmanlı Türkçesi, Klasik Devir Osmanlı Türkçesi ve Yenileşme Devri Osmanlı Türkçesi olarak tasnif etmiştir. Müellifin yaşadığı dönemden hareketle eserin bu dönemler içerisinden Klasik Devir Osmanlı Türkçesi dönemine ait olduğu söylenebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

1. İNCELEME

1.1. SES BİLGİSİ

Ses bilgisini Korkmaz (2019a: 207) "Bir dilin seslerini; oluşmaları, boğumlanma özellikleri, kelimelerdeki sıralanışları, yüklendikleri görevler ve uğradıkları türlü değişmeler açısından inceleyen dil bilgisi dalı" şeklinde açıklamıştır. Yapılan çalışmada ses bilgisi, kalıcı ses değişmeleri ve işletim ses bilgi olmak üzere iki alt başlıkta ele alınmıştır.

1.1.1. Kalıcı Ses Değişmeleri

1.1.1.1. Ünlüler

İncelenen metinde kullanılan a, e, ı, i, o, ö, u, ü ünlülerinin yanında ā, ū, ī uzun ünlülerinin de kullanıldığı tespit edilmiştir.

1.1.1.1.1. Dil Konumunun Değişmesi

1.1.1.1.1.1. İncelme

Eski Türkçede kalın ünlü ile kullanılan bazı kelimeler Eski Anadolu Türkçesinde ince ünlü ile kullanılmıştır. Bazı alıntı kelimelerdeki kalın ünlüler, öz dillerinden Türkçeye geçerken ince sıraya geçmiştir. Metinde tespit edilen örnekler şu şekildedir:

a > e

ET tiŋla- > diŋlediler (A. 10^{a}/6, C. 21/9, Ad. 5^{b}/10)

ET ayıt- eyitdi (A. 17^{a}/13, C. 36/15, Ad. 4^{b}/12)

Ar. ḥaḳībe > hegbede (A. 204^{a}/2, C. 406/2, Ad. 271^{a}/5)

ı > i

ET ayıt- > eyitdi (A. 17^{a}/13, C. 36/15, Ad. 4^{b}/12)

ET amtı > imdi (A. 17^{b}/12, C. 37/17, Ad. 5^{b}/5)

ET bıŋ > biŋ[1] (A. 48[b]/23, C. 108/23, Ad. 55[a]/8)

ET bıç- > biçerler (A. 67[a]/8, C. 148/20, Ad. 80[a]/14)

ET bışır- ~ pışır- > bişürüp (A. 237[a]/17, C. 456/33)

ı > ü

ET yorı- > yörümek[2] (N. 3[b]/20) (A. 6[a]/20, C. 12/32)

ET bışır- ~ pışır- > bişürüp (A. 237[a]/17, C. 456/33)

u > i

ET uşbu > işbu (A. 306[b]/19, C. 559/22)

1.1.1.1.1.2. Kalınlaşma

İncelenen metinde bu ses olayına ait örneklere birkaç kelimede rastlanmıştır:

e > a

ET teŋri > taŋrı[3] (A. 128[a]/1, C. 273/17, Ad. 167[a]/15)

i > ı

ET teŋri > taŋrı[4] (A. 128[a]/1, C. 273/17, Ad. 167[a]/15)

ö >u

ET yalıŋ öz > yalŋuz (A. 246[b]/3, C. 469/7, Ad. 324[b]/6)

1.1.1.1.2.Çene Açıklığının Değişmesi

1.1.1.1.2.1. Genişleme

Komşu ünlülerin etkisiyle meydana gelir. Örnekler şu şekildedir:

i > e

ET tebi > deveden (A. 287[a]/18, C. 529/18, Ad. 375[b]/3)

---

[1] A.'da "بيك"; C.'de "bin"
[2] A.'da "يورومك"; C.'de "yürümek"
[3] A.'da "تكرى"; C.'de "teŋgri"
[4] A.'da "تكرى"; C.'de "teŋgri"

Ar. zinbīl > zenbīl[5] (A. 40[b]/13, C. 90/8, Ad. 42[a]/14)

Far. tīr-keş > terkeşinden[6] (A. 279[b]/9, C. 517/23, Ad. 366[a]/4)

Far. mīve > meyvesin (A. 284[b]/17-18, C. 525/30-31, Ad. 372[b]/3)

ı > a

ET ıġla- > aġladum[7] (A. 72[a]/8, C. 158/10, Ad. 87[b]/16)

ET ıġaç> aġaç (A. 136[a]/4, C. 287/20, Ad. 179[a]/7)

u> a

ET boġuz > boġazlarlar[8] (A. 98[a]/9, C. 214/5, Ad. 125[a]/12)

u > o

Soğ. purç > borcuŋ (A. 165[a]/22, C. 336/31, Ad. 217[b]/16)

1.1.1.1.2.2. Daralma

Bu değişimde komşu ünlülerin ve ünsüzlerin etkisi vardır. Metinde tespit edilen örnekler şu şekildedir:

e > i

ET neçe > niçe (A. 6[b]/20, C. 13/24)

ET amtı > emdi > imdi (A. 9[a]/18, C.19/19, Ad. 393[b]/5)

ET eki > iki (A. 45[a]/8, C. 99/30, Ad. 45[a]/12)

ET eşid- > işitdiler (A. 138[b]/6, C. 291/23, Ad. 182[b]/9)

a > ı

[5] A.'da "زنبيل"; C.'de "zenbil"
[6] A.' da"تركشندن"; C.'de tirkesinden
[7] A.'da "آغلدم"; C.'de "agladum"
[8] A.'da "بوغازلرلر"; C.'de "bogazlarlar"

Far. kāġaẕ > kāġıd[9] (A. 213[b]/3, C. 423/1, Ad. 283[b]/3)

ö >u

ET yalıŋ öz > yalŋuz (A. 246[b]/3, C. 469/7, Ad. 324[b]/6)

1.1.1.1.3. Dudakların Şeklinin Değişmesi

1.1.1.1.3.1. Düzleşme

Eski Türkçede yuvarlak ünlüyle kullanılan bazı kelimelerin incelenen metinde düz ünlüyle kullanıldığı ve bazı alıntı kelimelerin yuvarlak ünlü taşırken Türkçeye geçtiğinde düz ünlüyle kullanıldığı tespit edilmiştir. Örnekler:

o > a

ET toḳuz on > ṭoksan[10] (A. 140[b]/2, C. 294/29, Ad. 185[a]/12)

ET sekiz on > seksan[11] (A. 154[b]/16, C. 318/30, Ad. 203[a]/6)

u > a

ET ortu > orta (A.E. 37[a]/2, C. 81/28-29, Ad. 36[b]/10)

u > ı

ET yarun > yarın (A. 248[a]/15, C. 471/17, Ad. 326[b]/11)

ET bolmaġunça > olmayınca (A. 255[b]/3, C. 482/28, Ad. 335[b]/17)

ET arḳuru > arḳurı[12] (A. 257[b]/4, C. 486/14, Ad. 338[b]/5)

Far. bahādur > bahādır (A. 6[b]/16, C. 13/20)

Far. funduḳ > fındıḳlar[13] (A. 38[b]/17, C. 86/14, Ad. 39[b]/3)

u > i

ET uşbu > işbu (A. 306[b]/19, C. 559/22)

---

[9] A.'da "كاغد"; C.'de "kağıd"
[10] A.'da "طقسان"; C.'de "doksan"
[11] A.'da "سكسان"; C.'de "seksen"
[12] A.'da "ارقورى"; C.'de "arkuri"
[13] A.'da "فندقلر"; C.'de "fınduḳlar"

ü > i

ET uçun ~ üçün > içün (A. 12[a]/6, C. 25/12, Ad. 396[a]/14)

ET ölgünçe > ölince (A. 28[a]/14, C. 62/19, Ad. 22[a]/11)

ET köbrüg > köpri (A. 130[a]/9, C. 277/5, Ad. 170[a]/15)

ET tigünçe > deyince[14] (A. 190[a]/21, C. 383/4, Ad. 252[b]/11)

ET tilkü > tilkilenmek (A. 299[b]/16, C. 548/27, Ad. 390[b]/9)

ET itkünçe > idince (A. 305[a]/23, C. 557/18)

1.1.1.1.3.2. Yuvarlaklaşma

Eski Anadolu Türkçesinin ayırıcı ses özelliklerinden biri de yuvarlaklaşmadır. Bazı kelimelerdeki yuvarlaklaşmalarda dudak ünsüzlerinin etkisi vardır. Eski Türkçede bulunan hece sonu "ġ" ve "g"lerin Eski Anadolu Türkçesinin geçirdiği süreçte önce "w"leştiği ve bu sesin yuvarlaklaştırıcı etkisiyle yanındaki dar ünlüyü yuvarlaklaştırdığı ardından da kendisinin yuvarlak ünlüye kaynaşarak düştüğü görülmektedir. Bazı yuvarlaklaşmaların yuvarlak komşu ünlünün etkisiyle gerçekleştiği gibi hiçbir sebebe bağlı olmayan yuvarlaklaşmalar da mevcutttur.

Örnekler:

ı > u

ET ḳapıġ > ḳapudur[15] (A. 17[b]/4, C. 37/4, N. 5[a]/12)

ET soġıġ ~ soġıḳ > sovuḳ (A. 42[b]/18, C. 95/13, Ad. 145[b]/9)

ET bıçuḳ > buçuḳ (A. 167[a]/6, C. 339/26, Ad. 220[a]/5)

ET yabız > yavuz (A. 218[a]/23, C. 430/2, Ad. 289[b]/9)

i > ü

ET temir > demür (A. 23[b]/9, C. 50/22, Ad. 14[b]/14)

[14] A.'da "دينجه"; C.'de "diyince"
[15] A.'da "قپودر"; C.'de "kapudur"

e > ü

Far. pehlevān > pehlüvānlar (A. 257^{b}/21, C. 486/33, Ad. 339^{a}/4)

e > ö

ET bedük > böyük[16] (A. 145^{b}/8, C. 303/4, Ad. 192^{a}/2)

1.1.1.1.4. Ünlü Türemesi

Türkçe kelimelerde az da olsa ünlü türemesi görülmektedir:

Ø > i

ET yetinç > yedinci (A. 6^{a}/17, C.12/28)

Ø > u

ET yimşaḳ > yumuşaḳluḳda (A. 121^{b}/14, C. 260/33-34, Ad. 158^{b}/6)

Ø > a

azcuḳ > azacuḳ[17] (A. 231^{b}/2, C. 448/23, Ad. 306^{a}/15)

Arapçadan alınan kelimelerde çift doruklu heceyi Türkçenin ses yapısı kabul etmediği için tek doruklu heceye dönüştürürken hecenin sonundaki iki ünsüz arasına hecedeki diğer ünlüye uygun olarak dar ünlü getirilir:

Ø > i

Ar. emr> emirle (A. 8^{b}/11, C. 18/1)

Ar. kesr > kesir (A. 10^{b}/9, C. 22/16, Ad. 394^{b}/13)

Bazı alıntı kelimelerdeki söyleyiş zorluğundan dolayı son seste ünlü türemesi görülmektedir. Bu ses olayı Türkçede az görülmektedir.

Ar. ġayr > ġayrı (A. 8^{a}/7, C. 16/16)

Far. ba'ż > ba'żı (A. 14^{b}/3, C. 30/4, Ad. 399^{a}/13)

[16] A.'da "بويوك"; C.'de "büyük"
[17] A.'da "ازاجق"; C.'de "azacuk"; Ad.'da "ازچق"

1.1.1.1.5. Ünlü Düşmesi

-1. Orta Hecede Ünlü Düşmesi:

ı > Ø

ET tatıġlıġ > ṭatlu[20] (A. 31[a]/20, C. 69/21, Ad. 27[b]/2)

ET adır- > ayruḳ[21] (A. 97[a]/10, C. 212/4, Ad. 124[a]/3)

ET ḳarındaş > ḳardaş (A. 181[b]/5, C. 369/21, Ad. 241[a]/14)

ET yapırġaḳ > yapraḳlarından[22] (A. 234[b]/17, C. 453/15, Ad. 310[b]/11)

ET ṭabışġan > ṭavşancıldan[23] (A. 299[a]/13, C. 547/30, Ad. 390[a]/1)

i > Ø

ET sekiz on > seksan (A. 8[a]/15, C. 16/27)

ET beŋize- > beŋzer (A. 182[b]/19, C. 371/22, Ad. 243[a]/1)

Ar. ḥaḳībe > hegbede (A. 204[a]/2, C. 406/2, Ad. 271[a]/5)

Moğ. köligesi > gölge[24] (A. 41[a]/16, C. 92/2, Ad. 43[a]/11)

u > Ø

ET oġulan > oġlan[25] (A. 103[b]/18, C. 225/3, Ad. 133[a]/6)

ET oyuna- > oynamaḳ (A. 114[a]/20, C. 247/22, Ad. 147[b]/14)

ü > Ø

ET belgülüg > bellü (A. 92[b]/13, C. 202/1, Ad. 118[a]/8)

-2. Karşılaşan Ünlülerden Birinin Düşmesi

-aö- > -a-

---

[20] A.'da "طنلو"; C.'de "tatlu"
[21] A.'da "ايروق"; C.'de "ayruk"
[22] Ad.'da "يَپراقلرين"
[23] A.'da "طوشنجلدن"; C.'de "tavşancıldan"
[24] Ad.'da "كُولْكَهلَرى"
[25] A.'da "اوغلان"; C.'de "oglan"

ança+ök > ancaḳ (A. 24[b]/19, C. 52/5, Ad. 15[b]/17)

-ee- > -e-

ne+eylersin > neylersin (A. 11[a]/15, C. 23/23)

-ei- > -i-

ne+içün > niçün (A. 273[b]/21, C. 509/28, Ad. 359[a]/3)

-eo- > -o-

ne+ola > n'ola (A. 146[a]/2, C. 303/26, Ad. 192[b]/3)

-ua- > -u

bu+ara > burada (A. 99[a]/23, C. 216/18, Ad. 127[a]/4)

-ui- > -i-

şu+imdi > şimdi (A. 135[b]/11, C. 287/1, Ad. 177[b]/6)

-uo- >-o-

şu+ol >şol (A. 133[a]/2, C. 282/12, Ad. 174[b]/5)

-uö- > -ö-

şu+öyle > şöyle (A. 105[b]/19, C. 228/34, Ad. 135[b]/11)

-oa- > -o-

o+ara > orada (A. 181[b]/23, C. 370/7, Ad. 141[b]/15)

-3. Kelime Başında Ünlü Düşmesi

ET uş + ol > şol (A 7[a]/6, C. 13/37)

-4. Kelime Sonunda Ünlü Düşmesi

ET tegi > dek (A. 9[b]/13, C. 20/11, Ad. 394[a]/11)

1.1.1.2. Ünsüzler

İncelenen metinde b, c, ç, d, f, g, ġ, ḫ, k, ḳ, l, m, n, ŋ, p, r, s, ṣ, ş, t, ṭ, v, y, z

ünsüzlerinin yanında ʾ, ʿ, h, ḥ, s̲, ż, ẓ, z̲ ünsüzlerinin de yabancı kökenli kelimelerde kullanıldığı tespit edilmiştir.

1.1.1.2.1. Ses Tellerinin Durumunun Değişmesi.

1.1.1.2.1.1. Tonlulaşma

Eski Türkçe ile Eski Anadolu Türkçesi metinleri arasında en belirgin ses olaylarından biri tonlulaşmadır. Bu ses olayı kelimenin başında da ortasında da meydana gelebilir. İncelenen metinde örneklerine sıklıkla rastlanmıştır:

k > g

ET kit- > gidenlere (A. 6^{b}/1, C. 13/1)

ET kirü > girü (A. 8^{a}/1, C. 16/6-7)

ET kibi > gibi (A. 7^{b}/21, C. 15/28)

ET keltür- > getürüp (A. 10^{a}/15, C. 21/22)

ET keç > geçmiş[26] (A. 19^{b}/8, C. 42/5, Ad. 8^{b}/4)

ET köz > göz (A. 24^{a}/9, C. 51/25, Ad. 15^{b}/5)

Ar. ḥaḳībe > hegbede (A. 204^{a}/2, C. 406/2, Ad. 271^{a}/5)

t > d

ET taḳı > daḫı (A. 9^{a}/9, C. 19/4)

ET amtı > imdi (A. 9^{a}/18, C. 19/19, Ad. 393^{b}/5)

ET tegi > dek (A. 9^{b}/13, C. 20/1, Ad. 394^{b}/11)

ET tüken- > dükenmez (A. 9^{b}/13, C. 20/12, Ad. 394^{b}/12)

ET tiŋla- > dinlediler (A. 10^{a}/6, C. 21/9)

ET til > dilince[27] (A. 19^{b}/2, C. 41/26, Ad. 8^{a}/14)

[26] A.'da "كچمش"; C.'de "giçmiş"
[27] Ad.'da "دِلِندَه"

ET temir > demür (A. 23[b]/9, C. 50/22, Ad. 23[b]/14)

ET tebi > devenüŋ (A. 31[b]/9, C. 70/8, Ad. 27[b]/15)

ET tigen > diyen (A. 258[b]/1, C. 487/27, Ad. 339[b]/10)

ç > c

ET sekizinç > sekizinci (A. 6[a]/21, C. 12/33)

ET ança ök > ancaḳ (A. 24[b]/19, C. 52/5, Ad. 15[b]/17)

ET yinçü > incü (A. 23[a]/11, C. 49/22, Ad. 14[a]/9)

ET ḳarınça ~ ḳarınçak > ḳarınca (A. 171[a]/12, C. 347/10, Ad. 225[b]/3)

ET tigünçe > deyince[28] (A. 190[a]/21, C. 383/4, Ad. 252[a]/11)

ET kiçe > gice[29] (A. 251[a]/6, C. 474/35, Ad. 330[a]/13)

ET bolmaġunça > olmayınca (A. 255[b]/3, C. 482/28, Ad. 335[b]/17)

p > b

ET çıp > çıbıḳ[30] (N. 105[a]/14, A. 226[a]/5, C. 440/31)

Soğ. purç > borcuŋ (A. 165[a]/22, C. 336/31, Ad. 217[b]/16)

Soğ. patmān > baṭmān[31] (A. 279[a]/22, C. 517/12, Ad. 365[b]/12)

1.1.1.2.1.2. Tonsuzlaşma

Eski Türkçede bazı kelimeler tonlu ünsüzle kullanılırken Eski Anadolu Türkçesi döneminde tonsuz ünsüzle kullanılmıştır. İncelenen metinde tonsuzlaşma olayı b > p, z > s, c > ç değişimleriyle meydana gelmiştir:

b > p

ET buŋar ~ bıŋar > pıŋar[32] (A. 31[a]/20, C. 69/22, Ad. 27[b]/2)

---

[28] A.'da "دینجه" : C.'de "diyince"
[29] A.'da "کچه"; C.'de "gece"
[30] A.'da "چبق"; C.'de "cubuk"; Ad.'da "چیبق"
[31] A.'da "بطمان"; C.'de "batman"
[32] A.'da "پکار"; C.'de "pınar"; Ad.'da "بیکار"

ET bus- > pusıda (A. 155[a]/14, C. 319/19, Ad. 203[b]/11)

z > s

ET sekiz on > seksan[33] (A. 154[b]/23, C. 319/3, Ad. 203[a]/14)

c > ç

Ar. cull > çul (A. 35[a]/11, C. 77/21, Ad. 33[b]/9)

1.1.1.2.2. Ses Yolu Açıklığının Değişmesi

1.1.1.2.2.1. Sızıcılaşma

Patlayıcı ünsüzler, daha az çaba sarf etme kuralına bağlı olarak sızıcı özellik kazanırlar ve yerlerini sızıcı ünsüzlere bırakırlar. Örnekler

b > v

ET bir- > virüp (A. 6[a]/17, C. 12/28)

ET eb > evler (A. 15[a]/7, C. 31/14)

ET yabız > yavuz (A. 218[a]/23, C. 430/2, Ad. 289[b]/9)

ET ṭabışġan > ṭavşancıl (A. 299[a]/13, C. 547/30, Ad. 390[a]/1))

ET tebi > deveden (A. 287[a]/18, C. 529/18, Ad. 375[b]/3)

ġ > v

ET soġıġ ~ soġıḳ > sovuḳ (A. 42[b]/18, C. 95/13, Ad. 145[b]/9)

Moğ. karaġul > ḳaravul (A. 6[b]/8, C. 13/10)

g > v

ET tög- > dövüşmeyince (A. 215[a]/1, C. 425/8, Ad. 285[b]/2)

d > v

ET adut > avuç (A. 191[a]/13, C. 384/17, Ad. 253[b]/14)

[33] A.'da "سكسان"; C.'de "seksen"

ḳ > ḫ

ET taḳı > daḫı (A. 9[a]/9, C. 19/4)

ET yoḳ > yoḫsulluġı[34] (A. 80[b]/7, C. 176/12, Ad. 100[a]/15)

1.1.1.2.2.2. Akıcılaşma

Patlayıcı ünsüzlerin daha az çaba sarf etme kuralını dikkate alarak yerini akıcı olan ünsüzlere bırakmasıyla meydana gelir. Tarihi süreçte söz içindeki bir kısım "d"nin önce sızıcılaşarak "z̲"leştiği ardından akıcılaşarak "y"leşmenin tamamlandığı müşahede edilmektedir (Uyğur, 2016a: 55). İncelenen metindeki akıcılaşma örnekleri şu şekildedir:

d > y

ET ked- > geymiş (A. 12[a]/2, C. 25/6, Ad. 39[a]/8)

ET adaḳ > ayaġın[35] (A. 24[b]/16, C. 54/1, Ad. 16[b]/10)

ET edgü > eyiliklerimüzi[36] (A. 27[b]/21, C. 61/25, Ad. 21[b]/11)

ET ḳod- > ḳoymaḳ (A. 117[a]/8, C. 252/27, Ad. 151[b]/14)

ET adgır > ayġır[37] (A. 118[b]/20, C. 255/32, Ad. 154[a]/15)

ET bedük > böyük[38] (A. 145[b]/8, C. 303/4, Ad. 192[a]/2)

g > y

ET bolmaġan > olmayan (A. 22[a]/14, C. 47/24, Ad. 12[b]/10)

ET tigünçe > deyince[39] (A. 190[a]/21, C. 383/4, Ad. 252[b]/11)

ET tigen > diyen (A. 158[b]/1, C. 487/27, Ad. 339[b]/10)

k> y

---

[34] A.'da "يوخسوللغى"; C.'de "yohsullugı"
[35] A.'da "آيغن"; C.'de "ayagın"
[36] A.'da "ايلكلرمزى"; C.'de "eyülüklerümüzi"
[37] A.'da "آيغر"; C.'de "aygır"
[38] A.'da "بويوك"; C.'de "büyük"
[39] A.'da "دينجه"; C.'de "diyince"

ET tük > tüyleri (A. 265[a]/10, C. 497/28, Ad. 248[a]/3)

d > m

ET yıdruḳ > yumruḳ[40] (A. 278[a]/20, C. 515/36, Ad. 364[b]/3)

1.1.1.2.2.3. Patlayıcılaşma

Sızıcı ünsüzlerin, yerlerini patlayıcı ünsüzlere bırakması hadisesidir. Bu hadisede, bazen tonsuz ünsüz yerini yine tonsuz ünsüze, bazen de tonlu ünsüz yerini tonsuz ünsüze bırakabilir (Coşkun, 2010: 97). Metinde tespit edilen örnekler şu şekildedir:

w > b

Ar. eş̲wāb > esbābı (A. 71[b]/2, C. 157/9, Ad. 87[a]/6)

ḫ > ḳ

Far. ḫumbara > ḳumbara (A. 273[a]/6, C. 508/26, Ad. 358[a]/2)

ş > ç

Far. şūbān > çoban (A. 191[a]/8, C. 384/12, Ad. 253[b]/10)

1.1.1.2.3. Boğumlanma Yerinin Değişmesi

1.1.1.2.3.1. Dudaklılaşma

Eski Türkçede bulunan bazı kelimelerdeki seslerin m'leşmesiyle boğumlanma noktasında değişim meydana gelmiştir. Örnekler:

ŋ > m

ET biziŋ > bizim (A. 7[a]/21, C. 16/15)

ET meniŋ > benim (A. 9[a]/2, C. 18/24)

d > m

ET yıdruḳ > yumruḳ[41] (A. 278[a]/20, C. 515/36, Ad. 364[b]/3)

[40] A.'da "يومروغ"; C.'de "yumruğı"; Ad.'da "يومرق"

1.1.1.2.3.2. Damaklılaşma

Eski Türkçedeki söz içi bazı seslerin y'leşmesi sonucunda boğumlanma yerinde değişme meydana gelmiştir. Örnekler:

d > y

ET adaḳ > ayaġın[42] (A. 24[b]/16, C. 54/1, Ad. 16[b]/10)

ET edgü > eyiliklerimüzi[43] (A. 27[b]/21, C. 61/25, Ad. 21[b]/11)

ET bedük > böyük[44] (A. 145[b]/8, C. 303/4, Ad. 192[a]/2)

1.1.1.2.4. Hava Yolunun Değişmesi

1.1.1.2.4.1. Genizlileşme

ET yıdruḳ > yumruḳ[45] (A. 278[a]/20, C. 515/36, Ad. 364[b]/3)

1.1.1.2.5. Ünsüz Türemesi

Ünsüz türemesi, kelimelerde akıcılığı ve kelimelerin dilde tutunmasını sağlamak için gerçekleştirilir (Coşkun, 2010: 99). Ünsüz türemesi metinde iki örnekte tespit edilmiştir. Birinci örnekte Eski Türkçede ünlüyle biten fiile direkt –p şeklinde gelen zarf-fiil, Eski Anadolu Türkçesinde -y yüremesiyle birlikte -yUp şekline dönüşmüştür. İkinci örnekte ise alıntı kelimede uzun ve dar ünlünün etkisiyle y sesi türemiştir.

ET tip- > diyüp[46] (A. 11[a]/2, C. 23/7, Ad. 395[a]/16)

Far. mīve > meyveleri (A. 24[b]/23, C. 51/12, Ad. 15[a]/12)

1.1.1.2.6. Ünsüz Düşmesi

Ünsüz düşmesi münferit ünsüz düşmesi ve ünsüz tekleşmesi başlıklarında

---

[41] A.'da "يومروغ"; C.'de "yumruğı"; Ad.'da "يومرق"
[42] A.'da "آيغن"; C.'de "ayagın"
[43] A.'da "ايلكلرمزى"; C.'de "eyülüklerümüzi"
[44] A.'da "بويوك"; C.'de "büyük"
[45] A.'da "يومروغ"; C.'de "yumruğı"; Ad.'da "يومرق"
[46] Ad.'da "دِيُو"

incelenmiştir. Türkçede iki ünsüz yanyana gelmediğinden ünsüz tekleşmesi alıntı kelimelerde gerçekleşmiştir.

-1. Münferit Ünsüz Düşmesi

b > Ø

ET bol - > olan (A. 6[a]/14, C. 12/25)

ET sub > suda (A. 114[a]/20, C. 247/22, Ad. 147[b]/14)

g > Ø

ET közetgen > gözeden (A. 6[b]/2, C. 13/2)

ET ilgerü > ilerü (A. 7[b]/2, C. 14/28)

ET içgerü > içerü (A. 14[b]/20, C. 30/27)

ET köbrüg > köpri (A. 130[a]/9, C. 277/5, Ad. 170[b]/1)

ġ > Ø

ET yumġaḳ > yumaḳ[47] (A. 70[b]/4, C. 155/20, Ad. 85[b]/11)

ET ḳapıġ > ḳapudur[48] (A. 17[b]/4, C. 37/4, Ad. 5[a]/12)

ET uluġ > ululları (A. 135[a]/17, C. 286/15, Ad. 178[a]/4)

ET ḳazġan > ḳazanlarda (A. 158[a]/5, C. 324/2, Ad. 207[b]/9)

ḳ > Ø

ET ḳulḳaḳ > ḳulaḳlarını[49] (A. 40[a]/16, C. 89/18, Ad. 41[b]/11)

l > Ø

ET keltür- > getürince (A. 8[b]/1, C. 17/10)

y > Ø

ET yinçü > incü (A. 23[a]/11, C. 49/22, Ad. 14[a]/9)

---

[47] A.'da "يوماق"; C.'de "yumak"
[48] A.'da "قپودر"; C.'de "kapudur"
[49] Ad.'da "قولاقلرینی"

r > Ø

ET ḳurşaġ > ḳuşaġına[50] (A. 217^{b}/4, C. 428/28, Ad. 288^{b}/5)

ʾ > Ø

Ar. şuhedāʾ > şühedā (A. 6^{b}/23, C. 13/29)

Ar. ‘aṭāʾ >‘aṭā (A. 7^{b}/8, C. 15/10)

Ar. aʿdā’ > aʿdāyı (A. 9^{b}/18, C. 20/20, Ad. 394^{a}/17)

Ar. ‘ulemāʾ > ‘ulemā[51] (A. 12^{b}/18, C. 26/34, Ad. 397^{b}/5)

Ar. edaʾ > eda (A. 17^{a}/4, C. 36/3)

Ar. ‘uḳalāʾ > ‘uḳalā[52] (A. 22^{b}/15, C. 48/26, Ad. 13^{b}/3)

Ar. żiyāʾ > żiyā[53] (A. 23^{a}/12, C. 49/23, Ad. 14^{a}/9)

-2. Ünsüz Tekleşmesi

bb > b

Ar. müsteḥabb > müsteḥabdur[54] (A. 116^{a}/20, C. 251/16, Ad. 150^{b}/9)

cc > c

Ar. ḥacc > ḥac (A. 49^{a}/12, C. 109/5, Ad. 55^{b}/3)

dd > d

Ar. eşedd > eşed (A. 9^{b}/22, C. 20/26)

ff > f

Ar. ṣaff > ṣaf (A. 6^{b}/10, C. 13/13)

ḳḳ > ḳ

---

[50] A.’da “قوشاغنه”; C.’de “kuşağına”
[51] Ad.’da “عُلَمَادَن”
[52] Ad.’da “عَقِلا”
[53] A.’da “ضيا”; C.’de “ziya”
[54] A.’da “مستحبدر”; C.’de “müstehāpdur”

Ar. ḥaḳḳ > ḥaḳ (A. 6^{b}/9, C. 13/11)

Ar. müsteḥaḳḳ > müsteḥaḳ[55] (A. 19^{b}/15, C. 42/15, Ad. 8^{b}/12)

Ar. şekk > şek[56] (A. 39^{b}/21, C. 88/24, Ad. 41^{a}/9)

rr > r

Far. derre > derenüŋ[57] (A. 213^{b}/11, C. 423/11, Ad. 283^{b}/13)

1.1.1.2.7. Ünsüz Birleşmesi

İncelenen metinde ünsüz birleşmesi olan tek örneğe rastlanmıştır:

tş > ç

ET taşık- > çıḳup (A. 6^{b}/21, C. 13/26)

1.1.2 İşletim Ses Bilgisi

1.1.2.1. Kalıklık-İncelik Uyumu

Kalınlık-incelik uyumu Türkçenin bilinen en eski metinlerinden bu yana varlığı gözlemlenebilen bir ses uyumudur. İncelenen metinde de bu uyum tamdır. Ancak -iken zarf-fiil eki ve -yor şimdiki zaman eki bu uyumun dışındadır.

-1. –yor

geliyorlar (A. 214^{a}/7, C. 423/32, Ad. 284^{a}/14)

ölüyorum (A. 266^{b}/17, C. 500/8, Ad. 350^{a}/13)

idiyormış[58] (A. 285^{a}/14, C. 526/19, Ad. 373^{a}/2-3)

-2. –ken

namāz ḳılınurken (A. 116^{b}/21, C. 243/2, Ad. 144^{b}/3)

oḳ atarken (A. 116^{a}/10, C. 251/4, Ad. 150^{a}/15-16)

---

[55] A.'da "مستحق"; C.'de "müstehaḳ"
[56] A.'da "شك"; C.'de "şekk"
[57] A.'da "درەنك"; C.'de "derenin"
[58] A.'da "ايديورمِش"; C.'de "idiyormuş"

otururken (A. 183[b]/2, C. 372/24, Ad. 243[b]/13)

uyurken (A. 189[b]/2, C. 381/13, Ad. 151[b]/3)

ṭururken (A. 281[b]/1, C. 520/11, Ad. 368[a]/14)

1.1.2.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Özkan'ın (2001: 188) açıklamasına göre Eski Anadolu Türkçesi döneminde düzlük-yuvarlaklık uyumu gelişmemiştir ve Klasik Osmanlı Türkçesi döneminden itibaren görülen bu uyum Türkiye Türkçesinde kurallılaşmıştır. Ancak Klasik Osmanlı Türkçesi döneminde kaleme alınan bu metinden yola çıkılarak 16. yüzyılın ikinci yarısında da düzlük-yuvarlaklık uyumunun gelişmediği görülmektedir.

1.1.2.3. Ünlü Düşmesi

Bazı kelimelere işletim eki geldiğinde aradaki dar ünlü düşer. Metindeki örnekler şöyledir:

ı > Ø

aġız > aġzından (A. 10[a]/1, C. 21/2)

u > Ø

boyun > boynun (A. 10[b]/8, C. 22/15, Ad. 394[b]/12)

oġul > oġlını (A. 53[b]/2, C. 118/6, Ad. 61[b]/13)

ü > Ø

göŋül > göŋlüm[59] (A. 161[a]/6, C. 329/32, Ad. 211[b]/13)

1.1.2.4. Tonlulaşma

t, k, ḳ, ç ünsüzleriyle biten kelimelere ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde bu ünsüzler yerlerini d, g, ġ, c ünsüzlerine bırakır. Metindeki örnekler:

k > g

[59] A.'da "كوكلم"; C.'de "gönlüm"

ṣaġlıḳ > ṣaġlıġında[60] (A. 13[a]/15, C. 27/26, Ad. 398[a]/11)

içmek > içmege (A. 130[b]/22, C. 278/9, Ad. 171[b]/4)

ayaḳ > ayaġı[61] (A. 183[a]/18, C. 372/15 Ad. 243[b]/5)

ḳulaḳ > ḳulaġına[62] (A. 259[b]/21, C. 490/5, Ad. 341[b]/3)

t > d

it- > idenlerüñ (A. 6[a]/22, C. 12/35)

kit- > gidenlere (A. 6[b]/1, C. 13/1)

közetgen > gözedenlerüñ (A. 6[b]/2, C. 13/2)

ç > c

uç > ucundadur (N. 86[a]/6, A. 180[b]/17, C. 368/18)

aġaç > aġacı (N. 96[b]/14, A. 205[b]/8, C. 408/17)

ḳılıç > ḳılıcı (N. 121[b]/12, A. 266[a]/8, C. 499/5)

1.2. BİÇİM BİLGİSİ

1.2.1. Kelime Türetimi

Türkçe sondan eklemeli bir dildir. Kök durumundaki kelimelere yapım ekleri getirilerek yeni kelimeler türetilir. Sadece yapım ekleriyle değil kelimelerin birleşimiyle de türetme yapılır. Türkçedeki kelime türetiminin tek bir yolu değil, hem ek hem de söz dizimi olmak üzere iki ayrı sistemi kullanıyor olması bu dile dünya dilleri arasında mühim bir mevki kazandırmaktadır (Uyğur, 2016a: 63). Kelime türetimi isim ve isim soylu kelimelerin türetimi ile fiil türetimi başlıklarında incelenmiştir.

1.2.1.1 İsim ve İsim Soylu Kelimelerin Türetimi

1.2.1.1.1. İsimden İsim Yapma Ekleri İle

[60] A.'da "صاغلغنده"; C.'de "saglıgında"
[61] A.'da "آيغى"; C.'de "ayağı"
[62] A.'da "قولاغنه"; C.'de "ḳulağına"

İsim köke yapım eki getirilerek yeni bir isim türetilir. Ekseri kökteki isme küçüklük, sevimlilik, benzerlik, denklik, nitelik, nicelikçe yakınlık, düşkünlük alakadarlık ilgisiyle yeni isim üretmenin yaygın bir yol olduğu örnelerin bolluğundan anlaşılmaktadır (Uyğur, 2016a: 63). Örnekler şu şekildedir:

-1. +A+rU+

içerü (A. 14[a]/1, C. 29/3)

yoḳaruda[63] (A. 15[b]/2, C. 32/11, Ad. 1[b]/15)

ilerü (A. 72[b]/7, C. 159/2, Ad. 88[b]/5)

-2. +CA+

niçe (A. 6[b]/20, C. 13/24)

aḳça (A. 66[b]/22, C. 148/6, Ad. 80[a]/4)

-3. +CI +

yardımcılarından (A. 25[b]/19, C. 57/2, Ad. 18[b]/4)

bekçilik (A. 107[b]/15, C. 232/33, Ad. 138[a]/7)

devecisin (A. 135[b]/23, C. 287/15, Ad. 179[a]/3)

cenkçi[64] (A. 213[b]/22 C. 423/24, Ad. 284[a]/8)

elçilerüŋ (A. 296[a]/4, C. 542/28, Ad. 386[a]/3)

-4. +cUk+

oġlancuḳlara[65] (A. 13[a]/8, C. 27/17, Ad. 398[a]/3)

gögercincük[66] (A. 239[a]/2, C. 459/7, Ad. 314[b]/6)

nesnecük (A. 287[b]/8, C. 529/32, Ad. 375[b]/14)

-5. +cıl+

[63] A.'da "يوقاروده"; C.'de "yuḳaruda"
[64] A.'da "جنكجى"; C.'de "cenkçi"
[65] A.'da "اوغلانجقلره"; C'de "oglancıklara"
[66] A.'da "كوكرجن جك"; C'de "gögerçincik"

ṭavşancıl (A. 299[a]/13, C. 547/30, Ad. 390[a]/1)

-6. +CAk+

gökçekdür (A. 10[b]/6, C. 22/12, Ad. 394[b]/10)

oyuncaḳ (A. 39[b]/14-15, C. 88/15, Ad. 41[a]/2)

-7. +dAş+

ḳardaş[67] (A. 181[b]/5, C. 369/21, Ad. 241[a]/15)

yoldaşlıḳlar[68] (A. 66[a]/2, C. 145/34, Ad. 78[b]/9)

-8. +düz+

gündüz (A. 32[b]/22, C. 73/2, Ad. 29[b]/15)

-9. +di+

imdi (A. 17[b]/12, C. 37/17, Ad. 5[b]/5)

şimdi (A. 135[b]/11, C. 287/1, Ad. 177[b]/6)

-10. +e+

gice[69] (A. 251[a]/6, C. 474/35, Ad. 330[a]/13)

yüce (, A. 243[b]/18, C. 465/29, Ad. 321[a]/8)

-11. +er+

birer[70] (A. 117[a]/11, C. 252/32, Ad. 151[b]/17)

-12. +eş+

güneş (A. 51[b]/4, C. 114/33, Ad. 59[b]/6)

-13. +ġı+

ḳanġı[71] (A. 256[a]/15, C. 484/1, Ad. 336[b]/13)

---

[67] A.'da "قرداش"; C.'de "kardaş"
[68] A.'da "يولداشلقلر"; C.'de "yoldaşluḳlar"
[69] A.'da "كچه"; C.'de "gece"
[70] Ad.'da "بر تبر"
[71] A.'da "قنغى"; C.'de "ḳangı"

-14. +Il+

yeşil (A. 18[b]/22, C. 40/16, Ad. 7[b]/2)

ḳızıl (A. 92[b]/12, C. 201/30, Ad. 118[a]/7)

-15. +(I[4])ncI+

ṭoḳuzuncı[72] (A. 31[a]/11, C. 69/9, Ad. 27[a]/9)

altıncı (A. 55[a]/8, C. 122/1, Ad. 64[a]/6)

üçünci[73] (A. 117[b]/3, C. 253/22, Ad. 152[a]/17)

dördünci[74] (A. 132[b]/18, C. 282/1, Ad. 174[a]/15)

beşinci (A. 219[a]/11, C. 431/2, Ad. 290[b]/5)

-16. +uş+

yoḳuşlu (A. 237[b]/19, C. 457/23, Ad. 313[a]/6)

-17. +le+

birle (6[a]/14, C. 12/24)

-18. +lIk+ ~ +lUḳ+

pīrlikden (A. 11[b]/14, C. 24/23, Ad. 395[b]/11)

ṣaġlıġında[75] (A. 13[a]/15, C. 27/26, Ad. 398[a]/11)

dostluḳları (A. 22[a]/23, C. 48/7, Ad. 13[a]/3)

eyülügüŋ[76] (A. 44[b]/4, C. 98/24, Ad. 48[a]/10)

şenlikde (A. 134[b]/12, C. 285/17, Ad. 177[a]/8)

-19. +lU+

gereklü (A. 13[a]/23, C. 28/4)

---

[72] A.'da "طقوزنجى"; C.'de "dokuzuncu"
[73] A.'da "اوچنجى"; C.'de "üçüncü"
[74] A.'da "دردنجى"; C.'de "dördüncü"
[75] A.'da "صاغلغنده"; C.'de "saglıgında"
[76] A.'da "ايلوكك"; C.'de "eyülügün"

renklü (A. 18[b]/22, C. 40/17, Ad. 7[b]/2)

baġlu[77] (A. 85[b]/15, C. 186/15, Ad. 107[b]/17)

atlu (A. 134[b]/11, C. 285/16, Ad. 177[a]/6)

-20. +rA+

taşra (A. 11[a]/14, C. 23/22)

ṣoŋra[78] (A. 31[b]/17, C. 70/19, Ad. 28[a]/8)

üzre (A. 63[b]/16, C. 141/29, Ad. 75[b]/6)

-21. +rek+

gökrek[79] (A. 93[a]/10, C. 203/3, Ad. 118[b]/13)

-22. +sUz+ ~ +sız+

icāzetsüz (A. 13[b]/7, C. 28/14)

ḳorḫusız[80] (A. 29[a]/15, C. 64/18, Ad. 24[a]/1)

ḥürmetsüz[81] (N. 18[a]/1, A. 35[b]/11, C. 78/24)

ṣusuzlıḳ[82] (A. 63[b]/16, C. 141/29, Ad. 75[b]/6)

-23. +sul+

yoḫsulluḳdan[83] (A. 87[a]/10, C. 189/11, Ad. 110[a]/1)

-24. +şAr+

ellişer (A. 122[b]/1, C. 262/3, Ad. 159[b]/4)

altışar (A. 122[b]/7-8, C. 262/10, Ad. 159[b]/10)

-25. +tuk+

---

[77] A.'da "بغلو"; C.'de "baglu"
[78] A.'da "صكره"; C.'de "soŋra"
[79] A.'da "كوكرك"; C.'de "gökreg"
[80] A.'da "قورخوسز"; C.'de "ḳorḳusuz"; Ad.'da "قورخُوسِز"
[81] A.'da "حرمتسوز"; C.'de "hürmetsüz"
[82] A.'da "صوسزلق"; C.'de "susuzluḳ"
[83] A.'da "يوخسوللقدن"; C.'de "yohsulluḳdan"

ḳoltuġuna[84] (A. 265[a]/23, C. 498/7, Ad. 348[b]/1)

-26. +Un+

içün (A. 12[a]/6, C. 25/12, Ad. 396[a]/14)

1.2.1.1.2. Fiilden İsim Yapma Ekleri İle

Fiile, fiilden isim yapan yapım eklerinin getirilmesiyle oluşturulur. Fiilin anlamı da bu türetmede göz önünde bulundurulur.

-1. -A+

göre (A. 9[a]/22, C. 19/26, Ad. 393[b]/11)

yarası (A. 179[b]/5, C. 366/15, Ad. 238[b]/17- 239[a]/1)

-2. - GU +

sevgilüdür (A. 99[b]/1, C. 216/19 Ad. 127[a]/5)

bıçḳu[85] (A. 158[a]/4, C. 324/2, Ad. 207[b]/9)

-3. -gun+

yanġun[86] (A. 240[b]/17, C. 461/28, Ad. 317[a]/8)

ṣoyġunların[87] (A. 266[b]/4, C. 499/28, Ad. 349[b]/17)

başġun[88] (A. 275[a]/17, C. 511/25, Ad. 360[b]/11)

-4. -ḫu+

uyḫu[89] (A. 108[b]/6, C. 234/14, Ad. 139[a]/6)

-5. -ı+

daḫı (A. 13[a]/15, C. 27/26, Ad. 398[a]/12)

-6. -ır+

---

[84] A.'da "قولتوغنه"; C.'de "ḳoltuğuna"
[85] A.'da "بچقو"; C.'de "bıçku"
[86] A.'da "يانغون"; C.'de "yangın"
[87] A.'da "صويغونلرن"; C.'de "soygunların"
[88] A.'da "بصغون"; C.'de "basgun"
[89] A.'da "اويخو"; C.'de "uyhu"

aġır[90] (A. 65[a]/4, C. 144/8, Ad. 77[a]/13)

-7. -IcI+

işidicidür (A. 7[b]/2, C. 14/27)

bilicidür (A. 7[b]/3, C. 14/1)

yırtıcı (A. 110[a]/21, C. 237/27, Ad. 141[b]/6)

-8. -id+

geçid[91] (A. 145[b]/15, C. 303/13, Ad. 192[a]/10)

-9. -(U)k+

uyanuḳlıġı[92] (A. 33[a]/20, C. 73/30, Ad. 30[b]/4)

buçuḳ[93] (A. 57[a]/23, C. 126/20, Ad. 67[a]/13)

bölük (A. 114[b]/1, C. 247/27, Ad. 148[a]/1)

böyük[94] (A. 145[b]/8, C. 303/4, Ad. 192[a]/2)

artuḳ (A. 151[a]/3, C. 312 /14, Ad. 199[a]/5)

delük (A. 179[b]/18, C. 366/29, Ad. 239[a]/12)

-10. –(a)k+

uzaḳ (A. 27[b]/11, C. 61/11, Ad. 21[a]/17)

ḳorḳaḳ (A. 149[a]/3, C. 309/6, Ad. 196[b]/7)

-10. -(I[4])m+

yemlerin (A. 6[b]/5, C. 13/6)

ölüm (A. 18[b]/7, C. 39/25, Ad. 7[a]/2)

içim (A. 103[b]/17, C. 225/1, Ad. 133[a]/5)

---

[90] A.'da "آغر"; C.'de "agır"
[91] Ad.'da "كچدم"
[92] A.'da "اويانقلغى"; C.'de "uyanıklıgı"
[93] A.'da "بچق"; C.'de "buçuk"
[94] A.'da "بويوك"; C.'de "büyük"

yuṭum[95] (A. 128[a]/5, C. 273/23, Ad. 167[b]/2)

adım (A. 276[b]/7, C. 513/22, Ad. 362[a]/14)

-11. -in+ ~ -un+

degin (A. 49[a]/11, C. 109/6, Ad. 55[b]/4)

ṣatun (A. 89[b]/9, C. 194/27, Ad. 113[b]/5)

ekinler[96] (A. 284[b]/1, C. 525/23, Ad. 372[a]/14)

-12. -iş+

inişlü (A. 237[b]/19, C. 457/22, Ad. 313[a]/6)

-13. -kün+

düşkün (A. 202[b]/23, C. 404/13, Ad. 269[b]/8)

-14. -mek+

yimek[97] (A. 138[b]/22, C. 292/7, Ad. 183[a]/9)

-15. -mur+

yaġmur (A. 11[a]/4, C. 23/10)

-16. -U+

ḳorḳu (A. 9[a]/15, C. 19/13)

örtüye (A. 206[a]/3, C. 409/3, Ad. 273[b]/9-10)

1.2.1.1.3. Birleştirme Yolu İle

İki ismin birleştirilmesiyle meydana gelir. Türkçe kurallar ile oluşturulan birleşik isimlerin yanında Arapça ve Farsça kurallarla oluşturulmuş birleşik isimler de metinde mevcuttur.

---

[95] A.'da "يوطم"; C.'de "yudum"
[96] Ad.'da "اكنلري"
[97] A.'da "يمك"; C.'de "yemek"

-1. Belirtisiz isim tamlaması biçimindeki birleşik isimler

yeryüzi (A. 7[b]/8, C. 15/9)

İslām şehirlerine (A. 7[b]/14, C. 15/10)

ḳuş yuvası[98] (A. 31[b]/15, C. 70/17, Ad. 28[a]/5)

ādemoġlı[99] (A. 176[a]/20, C. 357/32, Ad. 232[a]/4)

ḳıyāmet güninde (A. 169[a]/10, C. 343/8, Ad. 222[b]/9)

ayaḳḳabı (A. 205[a]/17, C. 408/1, Ad. 272[b]/12)

Dımaşḳ şehri (A. 219[a]/13, C. 431/5, Ad. 290[b]/7)

-2. Sıfat tamlaması biçimindeki birleşik isimler

aḳarsularını[100] (A. 50[b]/6, C. 113/5, Ad. 57[b]/8)

Şeyḫ Ebu'l-Muẓaffer (A. 52[a]/3, C. 115/27, Ad. 59[b]/14)

İmām Ṭeberāni (A. 134[a]/23, C. 285/2, Ad. 176[b]/11)

Sulṭān Melik (A. 251[a]/18, C. 475/13, Ad. 330[b]/8)

-3. Ses kaynaşması yoluyla oluşmuş birleşik isimler

ancaḳ (A. 24[b]/19, C. 52/5, Ad. 15[b]/17)

burada (A. 99[a]/23, C. 216/18, Ad. 127[a]/4)

şol (A. 133[a]/2, C. 282/12, Ad. 174[b]/5)

şimdi (A. 135[b]/11, C. 287/1, Ad. 177[b]/6)

böyle (A. 157[a]/10, C. 322/20, Ad. 206[b]/1)

biraz (A. 175[b]/8, C. 356/27, Ad. 231[a]/5)

-4. İkileme yoluyla oluşmuş birleşik isimler

---

[98] A.'da "قوش يوواسى"; C.'de "kuş yuvası"
[99] A.'da "آدم اوغلى"; C.'de "agır"
[100] A.'da "آقرصولرينى"; C.'de "aḳarsularını"

günden güne (A. 20[b]/9, C. 44/15, Ad. 10[a]/10)

dürlü dürlü (A. 20[b]/22, C. 44/32, Ad. 10[b]/8)

yap yap (A. 137[b]/5-6, C. 290/3)

bölük bölük (A. 219[b]/1, C. 431/17, Ad. 290[b]/17)

pāre pāre (A. 249[a]/21, C. 473/17, Ad. 328[b]/13)

başa baş (A. 279[a]/4, C. 516/ 30, Ad. 365[a]/13)

-5. Sayı öbeği biçimindeki birleşik isimler

üç yüz on üç (A. 140[a]/19, C. 294/21, Ad. 185[a]/6)

on beş (A. 219[a]/15, C. 431/7, Ad. 290[b]/9)

on altı (A. 219[a]/15, C. 431/7, Ad. 290[b]/9)

yigirmi dört (A. 225[b]/17-18, C. 440/18, Ad. 299[a]/9)

dört yüz (A. 231[b]/4, C. 448/24-25, Ad. 306[a]/16)

beş yüz elli ṭoḳuz (A. 245[b]/22, C. 468/16, Ad. 323[b]/14)

beş yüz seksan[101] üç (A. 246[a]/8, C. 468/26, Ad. 324[b]/7)

-6. Arapça ve Farsça kuralların işletilmesiyle oluşturulan birleşik isimler

fīsebilillah (A. 6[a]/24, C. 13/17)

māl-ı ġanīmete (A. 7[a]/1, C. 13/30-31)

āb-dest (A. 109[b]/1, C. 236/2, Ad. 140[a]/14)

Medīne- i Münevvere'ye (A. 219[a]/14, C. 431/6, Ad. 290[b]/9)

Makām-ı İbrāhime (A. 226[a]/6, C. 440/33, Ad. 299[b]/5)

ser-māye (A. 255[a]/3-4, C. 482/6, Ad. 335[a]/15)

[101] A.'da "سكسان"; C.'de "seksen"

1.2.1.2. Fiil Türetimi

Fiil türetimi eklerin kullanımıyla, isimlerle birlikte yardımcı fiillerin kullanımıyla ve tasvir fiillerinin kullanımıyla gerçekleştirilir.

1.2.1.2.1. İsimden Fiil Yapma Ekleri İle

-1. +A-

uzaḳ (A. 27[b]/11, C. 61/11, Ad. 21[a]/17)

diledi (A. 65[a]/17, C. 144/26, Ad. 77[b]/11)

oynamaḳdur (A. 85[b]/18, C. 186/18, Ad. 180[a]/2)

beŋzemez[102] (A. 106[a]/6, C. 229/12, Ad. 136[a]/2)

-2. +DA-

aldamasun (A. 22[a]/3, C. 47/8, Ad. 12[a]/14-15)

isteye (A. 127[b]/11, C. 272/25, Ad. 167[a]/1)

-3. +(a)l-

çoġalup[103] (A. 101[b]/6, C. 220/27, Ad. 130[a]/6)

-4. +Gır-

çaġırup[104] (A. 59[b]/10, C. 132/10, Ad. 69[a]/12)

hayḳırmaḳ (A. 120[b]/2, C. 258/30, Ad. 156[b]/12)

-5. +lA-

baġlayalar (A. 10[b]/8, C. 22/15, Ad. 394[b]/12)

ḥāżırladuḳ (A. 17[a]/5, C. 36/4, Ad. 4[b]/3)

başladı (A. 29[a]/10, C. 64/12, Ad. 23[b]/12)

işlerdük (A. 29[b]/8, C. 65/10, Ad. 24[b]/3)

---

[102] A.'da "بكزمز"; C.'de "benzemez"
[103] A.'da "چوغالب"; C.'de "çogalup"
[104] A.'da "چاغروب"; C.'de "çagırup"

bekleyüp (A. 61[b]/3, C. 136/33, Ad. 72[a]/9)

-6. +lAn-

ḳuvvetlenür[105] (A. 17[a]/20, C. 36/26, Ad. 5[a]/4)

yüreklendürür (A. 25[a]/20, C. 55/13-14, Ad. 17[b]/9)

atlanayın[106] (A. 183[b]/7, C. 372/30, Ad. 244[a]/1)

-7. +lAş-

vedāʾlaşmak[107] (A. 83[b]/8, C. 181/26, Ad. 104[b]/14)

dilleşür (A. 235[b]/5, C. 454/16, Ad. 311[b]/13)

ṣırıḳlaşduḳ[108] (A. 275[b]/18, C. 512/20, Ad. 161[a]/15)

-8. +(a)r-

kararur (A. 18[a]/1, C. 38/9, Ad. 6[a]/3)

sararmış (A. 19[b]/8, C. 42/5, Ad. 8[b]/4)

1.2.1.2.2. Fiilden Fiil Yapma Ekleri İle

Fiilden fiil türetimi Türkçede işlek bir yol olarak kullanılmamaktadır. Bu amaç için kullanılan ekler de kökten çok da farklı bir anlam taşımamaktadır. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

-1. -ele-

depeledi (A. 137[a]/17, C. 289/23, Ad. 180[b]/17)

-2. -ir-

segirtdiler (A. 137[b]/14, C. 290/13, Ad. 181[b]/3)

-3. -iş-

irişür (A. 158[b]/6, C. 325/19, Ad. 208[b]/1)

---

[105] Ad.'da "قُوَّتلَنْدُورُر"
[106] A.'da "اتلنەين"; C.'de "atlanayım"
[107] A.'da "وداعلشمك"; C.'de "vedāʾlaşmaḳ"; Ad.'da "وِدَاعلَشمَك"
[108] A.'da "صيرقلشدق"; C.'de "sırıklaşduḳ"

yetişdi[109] (A. 181[b]/8, C. 369/24, Ad. 241[b]/1)

-4. -rA-

deprenüp (A. 278[a]/20, C. 515/36, Ad. 364[b]/3)

ṣıçradı[110] (A. 278[a]/20, C. 515/36, Ad. 364[b]/3)

-5. -y-

ḳoyup (A. 213[b]/17, C. 423/18, Ad. 284[a]/2)

-6. -yu-

uyudı (A. 60[b]/14, C. 135/11, Ad. 71[a]/3)

1.2.1.2.3. Yardımcı Fiiller İle

İsimlerle birlikte kullanılan eyle-, it-, kıl-, ol- yardımcı fiillerinin yanında bazı fiiller de fiil türetmek için yardımcı fiil görevinde kullanılmıştır.

-1. isim + eyle-

cenk eyleŋ[111] (A. 7[b]/1, C. 14/26-27)

ḫalāṣ eyleye (A. 10[b]/10, C. 22/17, Ad. 394[b]/14)

ṣarf eyleye[112] (A. 21[a]/10, C. 45/15, Ad. 11[a]/5)

kifāyet eyler (A. 76[a]/23, C. 166/29, Ad. 94[a]/5-6)

rivāyet eyler (A. 80[a]/8, C. 175/3, Ad. 99[b]/7)

-2. isim + it-

ġazā itmek (A. 10[a]/10-11, C. 21/16)

iḥsān itmekden (A. 88[a]/2, C. 190/29, Ad. 111[a]/5)

ḫarc itmek (A. 88[a]/17, C. 191/21, Ad. 111[b]/5)

---

[109] Ad.'da "يتشدكدن"
[110] A.'da "صچرەدى"; C.'de "sıcradı"
[111] A.'da "جنك ايلك"; C.'de "cenk eylen"
[112] A.'da "صرف ايله"; C.'de "sarf eyleye"

ribāt itmek (A. 102[b]/12, C. 222/33, Ad. 131[b]/5)

iẖtiyār itmek (A. 108[a]/21, C. 234/4, Ad. 138[b]/16)

-3. isim + ḳıl-

namāz ḳılmaḳ (A. 10[a]/9, C. 21/14)

duʿā ḳılmaḳdur (A. 23[b]/3, C. 50/13, Ad. 14[b]/8)

ʿimāret ḳılsaŋ[113] (A. 23[b]/15, C. 50/31, Ad. 15[a]/3-4)

vaʿde ḳılmışdur (A. 25[a]/14, C. 55/3 Ad. 17[b]/1)

riyā ḳılmaḳ (A. 162[a]/22, C. 331/32, Ad. 213[a]/9)

-4. isim + ol-

ḳādir olur (A. 24[a]/5, C. 51/18, Ad. 15[a]/17)

emīn olmaḳdur[114] (A. 28[b]/4, C. 63/5, Ad. 22[b]/10)

maḳbūl olmaḳdur (A. 79[a]/5, C. 172/27-28, Ad. 98[a]/2)

ẖāṣıl olmaz (A. 97[a]/10, C. 212/4, Ad. 124[a]/3)

taʾyīn oluna[115] (A. 119[a]/7, C. 256/14, Ad. 154[b]/10)

-5. isim + getür-

īmān getürdiler (A. 15[b]/6, C. 32/16, Ad. 2[a]/4)

şirk getürüp (A. 27[b]/11, C. 61/12, Ad. 21[b]/1)

tekbīr getürdiler[116] (A. 239[a]/14, C. 459/21, Ad. 315[a]/2)

ṭāḳat getüremezüz[117] (A. 300[b]/5, C. 550/3, Ad. 391[b]/11)

---

[113] A.'da "عمارت قلسك"; C.'de "imāret ḳılsan"
[114] A.'da "امين اومقدر"; C.'de "emin olmaḳdur"
[115] A.'da "تعيين اولنه"; C.'de "ta'yin olına"
[116] A.'da "تكبير كتوردیلر"; C.'de "tekbir getürdiler"; Ad.'da "تكبير كتورب"
[117] A.'da "طاقت كتورەمزز"; C.'de "taḳat getüremezüz"

-6. isim + ṭut

oruç ṭutmak (A. 10[a]/11, C. 21/16)

ʿöẕr ṭutmadılar[118] (A. 12[a]/5, C. 25/10, Ad. 396[a]/11)

emrin ṭutmaḳ (A. 20[b]/9, C. 44/14, Ad. 10[a]/10)

ḫor ṭutar[119] (A. 92[a]/5, C. 200/10, Ad. 117[a]/8)

güreş ṭutduḳ (A. 146[a]/3, C. 303/26, Ad. 192[b]/3-4)

-7. isim + vir-

zekāt virmek (A. 10[a]/10, C. 21/15)

fāʾide virmez (A. 18[b]/23, C. 40/18, Ad. 7[b]/3)

el virse (A. 20[b]/10, C. 44/16-17, Ad. 10[a]/11)

cevāb virür (A. 22[b]/21, C. 49/3, Ad. 13[b]/10)

ḫaber vir (A. 32[a]/6, C. 71/5, Ad. 28[b]/5)

1.2.1.2.4. Tasvir Fiilleri İle

Zarf-fiil biçimindeki bir esas fiile, bu esas fiildeki oluş ve kılışı tasvir niteliği taşıyan bir yardımcı fiilin özel bir anlam oluşturacak biçimde birleşip kaynaşmasından (Korkmaz, 2019a: 224) meydana gelen fiillerdir. Metinde tespit edilen örnekler şu şekildedir:

-1. -A+ḳal-

baḳaḳaldı (A. 184[b]/1, C. 374/9, Ad. 245[a]/5)

aşılaḳaldı (A. 266[a]/3, C. 498/34, Ad. 349[a]/9)

-2. -I+vir- ~ (y)U+vir-

ṣalıvirdi (A. 9[b]/1, C. 19/29, Ad. 393[b]/13)

---

[118] A.'da "عذر طوتمديلر"; C.'de "özr ṭutmadılar"; Ad.'da "عُذُر طُوتمدِيلر"

[119] A.'da "خور طوتر"; C.'de "ḫör ṭutar"

namāzın ḳılıvir (A. 44[a]/20, C. 98/17-18, Ad. 48[a]/4)

diyüvireyin (A. 51[a]/13, C.114/8, Ad. 58[b]/2)

alıvir (A. 53[a]/11-12, C.117/24, Ad. 61[a]/16)

görüvirüp[120] (A. 78[a]/9, C.170/19, Ad. 96[b]/5)

yöriyüvirdiler[121] (A. 136[a]/1, C. 287/17, Ad. 179[a]/4)

-3. -A+yaz-

gideyazdı[122] (A. 72[b]/10, C.159/6, Ad. 88[b]/8)

helāk olayazdılar (A. 228[b]/6, C. 444/13, Ad. 302[b]/11-12)

-4. -A+bil-

ḳalabilürüm (A. 11[a]/16, C. 23/25)

ġazā idebilmek (A. 102[a]/10, C. 222/1, Ad. 130[b]/15)

ṭurabilürlerse[123] (A. 107[a]/2, C. 231/15, Ad. 137[a]/6)

-5. -A+(u)-mA-

żarar idemezler (A. 9[b]/5, C. 19/35, Ad. 394[a]/1)

gidemese (A. 18[a]/14, C. 38/29, Ad. 6[a]/17)

namāz ḳılamaz (A. 31[b]/16, C. 70/18, Ad. 28[a]/7)

ṭuramazlarsa (A. 107[a]/2, C.231/16, Ad. 137[a]/6)

göremez (A. 97[b]/9, C. 213/7, Ad. 124[b]/7)

seyr idemez (A. 97[b]/16, C. 213/15, Ad. 124[b]/13)

alamaz (A. 141[b]/11, C. 296/33, Ad. 186[b]/13)

---

[120] A.'da "كوروويروب"; C.'de "görivirüp"; Ad.'da "كُوروويرُوب"
[121] A.'da "يورييو ويردىلر"; C.'de "yurüyivirdiler"
[122] A.'da "كيده يازدى"; C.'de "gide yazdı"
[123] A.'da "طوره بلورلرسه"; C.'de "ṭurabilurlarsa"

1.2.1.2.5. Kaynaşma İle

Fiiller ile isimlerin çeşitli şekillerde gerek birlikte kullanılarak gerekse ayrı ayrı kullanılarak oluşturulan, kendi anlamları dışında farklı bir anlamı ifade eden birleşik yapılardır. Metinde tespit edilen örnekler günümüzde de kullanılmaktadır:

ḳıyāmet ḳopmışdur (A. 22[a]/9, C. 47/16, Ad. 12[b]/5)

silüp süpürmeseler (A. 23[b]/10, C. 50/23, Ad. 14[b]/14-15)

göz gözi görmez olur (A. 23[b]/11, C. 50/24 Ad. 14[b]/16)

göz görmedük (A. 24[a]/9, C. 51/25, Ad. 15[b]/5)

yüz çevürmez[124] (A. 25[a]/21, C. 55/14, Ad. 17[b]/9)

görüp gözedürüz (A. 27[b]/21-22, C. 61/26-27, Ad. 21[b]/12)

şerīk ḳoşmaḳdur (A. 148[a]/19, C. 308/3, Ad. 195[b]/10)

ḳırdı geçürdi (A. 243[b]/21, C. 465/33-34, Ad. 321[a]/12)

ḳılıçdan geçürdiler (A. 251[a]/12, C. 475/6, Ad. 330[b]/2)

dili varmaz (A. 255[b]/16, C. 483/5, Ad. 336[a]/11)

1.2.2. Kelime Türleri ve İşletimi

1.2.2.1. İsimler

Canlı ve cansız tüm varlıkları ifade eden isimler, kavramların tümünü soyut somut olarak karşılayan sözlerdir. Adları, niteliklerine, dildeki görevlerine, şekil yapılarına, kullanılış yerlerine ve taşıdıkları diğer özelliklere göre birbirlerinden farklı şekillerde sınıflandırmak mümkündür (Korkmaz, 2019b: 229). Metindeki isimler aşağıdaki gibi incelenmiştir.

1.2.2.1.1. Çokluk Eki

[124] A.'da "يوز چورمز"; C.'de "yüz çevirmez"; Ad.'da "يُوز چَوُرْمَز"

Çokluk eki varlıkların sayıca birden fazla olduğunu ifade eder. İncelenen metinde çokluk eki olarak Eski Türkçeden itibaren kullanılan ve özellikle Uygur Türkçesi döneminden itibaren daha fazla kullanılan +lAr eki kullanılmıştır.

müslimānlara (A. 6[a]/17, C. 12/28)

illerden (A. 6[a]/18, C. 12/29)

gidenlere (A. 6[b]/1, C. 13/1)

atlara (A. 6[b]/5, C. 13/6)

ḳullarına (A. 65[b]/1, C. 145/4, Ad. 78[a]/2)

ululardan (A. 94[a]/1, C. 205/69, Ad. 119[b]/16)

nebīler (A. 174[b]/1, C. 354/20, Ad. 229[b]/7)

şehīdler (A. 174[b]/1, C. 354/20, Ad. 229[b]/7)

Türk dilinde sayı sıfatlarından ve topluluk bildiren isimlerden sonra gelen isimler çokluk eki almazlar. Fakat EAT.'de az da olsa bu durumlarda da +lAr ekinin kullanıldığı görülmektedir (Gülsevin ve Boz, 2022: 92). İncelenen metinde bu duruma ait örnekler şu şekildedir:

yigirmi nefer ḳızlar (A. 94[a]/19, C. 205/32, Ad. 120[a]/14)

iki biŋ develerin ve beş biŋ ḳoyunların (A. 223[a]/9), C. 436/25, Ad. 295[b]/11-12)

1.2.2.1.2. İyelik Ekleri

Eklendikleri ismin bir şahsa ya da bir nesneye ait olduğunu belirten isim çekim ekidir. İyelik eklerinde dikkat çekici özellik 1. ve 2. teklik ve çokluk şahıslarda ekin bağlantı ünlülerinin hemen her zaman dar-yuvarlak; 3. teklik ve çokluk şahıslarda ise ekin düz dar ünlülü olmasıdır (Köktekin, 2017: 87). İncelenen metinde, 1. ve 2. çokluk şahsın bağlantı ünlüleriyle 2. teklik şahısın bağlantı ünlüsünde düzleşmeler tespit edilmiştir.

-1. Birinci Teklik Şahıs İyelik Eki: +(U)m

ümmetüme[125] (A. 9[b]/5, C. 19/34, Ad. 393[b]/17)

nefsüme[126] (A. 33[a]/16, C. 73/26, Ad. 30[a]/17)

babam (A. 41[a]/18, C. 92/5, Ad. 43[a]/13)

ruḥum[127] (A. 58[a]/7, C. 127/30, Ad. 68[a]/14)

ṣaçum[128] (A. 71[a]/13, C. 156/28, Ad. 86[b]/11)

elüme (A. 83[a]/21, C. 181/11, Ad. 83[b]/3)

gözümi (N. 63[b/]26, A. 130[b]/18, C. 278/4)

-2. İkinci Teklik Şahıs İyelik Eki: +(U)ŋ ~ +(I)ŋ

emr-i şerīfüŋ[129] (A. 35[a]/23, C. 78/7, Ad. 34[a]/8)

üstüŋe[130] (A. 54[b]/6, C. 120/16)

iḥtiyācıŋ[131] (A. 71[a]/16, C. 156/31, Ad. 86[b]/13)

ardıŋda[132] (A. 76[a]/14, C. 166/18, Ad. 93[b]/13)

atuŋ[133] (A. 141[b]/12, C. 297/1, Ad. 186[a]/15)

luṭfuŋ[134] (, A. 146[a]/14, C. 304/2, Ad. 192[b]/13)

gögsüŋe[135] (A. 176[b]/23, C. 358/25, Ad. 232[b]/12)

-3. Üçüncü Teklik Şahıs İyelik Eki: +(s) I~U

---

[125] A.'da "امتمه"; C.'de "ümmetime"; Ad.'da "أُمّتُمه"
[126] A.'da "نفسمه"; C.'de "nefsime"; Ad.'da "نَفْسُمَه"
[127] A.'da "روحم"; C.'de "ruhum"
[128] A.'da "صاچم"; .C.'de "saçum"
[129] A.'da "امر شريفك"; C.'de "emr-i şerīfün"
[130] A.'da "اوستكه"; C.'de "üstine"
[131] A.'da "احتياجك"; C.'de "iḥtiyācuŋ"; Ad. "اِحتِيَاجِكْ"
[132] A.'da "اردكده"; C.'de "ardunda"; Ad.'da "اَردِكدَ"
[133] A.'da "اتك"; C.'de "atun"
[134] A.'da "لطفك"; C.'de "luṭfun"
[135] A.'da "كوكسكه"; C.'de "göğsüne"

şevābınuŋ[136] (A. 6[a]/21, C. 12/33)

yolına (A. 6[a]/23, C. 12/36)

ḫaṭāsı (6[b]/1, C. 13/1)

ġazāsından (, A. 64[a]/1, C. 142/7, Ad. 75[b]/14)

üstüne[137] (A. 133[b]/15, C. 283/31, Ad. 175[b]/12)

-4. Birinci Çokluk Şahıs İyelik Eki: +(U~ I)mUz

olduġumuz[138] (A. 11[b]/16, C. 24/26-27, Ad. 395[b]/14)

atamuzı[139] (A. 15[a]/21, C. 32/6, Ad. 1[b]/11)

anamuzı[140] (A. 15[a]/21, C. 32/6, Ad. 1[b]/12)

üstümüze[141] (A. 38[b]/2, C. 85/23, Ad. 39[a]/3)

azıġımuz[142] (A. 38[b]/3, C. 85/24, Ad. 39[a]/5)

ḳarşumuzda (A. 142[a]/3, C. 297/15, Ad. 187[a]/12)

ṭāʾifemüzden[143] (A. 145[a]/23, C. 302/28, Ad. 191[b]/12)

diyārımuzdan (A. 151[a]/10, C. 312/22, Ad. 199[a]/12)

oġlumuz[144] (A. 221[a]/3, C. 433/24, Ad. 293[a]/1)

-5. ikinci Çokluk Şahıs İyelik Eki: +(U)ŋUz ~ +(I)ŋUz

üzeriŋüze (A. 7[a]/13, C. 14/9)

ṭabʿuŋuza (A. 7[a]/15, C. 14/12)

---

[136] A.'da "سوابنك"; C.'de "sevabının"
[137] A.'da "اوستنه"; C.'de "üstine"; Ad.'da "اوزرينه"
[138] A.'da "اولدوغمز"; C.'de "oldıgımuz"
[139] A.'da "اتامزى"; C.'de "atamızı"; Ad.'da "اَتَامُزي"
[140] A.'da "انامزى"; C.'de "anamızı"; Ad.'da "اَنَامُزى"
[141] A.'da "اوستمزه"; C.'de "üstimüze" Ad.'da "اُوسْتُمُزه"
[142] A.'da "ازغمز"; C.'de "azıgumuz" Ad.'da "اَزِغمُز"
[143] A.'da "طائفەمزدن"; C.'de "ṭāʾifemizden"
[144] A.'da "اوغلمز"; C.'de "oğlumuz"

dillerüŋüz (A. 9[b]/16, C. 20/17)

yüzüŋüzi (A. 10[a]/23, C. 22/2, Ad. 394[b]/2-3)

ḳalbiŋüz[145] (A. 12[b]/5, C. 26/14, Ad. 397[a]/6)

araŋuzda[146] (A. 129[b]/22, C. 276/25, Ad. 170[a]/6)

ehliŋüze (A. 207[a]/23, C. 412/19, Ad. 375[b]/6)

-6. Üçüncü Çokluk Şahıs İyelik Eki: : +lAr+I

faẋīletleri (A. 6[a]/18) (C. 12/30)

yemlerin (A. 6[b]/5) (C. 13/6)

‘amelleri (A. 6[b]/6, C. 13/7)

günāhları (A. 63[a]/23, C. 141/6, Ad. 75[a]/6)

başları (A. 63[b]/12, C. 141/22, Ad. 75[b]/1)

atları (A. 85[a]/11, C. 185/6, Ad. 107[a]/3)

1.2.2.1.3. Zamir “n” si

Zamirlere ve 3. şahıs iyelik eki ekli kelimelere hāl ekleri eklendiğinde araya giren n ünsüzüne zamir n’si denir. Metindeki örnekler aşağıdaki gibidir:

ġazā yollarında (A. 6[a]/18, C. 12/30-31)

ṭoz ve toprāḳ arasında (A. 6[a]/20, C. 12/32)

ġazā yolına (A. 6[a]/23, C. 12/36)

düşmen elinden (A. 6[b]/14, C. 13/18)

anlaruŋ rūḥlarını (A. 63[a]/11, C. 140/18-19, Ad. 74[b]/10)

ḳara ġazāsından (A. 64[a]/1, C. 142/7, Ad. 75[b]/14)

---

[145] A.’da “قلبكز”; C.’de “ḳalbuŋuz”; Ad.’da “قَلبِكُوز”

[146] A.’da “اراكزده”; C.’de “aranızda”

1.2.2.1.4 Hāl Ekleri

Korkmaz (2019a: 118) hāl eklerini "adın cümle içinde bulunduğu dil bilgisi şekli; yalın veya eklerle genişletilmiş olarak aldığı geçici durum" olarak tanımlamıştır. İncelenen metinde isimlerin bulunduğu yalın, ilgi, yükleme, yönelme, bulunma, ayrılma, eşitlik, vasıta, sebep ve benzetme hāllerine ait örnekler aşağıda verilmiştir.

1.2.2.1.4.1. Yalın Hāl: +Ø

Farklı bir unsurdan bağımsız isimler yalın hāldedir. Çokluk ve iyelik eki alan kelimeler de yalın hālde olarak kabul edilir (Vural ve Böler, 2014: 149). Metindeki örnekler şu şekildedir:

at (A. 69[a]/16, C. 153/7, Ad. 83[b]/9)

altun (A. 70[a]/5, C. 154/24, Ad. 85[a]/3)

babası (A. 71[a]/21, C. 157/3, Ad. 87[a]/1)

oḳ (A. 71[b]/21, C. 157/33, Ad. 87[b]/8)

yollar (A. 109[a]/23, C. 235/32, Ad. 140[a]/12)

1.2.2.1.4.2 İlgi Hāli: +(n)Uñ ~ +üm

İsmin farklı bir isimle ilgisini ifade eder. Eski Anadolu Türkçesi döneminde ilgi hāli eki 2. ve 3. şahıslarda +(n)Un, 1. şahıslarda +üm biçiminde daima yuvarlak ünlü ile kullanılır. İncelenen metinde de bu biçimde kullanılmıştır. Örnekler aşağıdaki gibidir:

bizüm (A. 8[a]/7, C. 16/15)

anlaruŋ (A. 10[a]/2, C. 21/2)

kimesnenüŋ (A. 10[b]/12, C. 22/20 Ad. 394[b]/16)

senüŋ (A. 12[a]/14, C. 25/26, Ad. 396[b]/6)

sizüŋ (A. 12[b]/4, C. 26/12, Ad. 397[a]/5)

benüm (A. 28[a]/16, C. 62/21, Ad. 22[a]/13)

murābıṭuŋ[147] (A. 101[a]/2, C. 219/18, Ad. 129[a]/13)

ḫalḳuŋ[148] (A. 103[a]/23, C. 224/13, Ad. 132[b]/5)

onuŋ[149] (A. 136[a]/22, C. 288/5, Ad. 179[b]/8)

Eski Anadolu Türkçesinde ilgi hāli eksiz olarak da kullanılmaktadır (Köktekin, 2017: 89). Örnekler:

cehennem arasında (A. 67[a]/18, C. 149/3, Ad. 80[b]/8)

ʿammim oġlına[150] (A. 83[b]/6, C. 181/21, Ad. 104[b]/11)

1.2.2.1.4.3. Yükleme Hāli: +(y)I

Yükleme hāli alan isim, cümle içindeki hareketten etkilenen konumdadır. Metinden hareketle örnekler şöyledir:

ḳalpleri (A. 8[b]/6, C. 17/19)

dilini (N. 5[b]/6, A. 10[a]/17, C. 21/2)

aḳrabāmı (A. 10[a]/4, C. 21/6)

evini (A. 10[a]/19, C. 21/29)

atluyı (A. 109[a]/18, C. 235/26, Ad. 140[a]/7)

sözi (A. 116[b]/11, C. 252/1, Ad. 151[a]/9)

yayımı (A. 116[b]/17, C. 252/9, Ad. 151[a]/15)

bizi (A. 118[a]/4, C. 254/16, Ad. 153[a]/9)

Tespit edilen bazı örneklerde yükleme hāli eki kullanılmadan yükleme hāli ifade edilmektedir. Bu durum eksiz yükleme hāli olarak kabul edilmelidir (Köktekin, 2017: 91).

---

[147] A.'da "مرابطك"; C.'de "murābıṭun"
[148] A.'da "خلقك"; C.'de "ḫalḳun"
[149] A.'da "اونك"; C.'de "anuŋ"; Ad.'da "انك"
[150] A.'da "عَمم اوغلنه"; C.'de "ammüm oglına"

mühimm maṣlaḥatlarum[151] temām ideyin (A. 24[a]/12, C. 51/28-29, Ad. 15[b]/8)

günāhlarıŋuz yarlıġar[152] (A. 25[b]/10, C. 56/12, Ad. 18[a]/9)

başın ḳaldırıp[153] (A. 79[b]/13, C. 174/8, Ad. 99[a]/1)

günāhın bağışla dirler (A. 112[a]/11-12, C. 243/18, Ad. 144[b]/16)

ayaġum incitdüm[154] (A. 139[a]/10, C. 292/20, Ad. 83[b]/3)

müslimānlaruŋ[155] aḥvālin ḳayurmaḳdan (A. 207[b]/8, C. 412/27-28, Ad. 275[b]/14)

1.2.2.1.4.4. Yönelme Hāli: +(y)A

İsmin, fiile yön gösterdiği, yaklaşma ifade ettiği hālidir. Metindeki örnekler aşağıdaki gibidir:

ġazāya (A. 6[a]/18, C. 12/29)

yolına (A. 6[a]/23, C. 12/36)

gidenlere (A. 6[b]/1, C. 13/1)

atlara (A. 6[b]/5, C. 13/6)

arasına (A. 71[b]/2, C. 157/7, Ad. 87[a]/6)

üzerine (A. 76[a]/1, C. 162/7, Ad. 93[a]/16)

kimseye (A. 161[b]/23, C. 331/8, Ad. 213[a]/4)

1.2.2.1.4.5. Bulunma Hāli: +dA

Türkçenin her şivesinde ve her devrinde ayni olan, değişmiyen –da, -de (Timurtaş, 2019: 71) ekinin cümledeki görevi yargının yerini ve zamanını bildirmektir. Metindeki örnekleri aşağıdaki gibidir:

---

[151] A.'da "مصلحتلرم"; C.'de "maṣlaḥatlarım"; Ad.'da "مَصْلحتلرم"
[152] A.'da "كناهلروكز يارلغر"; C.'de "günāhlaruŋuz yarlıgar"; Ad. "كُنَاهْلَرِيكُوزِي يَارْلِغَرْ"
[153] A.'da "باشن قالدروب"; C.'de "başın ḳaldurup"
[154] A.'da "آيغم انجتدم"; C.'de "ayağım incitdüm"
[155] A.'da " مسلمانلرك"; C.'de "müselmānlaruŋ"

deryāda (A. 6[a]/21, C. 12/33)

karada (A. 6[a]/21, C. 12/33)

zemānında (A. 9[a]/4, C.18/28)

merdebede (A. 23[a]/10, C. 49/19, Ad. 14[a]/7)

üstünde[156] (A. 23[a]/11, C. 49/22, Ad. 14[a]/9)

arasında (A. 100[b]/1, C. 216/19 Ad. 128[b]/5)

evlerde (A. 101[b]/1, C. 220/20, Ad. 129[b]/17)

1.2.2.1.4.6. Ayrılma Hāli: +dAn

Eski Anadolu Türkçesi devrinde yazımın kalıplaşması nedeniyle ekin ilk ünsüzü tonlu olarak +dAn biçiminde yazılmıştır. Bu ekin ayrılma durumu kadar karşılaştırma, sebep ve tarz özellikleri ön plana çıkmaktadır (Akar, 2019: 140). Metindeki örnekler şu şekildedir

Beytullāhdan (A. 6[a]/16, C. 12/27)

illerden (A. 6[a]/18, C. 12/29)

ġazādan (A. 6[a]/21, C. 12/34)

andan (A. 7[a] /21, C. 14/20)

İbn Hüsamiyyeden (A. 9[a]/6-7, C. 19/1)

māye deveden (A. 9[a]/12, C. 19/8)

sizden (A. 100[a]/1, C. 217/21, Ad. 127[b]/15)

1.2.2.1.4.7. Eşitlik Hāli: +CA

Eşitlik, miktar ve karşılaştırma gibi işlevlerde kullanılır. Tespit edilen örnekler aşağıdaki gibidir:

[156] A.'da "اوستنده"; C.'de "üstünde"; Ad.'da "اُوسْتُنْدَه"

yanınca (A. 8[b]/12, C. 18/2)

ardınca (A. 10[b]/12, C. 22/20, Ad. 394[b]/17)

taḳdīrce (A. 12[b]/16, C. 26/31, Ad. 397[b]/2)

mertebelerince (A. 23[a]/20, C. 50/2, Ad. 14[b]/1)

ḳavlince (A. 184[a]/12, C. 373/29, Ad. 244[b]/10)

murādınca (A. 279[a]/8, C. 516/34, Ad. 365[a]/17)

1.2.2.1.4.8. Vasıta Hāli: +(I)lA ~ +(y)lA~ +(yIlA

İsim vasıta hāli alarak fiilin neyle ve ne şekilde gerçekleştiğini belirtir. Metindeki örnekler şöyledir:

cemā‘atla (A. 6[b]/17, C. 13/21)

düşmenlerile[157] (A. 7[a]/13, C. 14/10)

sebebiyle[158] (A. 9[b]/5, C.19/35, Ad. 394[a]/1)

babasıyıla[159] (A. 71[a]/20, C. 157/3, Ad. 87[a]/1)

elile[160] (A. 83[b]/1, C. 181/15, Ad. 104[b]/6)

ṭavarlarıla[161] (A. 109[a]/8, C. 235/13, Ad. 139[b]/13-14)

pāresile[162] (A. 126[b]/1, C. 270/19, Ad. 165[a]/12)

1.2.2.1.4.9. Sebep Hāli: +(I)çUn

Aslında edat olan bu ek Eski Anadolu Türkçesi döneminde ekleşmiştir. Farsça “çün”den farklı olan ve Eski Türkçe devresindeki “sebep” manasındaki “uç” ile zarf yapan “+In” ekinin birleşmesinden oluşup zamanla ekleşen bu edatın, ismi yükleme

[157] A.’da “دشمنلريله”; C.’de “düşmenleriyle”
[158] A.’da “سببيله”; C.’de “sebebiyle”; Ad.’da “سَبَبِيْلَه”
[159] A.’da “باباسيله”; C.’de “babasıyla” ; Ad.’da “بَابَسِيبِيلَه”
[160] A.’da “اليله”; C.’de “eliyle”
[161] A.’da “طوارلريله”; C.’de “ṭavarlarıyla”; Ad.’da “طَوَارْلَر اِيلَه”
[162] A.’da “پارەسيله”; C.’de “pāresiyle”

sebep, amaç ilgisiyle bağladığı görülmektedir (Uyğur, 2010: 82). Metindeki örnekleri şu şekildedir:

ḳaldıḳlarıçun[163] (N. 8[b]/11, A. 16[a]/20, C. 34/13)

ḫarāb olmaġıçun[164] (A. 23[b]/14, C. 50/30, Ad. 15[a]/2-3)

dīniçün[165] (, A. 25[a]/11, C. 54/26, Ad. 17[a]/15)

senüŋiçün[166] (A. 68[b]/20, C. 152/9-10, Ad. 83[a]/5)

namāzıçun[167] (A. 116[b]/17, C. 252/8, Ad. 151[b]/14)

eglenmegiçün[168] (A. 131[b]/18, C. 280/10, Ad. 173[a]/1)

1.2.2.1.4.10. Benzetme Hāli: +clIAyIn

Benzerlik ilgisi kurmaya yarayan ektir. İncelenen metinde iki örnek tespit edilmiştir:

sencileyin (A. 143[a]/23, C. 299/18, Ad. 189[a]/5,)

buncılayın (A. 155[b]/6, C. 320/1, Ad. 104[a]/8)

1.2.2.1.5. Aitlik Eki: +GI

Aitlik ifade eden bu ekin metindeki örnekleri şu şekildedir:

evvelki (A. 6[a]/13, C. 12/23)

evvelkisi (A. 10[a]/17, C. 21/26)

arḳasındaġı[169] (A. 36[b]/6, C. 81/3, Ad. 36[a]/4)

şimdiki zemānda (A. 47[a]/9, C. 103/32, Ad. 52[b]/2)

gündeki (A. 104[b]/10, C. 226/27, Ad. 134[a]/10-11)

---

[163] A.'da "قالدقلريچون"; C.'de "ḳalduḳları içün"; Ad.'da "قَلْدُوقلَري ايچُون"
[164] A.'da "اولمغيچون"; C.'de "olmagıçün"
[165] A.'da "دينچون"; C.'de "diniçün"
[166] A.'da "سنكچون"; C.'de "senüŋçün"
[167] A.'da "نماز ايچون"; C.'de "nemāz içün"; Ad.'da "نمازو ايچون"
[168] A.'da "اكلمكيچون"; C.'de "eglen içün"
[169] A.'da "ارقەسندەكى"; C.'de "arkasındaki"

içindeki (A. 130[a]/20, C. 277/16, Ad. 170[b]/12)

1.2.2.1.6. Soru Eki: +mI

İncelenen metinde soru eki, Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki kullanımına uygun olarak düz ünlülü biçimde kullanılmıştır. Örnekler:

ḳābil midür (A. 20[a]/22, C. 44/1, Ad. 9[b]/14)

mümkin midür (A. 20[a]/23, C. 44/2, Ad. 9[b]/16)

lāyık mıdur (A. 27[b]/20, C. 61/24)

cihād var mıdur (A. 28[b]/22, C. 63/29-30, Ad. 23[a]/14-15)

erlik bu mıdur (A. 183[b]/5-6, C. 372/28, Ad. 243[b]/16-17)

1.2.2.2. Zamirler

Zamirler ismin yerini tutan kelimelerdir. Kişilerin ve canlı cansız ad grubundaki varlıkların yerini tutma, onları işaret ve soru yolları ile ifade etme görevi yüklenmiş olan ad soylu kelime türüdür (Korkmaz, 2019: 257).

1.2.2.2.1. Şahıs Zamirleri

Şahıs zamirlerinden 1. teklik ve 2. teklik şahıs zamirlerine yönelme hāl eki getirildiğinde, köklerindeki e sesi a sesine dönüşür. Diğer şahıs zamirlerinde çekim sırasında değişiklik olmaz. Metinde geçen şahıs zamirlerine ait örnekler şu şekildedir:

-1. Birinci Teklik Şahıs: Ben

baŋa (A. 8[a]/23, C. 17/9

benden (A. 8[b]/1, C. 17/11)

beni (A. 28[a]/15, C. 62/20, Ad. 22[a]/13)

benüm (A. 28[a]/16, C. 62/21, Ad. 22[a]/16)

benümle (A. 109[a]/1, C. 235/3, Ad. 139[b]/7)

ben (A. 156[a]/20, C. 321/8, Ad. 205[a]/12)

bende (A. 257[b]/10, C. 486/21, Ad. 338[b]/11)

-2. İkinci Teklik Şahıs: sen

sen (A. 11[b]/15, C. 24/24, Ad. 395[b]/12)

senüŋ (A. 28[a]/21, C. 62/28, Ad. 22[b]/3)

senden (A. 35[b]/23, C. 79/17, Ad. 35[a]/1)

saŋa (A. 43[b]/23, C. 97/25, Ad. 47[a]/16)

senüŋle (A. 106[b]/6, C. 230/15, N. 136[b]/6)

seni (A. 109[a]/4, C. 235/7, Ad. 139[b]/9)

sende (A. 263[b]/2, C. 495/18, Ad. 263[b]/2)

-3. Üçüncü Teklik Şahıs: A ~ Ol ~ O

ol (A. 12[a]/1, C. 25/4, Ad. 396[a]/6)

anı (A. 44[a]/17, C. 98/13, Ad. 147[b]/17)

andan[170] (A. 115[a]/22, C. 249/24, Ad. 149[a]/14)

onuŋ[171] (A. 136[a]/22, C. 288/5, Ad. 179[b]/8)

anuŋla (A. 151[b]/22, C. 313/34, Ad. 200[a]/10)

oŋa (A. 151[b]/22, C. 313/34, Ad. 200[a]/10)

onda (A. 263[b]/3, C. 495/19, Ad. 346[a]/3)

-4. Birinci Çokluk Şahıs: Biz ~ Piz

bizüm (A. 8[a]/7, C. 16/15)

biz (A. 12[a]/14, C. 25/27, Ad. 396[b]/6)

bizdedür (A. 45[b]/3, C. 100/21, Ad. 49[b]/17)

bize (A. 53[b]/10, C. 118/15, Ad. 62[a]/4)

bizümle (A. 141[a]/4, C. 296/1, Ad. 186[a]/2)

bizi (A. 174[a]/16, C. 354/8, Ad. 229[a]/15)

---

[170] A.'da "اندن"; C.'de "ondan"

[171] A.'da "اونك"; C.'de "anuŋ"; Ad.'da "انك"

bizden (A. 190[a]/1, C. 382/7, Ad. 252[a]/6)

-5. ikinci Çokluk Şahıs: Siz

size (A. 7[a]/15, C. 14/13)

sizüŋ (A. 12[b]/4, C. 26/12, Ad. 397[a]/5)

siz (A. 142[a]/5, C. 297/18, Ad. 187[a]/14)

sizde (A. 151[a]/18, C. 312/32, Ad. 199[b]/1)

sizi (A. 157[a]/17, C. 322/29, Ad. 206[b]/7)

sizüŋle (A. 212[a]/2, C. 420/21, Ad. 281[b]/4)

sizden (A. 271[a]/23, C. 506/19, Ad. 356[a]/4)

-6. Üçüncü Çokluk Şahıs: Anlar ~ Onlar

anlara (A. 9[b]/5, C.19/34, Ad. 394[b]/1)

onlardan (A. 42[a]/3, C. 93/12, Ad. 44[a]/17)

onlar (A. 70[a]/3, C. 154/22, Ad. 84[b]/17)

anları (A. 78[b]/22, C. 172/19, Ad. 79[b]/13)

anlarıla[172] (A. 142[a]/1, C. 297/13, Ad. 187[a]/10)

anlarda (A. 229[b]/5, C. 445/31, Ad. 104[a]/2)

onlarla (A. 268[b]/16, C. 502/34, Ad. 352[b]/12)

anlara[173] (A. 300[b]/1, C. 364/28, Ad. 391[b]/8)

1.2.2.2.2. İşaret Zamirleri

İşaret zamiri, nesnelerin yerini işaret yönüyle karşılar. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

[172] A.'da "انلريله"; C.'de "anlarla"; Ad.'da "انلرله"
[173] A.'da "انلره"; C.'de "onlara"

-1. O ~ A / Anlar

anları (A. 7[a]/6, C.D. 13/37)

andan (A. 7[a]/21, C. 14/20)

anı (A. 7[a]/17, C. 14/16)

ol (A. 20[a]/7, C. 43/10, Ad. 9[a]/14)

anuŋ[174] (A. 85[a]/8, C. 185/1)

anlaruŋ[175] (A. 114[a]/18, C. 247/19, Ad. 147[a]/13)

anuŋla (A. 159[a]/6, C. 326/19, Ad. 209[a]/7)

anları (A. 195[b]/1, C. 391/20, Ad. 259[a]/17)

anlardan (A. 207[a]/23, C. 412/19, Ad. 275[b]/6)

onda (A. 243[a]/9, C. 464/30, Ad. 320[a]/9)

onı (A. 284[b]/17, C. 525/29, Ad. 372[b]/2)

-2. Bu / Bunlar

buŋa (A. 30[b]/8, C. 68/3, Ad. 26[a]/11)

bunlar (A. 99[a]/7, C. 215/29, Ad. 126[b]/5)

bunuŋla (A. 115[b]/9, C. 250/5, Ad. 149[b]/8)

bundan (A. 116[b]/19, C. 252/11, Ad. 151[a]/17)

bunlardan (A. 117[a]/6, C. 252/24, Ad. 151[b]/11)

bunı[176] (A. 117[b]/20, C. 254/8, Ad. 153[a]/2)

bu (A. 117[b]/23, C. 254/11, Ad. 153[a]/5)

bunda (A. 118[b]/16, C. 255/27, Ad. 154[a]/10)

---

[174] A.'da "انك"; C.'de "anuŋ"
[175] A.'da "انلروك"; C.'de "anlarıŋ"
[176] A.'da "بونى"; C.'de "bunu"

bunlarda (A. 120[b]/7, C. 259/1-2, Ad. 156[b]/17)

bunlara (A. 123[b]/16, C. 264/20, Ad. 161[a]/13)

bunları (A. 139[b]/7, C. 293/10, Ad. 184[a]/8)

bunlarıŋ[177] (A. 139[b]/8, C. 293/12, Ad. 184[a]/8)

-3. Şu/ Şunlar

şuna (A. 51[b]/17, C. 115/15, Ad. 59[b]/4)

şunları (A. 111[a]/6, C. 241/10, Ad. 143[a]/17)

şunda (A. 143[b]/3, C. 299/23, Ad. 189[a]/8)

şunı (A. 201[b]/21, C. 402/26, Ad. 268[a]/7)

şunuŋ (A. 276[a]/17, C. 513/7, Ad. 362[a]/1)

şunlar (A. 297[a]/16, C. 545/3, Ad. 387[b]/9)

1.2.2.2.3. Dönüşlülük Zamiri

Ekseriya "bizzat" olarak tercüme edilen öz ve kentü dönüşlü kelimeleri, cümlenin esas şahsına bağlanırlar (Gabain 2007: 73). İncelenen metinde dönüşülük zamiri olarak "kendü " sözcüğü kullanılmıştır. "Kendi" biçimindeki kullanımı da metinde mevcuttur. Bu zamir çeşidinin çekimli hālleri aşağıda verilmiştir:

kendülere (A. 9[a]/22, C. 19/26, Ad. 393[b]/11)

kendü (A. 10[b]/14, C. 22/23, Ad. 395[a]/2)

kendüŋden[178] (A. 35[b]/22, C. 79/16, Ad. 34[b]/17)

kendüyi (A. 53[b]/6, C. 118/11, Ad. 62[a]/1)

kendüŋe[179] (A. 77[b]/3, C. 168/28, Ad. 95[b]/10)

kendüye (A. 95[a]/1, C. 206/31, Ad. 121[a]/4)

---

[177] A.'da "بونلروك"; C.'de "bunların"
[178] A.'da "كندكدن"; C.'de "kendünden"
[179] A.'da "كندوكه"; C.'de "kendüne"

kendüsi (A. 120[a]/17, C. 258/18, Ad. 156[b]/3)

kendünüŋ[180] (A. 137[b]/17, C. 290/17, Ad. 181[b]/6-7)

kendülerden (A. 149[a]/18, C. 309/23, Ad. 197[a]/3)

kendüler (A. 204[b]/18, C. 407/11, Ad. 272[a]/8)

kendüŋüzi[181] (A. 207[a]/21, C. 412/16, Ad. 275[b]/4)

kendüm (A. 230[b]/3, C. 447/7, Ad. 305[a]/6)

kendüleri (A. 235[a]/3, C. 453/27, Ad. 311[a]/4)

kendümüzi[182] (A. 268[b]/7, C. 502/24, Ad. 352[b]/3)

1.2.2.2.4. Belirsizlik Zamiri

Varlıkları belirsiz bir şekilde temsil eden belirsizlik zamirlerinin incelenen metindeki örnekleri şu şekildedir:

kimesne (A. 6[b]/16, C. 13/20)

bir kimesne (A. 6[b]/20, C. 13/25)

bir nesneyi (A. 7[a]/16, C. 14/13)

kimisi (A. 9[a]/12, C. 19/9)

birisi (A. 10[b]/16, C. 22/27, Ad. 395[a]/5)

baʿżılar (A. 12[b]/11, C. 26/24, Ad. 397[a]/12)

çoġundan[183] (A. 47[b]/7, C. 104/29, Ad. 53[a]/8)

baʿżı (A. 48[a]/17, C. 107/15, Ad. 54[a]/16)

cümlesi (A. 72[b]/17, C. 159/13, Ad. 88[b]/15)

fülān[184] (A. 76[b]/20, C. 167/21, Ad. 94[b]/11)

---

[180] A.'da "كندونك"; C.'de "kendünin"
[181] A.'da "كندوكزى"; C.'de "kendünizi"
[182] A.'da "كندومزى"; C.'de "kendümizi"
[183] A.'da "چوغندن"; C.'de "çogundan"
[184] A.'da "فلان"; C.'de "filān"

biri (A. 111[a]/9, C. 241/14, Ad. 143[b]/2)

her nesne (A. 114[a]/17, C. 247/18, Ad. 147[b]/12)

kimisi (A. 115[a]/19, C. 249/22, Ad. 149[a]/12)

her biri (A. 118[b]/19, C. 255/30, Ad. 154[a]/13)

her kim (A. 120[b]/16, C. 259/13, Ad. 157[a]/10)

her kişi (A. 122[a]/22, C. 262/1, Ad. 159[b]/2)

1.2.2.2.5. İşteşlik Zamirleri

Yapılan işin karşılıklı yapıldığını ifadede kullanılan "birbiri" kelimesi işteşlik zamiridir (Uyğur, 2016a: 105). Metinde "biribiri" şeklinde de kullanılmıştır:

biribirine[185] (A. 43[b]/15, C. 97/15, Ad. 47[a]/7)

birbirile[186] (A. 45[a]/17, C. 100/9, Ad. 49[b]/6)

biribirlerine[187] (A. 237[b]/18, C. 457/21, Ad. 313[a]/5)

1.2.2.2.6. Soru Zamirleri

Zamirleri soru yönüyle ifade eder. Sorulan soruya verilen cevap isimdir. Örnekler şöyledir:

sefer mühimmātı ne ise muḥtāc olanlara (A. 9[b]/17, C. 20/18-19, Ad. 394[a]/16)

kim eẕān oḳusun (A. 28[a]/21-22, C. 62/28-29, Ad. 22[b]/3)

Ḥaḳ Teʿālādan ḳanda ölmek isterse orada vefāt eyler (A. 41[a]/6, C. 91/17, Ad. 42[b]/15-16)

ḳanda getmek istersin didi (A. 49[a]/5, C. 108/30)

ḳanġısı[188] (A. 163[a]/10, C. 333/6, Ad. 214[b]/11)

---

[185] A.'da "بربرنه"; C.'de "birbirine"
[186] A.'da "بربريله"; C.'de "birbiriyle"
[187] A.'da "بريبرلرينه"; C.'de "birbirlerine"
[188] A.'da "قنغيلرى"; C.'de "ḳangıları"

cihād nedür (A. 188^{b}/7, C. 379/27, Ad. 250^{b}/1)

1.2.2.3. Sıfatlar

Sıfatlar isimleri çeşitli yönlerden niteleyen ve belirten isim soylu sözcüklerdir. Tek başlarına bir ismin yerine kullanılamazlar. Yalnızca varlık ve nesnelerde var olan niteleme ve belirtme özelliklerini soyut olarak gösterirler (Korkmaz, 2019b: 335). Sıfatlar, isim soylu olsalar da isimler gibi iyelik ekleri, çokluk ekleri alamazlar ve isim çekim ekleriyle çekimlenemezler.

1.2.2.3.1. Niteleme Sıfatları

İsimlerden önce gelerek ismin niteliğini ifade eden isim soylu sözcükler, niteleme sıfatı olarak adlandırılır. Metinde örnekleri sıkça kullanılmıştır:

bahādır kimesne (A. 6^{b}/16, C. 13/20)

aṣl nesneyi (A. 7^{b}/19-20, C. 15/25)

māye deveden (A. 9^{a}/12, C. 19/8)

bāṭıl semte (A. 9^{b}/6, C.19/36, Ad. 394^{a}/2)

tāze peynir (A. 40^{b}/10, C. 90/5, Ad. 42^{a}/12)

aḳ melek (A. 65^{b}/13, C. 145/19, Ad. 78^{a}/14)

ḳara melek (A. 65^{b}/13, C. 145/19, Ad. 78^{a}/14)

siyāh at (A. 92^{b}/11, C. 201/27, Ad. 118^{a}/6)

ḳızıl yaḳutdan (A. 94^{a}/21, C. 206/2, Ad. 120^{a}/17)

müsteḥab ʿamel (A. 137^{a}/7, C. 289/12, Ad. 180^{b}/7)

böyük[189] muṣībetdür (A. 155^{a}/19-20, C. 319/25, Ad. 23^{b}/16)

yüksek depe (A. 244^{a}/5, C. 466/5, Ad. 321^{b}/2)

[189] A.'da "بويوك"; C.'de "büyük"

1.2.2.3.2. Belirtme Sıfatları

Nesnelerin dış belirtileri onların yerleri, sayıları, soru durumları ve belirsizlik hâlleridir (Ergin, 2012: 274) İşaret sıfatları, belirsizlik sıfatları, sayı sıfatları ve soru sıfatları olmak üzere dörde ayrılır.

1.2.2.3.2.1. İşaret Sıfatları

İsimleri işaret yoluyla belirten sıfatlardır. İncelenen metinde geçen bazı işaret sıfatları şu şekildedir.

-1. Bu

bu iki ʿamelüŋ (A. 9[a]/22, C. 19/25, Ad. 393[b]/10)

bu rivāyet (A. 84[b]/21, C. 184/16, Ad. 106[b]/7)

bu ḳılıçla (A. 126[a]/13, C. 270/6, Ad. 165[a]/1)

bu ayaḳlar (A. 179[b]/22, C. 367/1, Ad. 239[a]/16)

bu ḳışṣaya (A. 181[a]/5, C. 368/30, Ad. 240[b]/12)

bu ṭāʿife (A. 181[b]/2, C. 369/18, Ad. 141[b]/13)

bu ḥālile[190] (A. 276[b]/8, C. 513/22, Ad. 362[a]/14)

-2. Şu ~ Şol

şu dilümle (A. 10[a]/2, C. 21/2)

şol ḫatūnlar (A. 14[a]/3, C. 29/6, Ad. 298[b]/2)

şol kimesne (A. 78[b]/21, C. 172/17, Ad. 97[b]/11)

şol göz (A. 108[b]/1, C. 234/6, Ad. 138[b]/17)

şol zemān[191] (A. 138[b]/21, C. 292/7, Ad. 183[a]/8)

şol ḥālde (A. 141[b]/8, C. 296/30, Ad. 186[b]/11)

---

[190] A.'da "بو حال له"; C.'de "bu halle"

[191] A.'da "شو زمان"; C.'de "şu zemān"; Ad.'da "شول زمان"

şu ādeme (A. 146^{b}/13, C. 304/27, Ad. 193^{a}/17)

şu kāfir (A. 274^{a}/6, C. 509/36, Ad. 359^{a}/10)

-3. O ~ Ol

ol nesne (A. 7^{a}/15, C. 14/13)

ol at (A. 85^{b}/19, C. 186/19, Ad. 108^{a}/3)

ol gün (A. 114^{b}/19, C. 248/20-21, Ad. 148^{b}/3-4)

o yanın (A. 120^{b}/3, C. 258/30-31, Ad. 156^{b}/13)

ol niyyetle (A. 160^{a}/3, C. 328/8, Ad. 210^{a}/13)

ol kişi (A. 165^{a}/6, C. 336/15, Ad. 217^{a}/16)

ol sözleri (A. 170^{b}/12, C. 346/17, Ad. 224^{b}/14-15)

1.2.2.3.2.2. Belirsizlik Sıfatları

İsimlere belirsizlik katan sıfatlardır. İncelenen metinde geçen bazı belirsizlik sıfatları şu şekildedir:

az cemā‘atla (A. 6^{b}/17, C. 13/21)

çok kāfirden (A. 6^{b}/17, C. 13/21)

bir günāh (A. 8^{b}/21, C. 18/16)

her ḳanġı ʿamel (A. 9^{a}/20, C.19/22, Ad. 393^{b}/8)

baʿżı ʿulemā (A. 11^{a}/20, C. 24/1)

her kişi (A. 21^{b}/15, C. 46/23, Ad. 12^{a}/3)

hiçbir gice (A. 47^{b}/1, C. 104/21, Ad. 53^{a}/1-2)

her ne cānibde (A. 100^{a}/8, C. 217/32, Ad. 128^{b}/6)

biraz ġanīmet (A. 161^{b}/11, C. 330/28, Ad. 212^{b}/9)

cümle ʿalemlerden (A. 169^{a}/4, C. 342/32, Ad. 222^{b}/3)

fülān ḳabīleye (A. 199^{b}/11, C. 399/6, Ad. 265^{a}/7)

bir miḳdār ʿaskerle (A. 250[b]/18, C. 474/24, Ad. 330[a]/2)

birkaç gün (A. 276[b]/3, C. 513/17, Ad. 362[a]/10)

1.2.2.3.2.3. Sayı Sıfatları

İsimleri sayı yoluyla belirten sıfatlardır. İncelenen metindeki sayı sıfatları asıl sayı sıfatları, sıra sayı sıfatları ve üleştirme sayı sıfatları olmak üzere üç başlığa ayrılmıştır.

1.2.2.3.2.3.1. Asıl Sayı Sıfatları

Asıl sayı sıfatlarının metindeki örnekleri şöyledir:

iki ḳısm (A. 7[a]/5, C. 13/36)

ḳırḳ iki aḳça (A. 8[a]/16, C. 16/27-28)

üç nesne (A. 8[b]/19-20, C. 18/14)

on bölük (A. 9[a]/11-12, C. 19/8)

iki ʿamelüŋ (A. 9[a]/22, C. 19/25, Ad. 393[b]/10)

sekiz ḥiṣṣe (A. 10[a]/9, C. 21/13-14)

beş kelām (A. 10[a]/14, C. 21/20)

yüz derece (A. 34[a]/12, C. 75/17, Ad. 32[a]/2)

dört yüz kişiye (A. 231[b]/4, C. 448/24-25, Ad. 36[a]/16)

1.2.2.3.2.3.2. Sıra Sayı Sıfatları

Eski Türkçede sıra sayıları, asıl sayılara +(I)nç ekinin getirilmesiyle meydana gelir (Karadavut, 2020: 73).

Eski Anadolu Türkçesinde ise bu +nç ekinin sonunda ı ünlüsü türemiştir. Ekin ilk ünlüsü uyuma tābidir. İkinci ünlüsü, sadece damak uyumuna girer. (Gülsevin ve Boz, 2022: 93). Bu ek sıra sayı sıfatlarının türetiminde kullanılır. Örnekler aşağıdaki gibidir:

beşinci bāb (A. 6[a]/18, C. 12/29)

ṭoḳuzuncı faṣıl[192] (A. 31[a]/11, C. 69/9, Ad. 27[a]/9)

onuncı faṣıl (A. 31[b]/23, C. 70/28, Ad. 28[a]/15)

altıncı bāb (A. 55[a]/8, C. 122/1, Ad. 64[a]/6)

toḳsan sekizinci yılında (A. 61[a]/18, C. 136/20, Ad. 71[b]/16)

ikinci şart (A. 117[a]/23, C. 253/18, Ad. 152[a]/14)

on beşinci senede (A. 237[b]/12, C. 457/16, Ad. 312[b]/16-17)

1.2.2.3.2.3.3. Üleştirme Sayı Sıfatları

Eski Türkçede üleştirme sayı sözcükleri asıl sayılara +Ar ekinin eklenmesiyle oluşturulur (Karadavut, 2020: 82). Ayrıca "ikişer" kelimesi Eski Türkçede "ikirer" biçiminde de kullanılmıştır (Şirin, 2020: 436).

Eski Anadolu Türkçesinde +Ar ekinin yanında +şAr eki de kullanılmıştır. Metinde üleştirme sayı sıfatlarına iki örnekte rastlanmıştır:

birer[193] kişi (A. 117[a]/11, C. 252/32, Ad. 151[b]/17)

ellişer oḳ (A. 122[b]/1, C. 262/3, Ad. 159[b]/4)

on altışar oḳa (A. 122[b]/7-8, C. 262/10, Ad. 159[b]/10)

1.2.2.3.2.4. Soru Sıfatları

İsimleri soru yoluyla belirten sıfatlardır. İncelenen metinde geçen bazı soru sıfatları şu şekildedir:

ne cins kāfir (A. 8[a]/11, C. 16/22)

ne aṣl fażīletlü ʿamel (A. 9[a]/19, C. 19/21-22, Ad. 393[b]/7)

ḳaç oḳ (A. 121[a]/12, C. 260/4, Ad. 157[b]/14)

ne ḥāllu kimesne (A. 190[b]/21-22, C. 383/33, Ad. 253[a]/16-17)

---

[192] A.'da "طقوزنجی باب"; C.'de "dokuzuncu faṣl"
[193] Ad.'da "بر تبر"

ḳanġı birine[194] (A. 196[a]/14, C. 392/33, Ad. 260[b]/4)

ḳanġı cānibden[195] (A. 256[a]/15, C. 484/1, Ad. 336[b]/13)

1.2.2.4 Zarflar

İsim soylu kelime türlerinden biri de zarflardır. Fiilleri zaman, yer-yön, durum, mikdar ve soru yönleriyle nitelerler.

1.2.2.4.1. Zaman Zarfları

Zamanı ifade eden adlar fiilleri nitelediğinde zaman zarfı olurlar. Metindeki örnekler şu şekildedir:

şimdi on altun vireyin (A. 119[a]/8, C. 256/16, Ad. 154[b]/11-12)

evvel elini baṣdı[196] ḳopardı (A. 128[b]/20, C. 275/1, Ad. 168[b]//8)

hemān atından indi (A. 137[b]/7, C. 290/5, Ad. 181[a]/13)

yarın[197] cümle ʿasker kim var ise[198] atlanalar (A. 146[b]/10-11, C. 304/24, Ad. 193[a]/14-15)

bugün böyle eyledüŋ[199] (A. 153[b]/19, C. 317/18, Ad. 201[b]/17)

demin baŋa baḳup (A. 188[b]/22, C. 380/13, Ad. 250[b]/14)

evvelā bir elin düşürdiler[200] (A. 230[a]/6-7, C. 446/22, Ad. 104[b]/4)

her gün müselmānlar ḥiṣārdan çıḳup cenk iderler (A. 248[b]/5-6, C. 471/30, Ad. 327[a]/7-8)

dā'imā[201] Ḥaḳ Teʿālā'dan şehādet isterdi (A. 267[a]/22-23, C. 501/1, Ad. 251[a]/3-4)

---

[194] A.'da "قنغی برینه"; C.'de "ḳangı birine"
[195] A.'da "قنغی جانبدن"; C.'de "ḳangı cānibden"
[196] A.'da "النی بصدی"; C.'de "elini basdı"
[197] A.'da "یارن"; C.'de "yazın"
[198] A.'da "واریسه"; C.'de "var ise"; Ad.'da "وارْ ایسه"
[199] A.'da "ایلەدك"; C.'de "eyledin"
[200] Ad.'da "بر الن دوشوردیلر"
[201] A.'da "دائما"; C.'de "dāima"

1.2.2.4.2. Yer-Yön Zarfları

Yer-yön zarfları eylemin yönünü ifade eder. İncelenen metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

-1. aşaġa

ḥişārdan aşaġa[202] indiler (A. 227[a]/22-23, C. 442/26-27, Ad. 301[a]/10-11)

küffār kendülerin[203] aşaġa[204] atdılar [205] (N. 114[b]/13-14, A. 249[a]/22, C. 472/30-31)

-2. berü ~ beri

köpriyi siz beri giçüŋ cenk idelüm (A. 130[a]/11, C. 277/6-7, Ad. 170[b]/3)

işte tenhā[206] yer gel berü senüŋle bir ḳat[207] elleşelüm (A. 145[b]/20-21, C. 303/20, Ad. 192[a]/15-16)

-3. girü

aşlā ve ḳaṭʿā girü dönmedi (A. 153[a]/3, C. 315/32)

hemān ḫalḳ girü çekildiler[208] (A. 179[b]/19, C. 366/30, Ad. 239[a]/13)

küffārı girü sürüp (A. 248[a]/10, C. 471/10, Ad. 326[b]/6)

-4. içerü

andan yine içerü döndüm[209] (A. 139[a]/1, C. 292/10-11, Ad. 183[a]/11)

kendüyi içerü atdı[210] (A. 266[a]/20-21, C. 499/18-19, Ad. 349[b]/9)

develere yükledüp içerü gönderdi (A. 302[b]/4-5, C. 552/32)

-5. ilerü

---

[202] A.'da "اشغه"; C.'de "aşağa"
[203] A.'da "كندولرى"; C.'de "kendüleri"
[204] A.'da "اشغه"; C.'de "aşağa"
[205] Ad.'da "كفار كندولرين طبقەدن اشغه آتديلر"
[206] A.'da "تنها"; C.'de "tenha"
[207] A.'da "قت"; C.'de "kat"
[208] Ad.'da "چكلوب"
[209] A.'da "دوندم"; C.'de "daldım"
[210] A.'da "اتدى"; C.'de "itdi"

biriŋüz bir nesneye ilerü varasız[211] (A. 44[b]/16, C. 99/10, Ad. 148[b]/10-11)

ilerü varup içlerinde ululları olan kāfirlere (A. 135[a]/16-17, C. 286/15, Ad. 178[a]/3-4)

atına bindi ilerü ṣalmaḳ[212] istedi (A. 153[b]/16-17, C. 317/15, Ad. 201[b]/15)

-6. ḳarşu

ḳarşu gelüp görişdiler[213] (A. 156[b]/13, C. 321/28, Ad. 205[b]/14)

-7. öte

biz öte giçelüm cenk idelüm (A. 130[a]/11-12, C. 277/7, Ad. 170[b]/3)

yanından öte ḳaçardı (A. 264[b]/11-12, C. 497/5, Ad. 347[a]/16)

ol daḫı öte çekildi (A. 275[b]/12, C. 512/13-14, Ad. 361[a]/9)

-8. ṭaşra

anlar ṭaşra[214] çıḳmadın[215] bir ḳapudan (A. 189[b]/10-11, C. 381/23)

gelüp girdi eglenmeyüp[216] yine ṭaşra[217] çıḳdı[218] (A. 191[a]/19, C. 384/23, Ad. 254[a]/2)

ḳanları ḥiṣār ḳapusından ṭaşra[219] aḳa (A. 240[a]/11, C. 460/34, Ad. 316[a]/13-14)

1.2.2.4.3. Durum Zarfları

Hāl ve tavır, nasıllık ve nicelik ifade eden her isim, bu tür zarf görevini üstlenebilir (Şahin, 2018:59). Durum zarflarının metindeki örnekleri şu şekildedir:

ādemi[220] şöyle çalarlar idi (A. 126[b]/3, C. 270/21, Ad. 165[b]/14)

---

[211] A.'da "وارسیز"; C.'de "varasüz"
[212] A.'da "صالمق"; C.'de "salmaḳ"
[213] A.'da "کورشدیلر"; C.'de "görüşdiler"
[214] A.'da "طشره"; C.'de "taşra"
[215] A.'da "چقمدین"; C.'de "çıḳmadan"
[216] A.'da "اکلنمیوب"; C.'de "eğlenmeyüp"
[217] A.'da "طشره"; C.'de "taşra"
[218] Ad.'da "کلوب کیردی اکلنمیوب طشره چقدی"
[219] A.'da "طشره"; C.'de "taşra"
[220] A.'da "آدمی"; C.'de "adı"

andan yap yap yoldaşlaruma[221] çıḳdum[222] (A. 139[a]/10, C. 292/21 Ad. 123[b]/3-4)

bir bir ṣafları öte geçüp (A. 143[a]/13, C. 299/7, Ad. 188[b]/13)

bir kişi cenkde yalŋuz çıḳup (A. 143[b]/11, C. 299/33, Ad. 189[a]/15-16)

1.2.2.4.4. Miktar Zarfları

Fiilin miktarını ifade eden isimler miktar zarfıdır. Metindeki örnekler şu şekildedir:

bir ḳarış miḳdārı ayrılsa (A. 10[b]/22, C. 23/1-2, Ad. 365[a]/12)

çoḳ görinür (A. 11[b]/12-13, C. 24/21, Ad. 395[b]/9)

ġāyet az olup (A. 12[b]/15, C. 26/29, Ad. 397[b]/1)

ġāyet medḥ itseler[223] (A. 17[b]/9, C. 37/12, Ad. 5[b]/2)

ḳatı begendüm (A. 53[a]/9, C.117/20, Ad. 61[b]/13)

az güleydüŋ[224] (A. 76[b]/18, C. 167/19, Ad. 94[b]/9-10)

çoḳ aġlayayduŋ[225] (A. 76[b]/18, C. 167/19, Ad. 94[b]/10)

bir miḳdār oturdılar (A. 138[b]/22, C. 292/8, Ad. 183[b]/9)

1.2.2.4.5. Soru Zarfları

Fiilin niteliklerini sormak için kullanılan isimlerdir. Metinde geçen örnekler şöyledir:

ḳaçan namāz ḳılasız (A. 10[a]/23, C. 22/2, Ad. 394[b]/2)

niçün ezān oḳumazsın (A. 27[a]/14, C. 60/15, Ad. 20[b]/11)

niçe bulduŋ[226] (A. 176[a]/20, C. 357/32, Ad. 232[a]/4)

---

[221] A.'da "يولداشلرومه"; C.'de "yoldaşlarıma"
[222] Ad.'da "اندن يولداشلَرُمَه چقدم"
[223] A.'da "اتسەلر"; C.'de "etseler"; Ad.'da "اِتْسَەلَر"
[224] A.'da "كليدوك"; C.'de "güleydün"
[225] A.'da "اغلييدك"; C.'de "ağlayaydın"
[226] A.'da "بولدك"; C.'de "buldun"

niçün çıḳmış idüŋ[227] (A. 190[b]/22, C. 383/33, Ad. 253[a]/17)

1.2.2.5. Edatlar

Edatlar, tek başına anlamı olmayıp daha çok isimlerden sonra gelerek onlarla diğer kelimeler arasında ilgi kuran görevli kelimelerdir.(Tiken, 2020: 21). Dildeki yardımcı sözcüklerden olan edatlardan kelime türetimi yapılmaz. Yapılan çalışmada edatlar, bağlama edatları, gösterme edatları, ünlemler, olumsuzluk edatı, kuvvetlendirme edatları ve çekim edatları başlıklarında incelenmiştir.

1.2.2.5.1. Bağlama Edatları

Bağlama edatları; sözcükleri, kelime gruplarını ve cümleleri birbiririne bağlamakla görevli olan edatlardır. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

-1. ammā

Ḥaẕẕitmez ammā kendüye nāfiʿdür. (A. 7[a]/19, C. 14/18-19)

günahkār olur ammā kāfir olur dimezüz (A. 9[a]/1, C. 18/22-23)

ḳalanlarından[228] günāh sāḳıṭ olur ammā müslimālardan hiçbir kimesne varmasa günāhkār olurlar (A. 12[b]/9, C. 26/21, Ad. 397[a]/10-11)

-2. ammā şöyle ki

bir kerre dimişlerdür[229] ammā şöyle ki bir kerreden ziyāde çıḳmaġa tedārik[230] mümkin[231] ola (A. 12[b]/21, C. 27/4, Ad. 397[b]/9-10)

ʿöẕür[232] ola dimişdür ammā şöyle ki birden ziyāde itmege iḥtiyāc ola (A. 13[a]/1-2, C. 27/9, Ad. 397[b]/12-13)

---

[227] A.'da "نچون چكمش ايدك"; C.'de "niçün çıḳmış idün"; Ad.'da "نه اچون چكمش ايدك"
[228] A.'da "قلانلرندن"; C.'de "ḳalanlarıŋdan"; Ad.'da " قَلاَنْلَرْدَن"
[229] Ad.'da "دِمِيشْلَرِدِر"
[230] A'da "تدارك"; C'de "tedarik",
[231] A.'da "ممكن"; C.'de "mümkün", Ad.'da "مُمكِن"
[232] A.'da "عذر"; C.'de "özr"

-3. bārī

peynir virdi bārī bir pāre[233] bāl daḫı virse (A. 40[b]/15, C. 90/11-12, Ad. 42[a]/16-17)

olmazsa bārīvaralum[234] evlerümüze[235] (A. 221[a]/13, C. 433/35, Ad. 293[a]/10-11)

helāk itmezse bārī şübheye düşer (A. 300[b]/2-3, C. 550/1, Ad. 391[b]/9)

-4. belki

iġvā virmemiş ola belki anlara daḫı ziyāde irişürdi (A. 24[a]/22-23, C. 52/10, Ad. 16[a]/4)

gülüşmekde nesne yoḳdur belki müsteḥabdur (A. 116[a]/20, C. 251/16, Ad. 150[b]/9)

ol degildür belki şol kimesnedür (A. 133[b]/12, C. 283/26-27, Ad. 175[b]/8)

-5. bolayki

ben anı ḳatı begendüm bolayki oġluma[236] alıvirem (A. 53[a]/9, C.117/20-21 Ad. 61[a]/13-14)

ḫādişlerden[237] baŋa birisin söyle işideyin[238] bolayki bir menfaʿat ḥāṣıl idem (A. 69[a]/10-11, C.152/30-31, Ad. 83[b]/3-4)

senüŋle[239] gidem bolayki babamuŋ[240] ḳanın ḳomayam (A. 71[b]/11, C. 157/20-21, Ad. 87[a]/15-16)

---

[233] A.'da "پاره"; C.'de "parça"
[234] A.'da "وارالم"; C.'de "varalım", Ad.'da "وارهلم"
[235] A.'da "اولرومزه"; C.'de "evlerimüze"
[236] A.'da "وغلمه"; C.'de "ogluma"
[237] Ad.'da "حَدِيثْلُرُوكْ"
[238] A.'da "اشيدهين"; C.'de "işiteyin"
[239] A.'da "سنكله"; C.'de "senünle"
[240] A.'da "بابامك"; C.'de "babamun"

-6. daḫı

kimesne ġazā niyyetine sefere çıḳup daḫı ġazā itmedin ölse (A. 6[b]/20-21, C. 13/25-26)

şehādet eyledi daḫı ḫarācların aldılar (A. 8[a]/5, C. 16/12)

hidāyet itmez daḫı küfr ü inād üzre s̱ābit olurlar (A. 9[b]/8, C. 20/3, Ad. 394[a]/6)

yap yap deprendiler[241] daḫı bu āyet-i kerīme nāzil oldı[242] (A. 15[b]/18-19, C. 33/5, Ad. 2[b]/2-3)

meme emer gibi emerüz ve daḫı üstüne[243] ṣu içerüz (A. 38[b]/5, C. 85/26-27, Ad. 39[a]/7)

-7. eger ~ ve eger

ḫafīfe[244] ve ṣaḳīle ġazāya gitmeŋ[245] buyurmışdur eger cenge ḳādir olmazsam bārī bile ḳaraltu olurum (A. 11[b]/11-12, C. 24/20-21, Ad. 395[b]/8-9)

üzerüŋüze[246] farżdur ġazā itmek dir idi[247] eger isterseŋüz daḫı yemīn ideyin (A. 12[b]/4, C. 26/12-13, Ad. 397[a]/5-6)

ve eger ehl-i islām üzerine çoḳ kāfir[248] gelüp (N. 7[b]/6, A. 14[a]/8, C. 29/12-13)

bu cennetdür eger ġayrı nesne olaydı virirdüm (A. 43[b]/12, C. 97/10-11 Ad. 47[a]/2-3)

-8. egerçi

şehādet mertebesi virilür egerçi şehādet müyesser daḫı olmazsa[249] (A. 174[b]/13, C. 355/8, Ad. 229[b]/17-230[a]/1)

---

[241] A.'da "دیرندیلر"; C.'de "direndiler"
[242] A.'da "اولدی"; C.'de "oldu"
[243] A.'da "دخی اوستنه"; C.'de "daḫi üstine"
[244] A.'da "خفیفه"; C.'de "hafife"
[245] A.'da "كتمك"; C.'de "gitmen"
[246] A.'da "اوزروكزه"; C.'de "üzeriŋüze" Ad.'da "أُوزَرِيكُوزَه"
[247] Ad.'da "دِيرِدِي"
[248] Ad.'da "كَافِرْلَر"
[249] A.'da "اولمزسه"; C.'de "şehāet olmassa"

-9. gerek gerek

maʿnāsı gerek ḳoca oluŋ gerek yigit gazāya çıḳmaḳ gerek dimekdür[250] (A. 11[a]/20-21, C. 24/1-2)

eyitdiler ki gerek maṣlaḥata meşġūl oluŋ[251] gerek olmaŋ[252] gazāya çıḳuŋ[253] dimekdür (A. 11[b]/3-4, C. 24/8-9)

yaʿnīgerek atıyla gerek devesiyle[254] gerek yayan gazāya gide (A. 32[a]/21, C. 71/27-28, Ad. 29[a]/4-5)

-10. ḥālbuki

Yaʿnī farż oldı ki dīn düşmenlerile cenk idesiz[255] ḥālbuki ḳıtāl size meşaḳḳatlü nesnedür (A. 7[a]/14, C. 14/9-11).

-11. ḥattā

düşmene bulışa daḫı ṭayana ṭura ḥattā ḳatl olına (A. 131[b]/13, C. 280/4-5, Ad. 172[b]/12-13)

cihād eyler ḥattā ‘adūya buluşur[256] (A. 192[a]/14-15, C. 386/5, Ad. 255[a]/8)

günāhınuŋ ululuġından[257] söyledi ḥattā[258] bu mertebeleri buyurdı ki (A. 200[b]/1-2, C. 400/17-18, Ad. 266[a]/11-12)

-12. meger kim ~ meger ki

gazā olmamaḳ cāyiz degüldür meger kim bir żarūret vāḳiʿ ola (A. 12[b]/15, C. 26/28-29, Ad. 397[a]/16-17)

---

[250] A.’da “قوجه اولك كرك يكيت اولك غزايه چيقك”; C.’de “ḳoca olun gerek yigit olun ġazāya çıḳun”
[251] A.’da “اولك”; C.’de “olun”
[252] A.’da “اولمك”; C.’de “olman”
[253] A.’da “چيقوك”; C.’de “çıḳun”
[254] A.’da “كرك اَتيله يَا دَوَسيلَه”
[255] A.’da “دشمنلريله جنك ايدمسز”; C.’de “düşmenleriyle cenk idesüz”
[256] Ad.’da “بولشوب”
[257] A.’da “كناهنك اولولغندن”; C.’de “gunāhınuŋ ululugından”
[258] Ad.’da “اولولغندن سويلدكدن صكره حتّى”

yolda olsa işitdügi gibi dönmek vācib olur meger kim dönüp yalŋuz eve gelmege nefsi ya mālı telef olmaḳdan ḫavf eyleye (A. 13[a]/21-22, C. 28/2)

kāfir üzerine gelmek vācibdür meger ki kāfir ḳonduġı yerde yāḫūd aŋa yaḳın olan yirlerde yitecek miḳdārı ‘asker ola (A. 14[b]/1-2, C. 30/2, Ad. 399[a]/10-12)

ġazā itmek lāzımdur meger ki hergiz ṭāḳatı olmaya (A. 29[a]/4, C. 64/1, Ad. 23[b]/3)

-13. hem

murādları dīn-i islām ġālib olmaḳ idi hem māl-ı ġanīmet almak (A. 166[b]/21, C. 339/16-17, Ad. 219[b]/13-14)

ġaraż-ı dünyevīhem ġaraż-ı uḫrevī (A. 168[a]/16, C. 341/24-2, Ad. 221[b]/5)

-14. hem… hem

cihāduŋ nefʿi hem kendü nefsine olur hem cümle ehl-i islāma olur (A. 35[a]/18-19, C. 77/30-31, Ad. 33[b]/17- 34[a]/1)

dünyāya i‘timād eylese hem dīni hem dünyāsı ḫarāb olur (A. 152[b]/9-10, C. 315/11-12, Ad. 201[a]/10)

eger niyyeti hem ṣevāb taḥṣīli olsa hem şecā‘at gösterüp nām çıḳarmaḳ olsa (A. 168[b]/5-6, C. 342/6-7, Ad. 221[b]/16-17)

-15. illā

ṣulḥ eyledi illā ʿArabdan olanlara ile eylemedi (A. 8[a] /9-10, C. 16/18)

kendü nefsini şeyṭāndan ṣaḳlayamaz illā Ḥaḳ Teʿālā’nuŋ ẕikriyle didi (A. 10[b]/14, C. 22/23-24, Ad. 395[b]/2-3)

senüŋ ʿamelüŋden efżal[259] ʿamel yoḳdur illā cihād fī-sebīlillāh bundan efżaldür[260] (A. 27[a]/17-18, C. 60/20-21, Ad. 20[b]/15-16)

[259] A.’da “افضل”; C.’de “efḍal”
[260] A.’da “افضلدر”; C.’de “efḍaldür”

-16. ḳaçan

müʿminler ḳaçan begendükleri nesne görseler (A. 19^{b}/4, C. 41/28, Ad. 8^{a}/16-17)

ḳādir olur mısın ki ḳaçan mücāhid ġazāya çıkduġı zemānda (A. 30^{b}/4-5, C. 67/26-27, Ad. 26^{a}/6-7)

Allāh Teʿālā[261] ol dereceleri mücāhidlere[262] ḥażırlamışdur ḳaçan Taŋrı[263] Teʿālādan dileseŋüz firdevs uçmaġın dileŋ[264] (A. 34^{b}/11, C. 76/16-17, Ad. 32^{b}/12-13)

-17. kāh ~ kāh… kāh

kāfirlerüŋ ardına düşdüm[265] kāh aġaç arasından[266] ve kāh depe başından oḳ ve ṭaş atdum (A. 136^{a}/3-4, C. 287/20-21, Ad. 179^{a}/6-8)

şehīd olmışlardur[267] ve kāh olurdı ki kāfirler ṣınup (A. 166^{b}/23, C. 339/18-19, Ad. 219^{b}/15-16)

bahādırlaruŋ[268] ḥāli kāh ḳatl iderler[269] kāh maḳtūl olurlar (A. 184^{b}/2-3, C. 374/11, Ad. 245^{a}/7-8)

-18. ki

şol ādab ve aḥkāmı[270] beyān eyler ki ġāzīlere anları bilmek lāzımdur (A. 7^{a}/6-7, C. 13/37-38)

eglencedür ki aṣlā ṣoŋunda[271] fāʿidesi yoḳdur (A. 19^{a}/19-20, C. 41/17, Ad. 8^{a}/8)

---

[261] Ad.'da "الله تبارك و تعالى"
[262] Ad.'da "مجاهده"
[263] A.'da "تكرى"; C.'de "Teŋgri"
[264] A.'da "اوچماغن ديلك"; C.'de "uçmagın dilen"
[265] A.'da "دوشدم"; C.'de "düştüm"
[266] A.'da "ارمسندن"; C.'de "arasında"
[267] A'da "اولمشلردر"; C'de "olmışlardır"
[268] A.'da "بهادرلرك"; C.'de "bahādırların"
[269] A.'da "ايدرلر"; C.'de "idenler"
[270] A.'da "احكامى"; C.'de "ahkamı"
[271] A.'da "صوكنده"; C.'de "sonuŋda"

bunı bilmek gerek ki ḳıyāmet güninde ne kişinüŋ üzerine (A. 21[b]/16, C. 46/24, Ad. 12[a]/4-5)

-19. lākin

fesād işleyelerdi lākin Ḥaḳ Subḥanehu ve Teʿālā ālemlere ʿatā u iḥsān idicidir. (A. 7[b]/8, C. 15/9)

didiler lākin evvelki ḳavl eṣaḥḥdur (A. 13[a]/17, C. 27/29, Ad. 398[a]/14)

-20. mādām ki

ḳuluŋ[272] yüzine ḳarşu ṭutar mādām ki ḳul yüzini yabana çevürmeye[273] (A. 10[b]/1, C. 22/4-5, Ad. 394[b]/4-5)

yaʿnī̇ mādām ki[274] kişi kendüyi ṣaḳına iḥtirāz üzre ola (A. 64[a]/21, C. 142/33, Ad. 76[a]/14-15)

-21. meṣelā

cihād farż-ı ʿayn olduġı ve ḫācdan efżal olduġı zemānda[275] meṣelā bilād-İslāma kāfir girse (A. 29[a]/1, C. 63/32, Ad. 23[a]/16-17)

devenüŋ iki kerre[276] ṣaġılduġınuŋ[277] mābeyninde vākiʿolur meṣelā bir devenüŋ bir kerre südin[278] ṣaġarlar[279] (A. 31[b]/8-9, C. 70/7-8, Ad. 27[b]/15-16)

iki nesne virse meṣelā iki at yā iki ḳātır yā iki deve[280] (A. 68[b]/16-17, C. 152/5-6, Ad. 83[a]/2)

-22. ne… ne

---

[272] A.'da "قولك"; C.'de "ḳulun"
[273] A.'da "چورميه"; C.'de "çevirmeye"; Ad.'da "چَوُرمَيَه"
[274] A.'da "مادام كه"; C.'de "mādem ki"
[275] A.'da "جهاد فرض عين اولدوغى زماندا"; C.'de "cihād farż-ı ayn oldugı zemānda"
[276] A.'da "كرّه"; C.'de "kere"
[277] A.'da "صاغلدوغنك"; C.'de "sagıldugınuŋ"
[278] A.'da "سودن"; C.'de "südün"
[279] A.'da "صغرلر"; C.'de "sagarlar"
[280] Ad.'da "اِيكى اَت يا اِيكِى دَوَه"

ne ḳabr ‘aẕābı görür ne su’āl ve cevāb (A. 18^{b}/20, C. 40/14, Ad. 7^{a}/16-17)

kişi ne kendü nefsine mālikdür ve ne evlādına mālikdür (A. 21^{b}/12, C. 46/18-19, Ad. 11^{b}/17)

murādı ne kimseyi ḳatl itmek[281] ola ne maḳtūl olmaḳ ola (A. 192^{b}/1, C. 386/16, Ad. 255^{a}/17- 255^{b}/1)

-23. nitekim

müʿminlere böyle idi nitekim ʿĪsā ḥavārıyyūna eyitdi (A. 25^{b}/20, C. 57/2-3, Ad. 18^{b}/5)

hemān gitmek gerek nitekim yoḳaruda[282] ẕikrolunmışdur (A. 26^{b}/1, C. 58/18, Ad. 19^{b}/1-2)

‘ibādete meşġūl olmaḳdan cihād efżaldür nitekim bu āyet-i kerīme delālet itmişdür (A. 30^{a}/4-5, C. 66/14-15, Ad. 25^{a}/9-10)

-24. Pes

kimi münāfıḳlar idi pes Ḥaḳ Subḥanehu ve Teʿālā resūlüne buyurdı ki (A. 16^{a}/12, C. 33/29-30, Ad. 3^{a}/6-7)

örtündügi maḳrama dünyādan ve dünyāda olandan yegdür diyü buyurdı pes bu taḳdīr üzre ṭutalum[283] ki bir kişi (A. 20^{a}/11-12, C. 43/15-17, Ad. 9^{b}/1-2)

[Arapça] tefsīri yoḳaruda[284] geçmişdür[285] Pes bu āyet nāzil olıcaḳ gönüllerine[286] cihād ḫaberi ḫōş gelmedi (A. 29^{b}/10-11, C. 65/13-14, Ad. 24^{b}/6-7)

---

[281] A.’da “قتل اتمك”; C.’de “ḳatletmek”
[282] A.’da “ يوقاروده”; C’de “yuḳaruda”
[283] A.’da “طوتلم”; C.’de “ṭutalım”
[284] A.’da “يوقاروده”; C.’de “yuḳaruda”
[285] A.’da “كچمشدر”; C.’de “giçmişdür”
[286] A.’da “كوكللرينه”; C.’de “gönüllerine”

-25. tā ki

serhādlerde ṭurup beklemekdür tā ki kāfir ḥareket idüp müslimānlara żararı ṭoḳunmaya[287] (A. 95[b]/16-17, C. 209/5-7, Ad. 122[a]/9-10)

murādım anlar ile[288] müdārā itmek idi tā kim aralarında[289] ḳalan aḳribāmı[290] incitmeyeler[291] (A. 225[a]/5-6, C. 439/15-16, Ad. 298[a]/11-12)

-26. tā kim

ʿibādet üzre ola tā kim mücāhid mertebesin bula (A. 34[a]/2, C. 74/32, Ad. 31[b]/5-6)

giçecegi yerlerde oturuŋ[292] tā kim yol bulup islām memleketine girmeyeler (A. 95[b]/4, C. 208/13, Ad. 132[b]/13-14)

-27. u

ṣalāt u ṣavm (A. 7[a] /18, C. 14/17)

ḥacc u cihād (A. 7[a] /18, C. 14/17)

-28 ve

toz ve ṭopraḳ[293] (A. 6[a]/20, C. 12/32)

nefsine ve mizācına[294] (A. 18[b]/15, C. 40/6, Ad. 7[a]/11)

mallarıŋuz ve evlāduŋuz (A. 19[a]/1-2, C. 40/21, Ad. 7[b]/5)

ḥüsn ve leṭāfeti[295] (A. 19[b]/8, C. 42/5, Ad. 8[b]/3)

-29. velākin

---

[287] A.'da "طوقونميه"; C.'de "ṭokınmaya"
[288] A.'da "مرادم آنلرله"; C.'de "murādum anlarla"
[289] A.'da "آرالرنده"; C.'de "aralarunda"
[290] Ad.'da "اقربالرومی"
[291] A.'da "اقربامی انجتميەلر"; C.'de "aḳrabamı incitmiyeler"
[292] A.'da "يرلرده اوتورك"; C.'de "yirlerde oturun"; Ad.'da "يردَه اوتورك"
[293] A.'da "توز و طپراق"; C.'de "ṭoz ve topraḳ"
[294] A.'da "مزاجنه"; C.'de "mizacına"
[295] A.'da "حسن و لطافتی"; C.'de "ḥüsn ü leṭāfeti

hicret yoḳdur velākin cihād ve niyyet[296] vardur (A. 10[b]/19-20, C. 22/33, Ad. 395[a]/9)

her kişi mübtelādur velākin tedārik idüp ʿaḳlını istiḫdām[297] itmek gerek (A. 21[b]/15-16, C. 46/23-24, Ad. 12[a]/3-4)

ḥużūr u ṣafāda mulāḥaẓa[298] eyler velākin çekdügi derdi[299] kendüye sorsalar (A. 22[b]/19, C. 48/33, Ad. 13[b]/7-8)

-30. veyā

gelmelü degüldür veyā bunca intizār çekmelü degüldür (A. 194[b]/11-12, C. 390/9, Ad. 258[a]/13-14)

cevābların virür veyā bi'l-cümle irsāl olunduġı zemānda diḳḳat ü baṣīret üzre olmaḳ gerekdür (A. 298[b]/23- 299[a]/1, C. 547/14-16, Ad. 389[b]/8-9)

-31. ve yine

melʿūnlıḳ ṣıfatından[300] ki melʿūn olmaḳ lāzım gelür ve yine kitāb-ı meẕkūrda rivāyet olunmışdur (A. 17[b]/20, C. 38/2-3, Ad. 5[b]/14-15)

evlāduŋ[301] size nefʾi yoḳdur dimekdür ve yine Ḥaḳ Celle ve ʿAlā buyurmışdur[302] ki (A. 19[a]/4, C. 40/24-25, Ad. 9[b]/7-8)

yoḳaruda ẕikr olunmışdur[303] ve yine Māiz'den raḍıyallāhu ʿanh rivāyet olunmışdur (A. 26[b]/1-2, C. 58/18-19, Ad. 19[b]/2)

-32. yā ~ yā…yā

---

[296] Ad.'da "جِهَادْ دِينِيَّه"
[297] A.'da "استخدام"; C.'de "istihdām"
[298] A.'da "صفاده ملاحظه"; C.'de "ṣafada mülahaza"
[299] A.'da "چكدوكى دردى"; C.'de "çekdügi dirdi"
[300] A.'da "ملعونلق صفتندن"; C.'de "melʿūnluḳ ṣıfatundan"
[301] A.'da "اولادن"; C.'de "evlādün"
[302] A.'da "و ينه بيورمشدر كه"; C.'de "ve yine buyurmışdur ki"
[303] A.'da "يوقاروده ذكراولنمشدر"; C.'de "yukarıda ẕikrolınmışdur"

buyurdılar ki yā gündüz oruç ṭutmaġa[304] ḳādir misin (A. 33[a]/17, C. 73/26-27, Ad. 30[a]/17-30[b]/1)

cihād iden kişi elbette yā öldürür[305] yā kendüyi öldürürler (A. 35[a]/17, C. 77/28-29, Ad. 33[b]/16)

eline[306] giren nesne ṣevāb mıdur yā ġanīmet midür (A. 37[b]/1-2, C. 83/7, Ad. 37[b]/1)

-33. yāḫūd

birkaç kâfire ḳarşu varmaḳ yāḫūd az cema'atla çok kāfirden yüz döndirmemek (A. 6[b]/16-17, C. 13/20-21)

ādem ḳatlideler yāḫūd bi-ġayrı ḥaḳḳ kimesnenüŋ mālın alalar (A. 8[b]/3-4, C. 17/14-15)

atası anası olmaya yāḫūd var ise anları rāżī ḳılmış ola (A. 26[a]/20, C. 58/14, Ad. 19[a]/15)

-34. yaʿnī

sizüŋ üzeriŋüze ḳıtāl yazıldı yaʿnīfarż oldı ki dīn düşmenleriyle cenk idesüz (A. 7[a]/13, C. 14/9-10)

ḥuṭām[307] olur yaʿnī ḳırılup[308] çör-çöp olur (A. 19[b]/8-9, C. 42/6-7, Ad. 8[b]/5)

-35. yine

---

[304] A.'da "طوتمغه"; C.'de "ṭutmaga"
[305] A.'da "البتّه اولدررر"; C.'de "elbette öldürür"
[306] A.'da "النه"; C.'de "elüne"
[307] Ad.'da "حِطَام"
[308] Ad.'da "قِرِيلُورْ"

her ne ḳadar taʿbīr olunursa yine taḳsīrden ḫālīolmaz (A. 20[a]/21-22, C. 43/30-31, Ad. 9[b]/13-14)

el virse daḫı yine[309] dergāha eli boş gider (A. 20[b]/10-11, C. 44/16-17, Ad. 10[a]/11-12)

-36. zīrā ~ zīrā ki

zekāt viremezüm zīrā ki on bölük māye deveden ġayrı nesneye mālik degülüm[310] (A. 9[a]/11, C. 19/8)

cevāb buyurdılar zīrā bu ʿamel mücerred ḳalb ʿamelidür (A. 27[a]/9, C. 60/5, Ad. 20[b]/4)

1.2.2.5.2. Gösterme Edatları

Herhangi bir varlığı göstermede kullanılan edat çeşididir. Metinde sadece "işte " edatı bulunmaktadır:

-1. işte

işte ḥāl böyle oldı (A. 40[a]/12, C. 89/13, Ad. 41[b]/7)

saŋa işte bir dāne altun (A. 119[a]/20, C. 256/31-32, Ad. 155[a]/8)

işte Muḥammed (A. 224[b]/14, C. 438/35-36, Ad. 297[b]/13)

1.2.2.5.3. Ünlemler

Ünlemler, kelime veye kelime gruplarıyla kullanıldıkları gibi tek başlarına da çeşitli duyguları ifade etmeye yarayan kelimelerdir (Akar, 2019: 159). İncelenen metinde beş ünlem çeşidi tespit edilmiştir:

-1. bire

bire[311] utanmaz (A. 27[b]/18, C. 61/22, Ad. 21[b]/9)

---

[309] Ad.'da "كِنَه"
[310] A.'da "دكلم"; C.'de "degülim"
[311] A.'da "بره"; C.'de "bre"; Ad.'da "بِرَه"

bire çiftçi (A. 255[a]/14, C. 482/16, Ad. 335[b]/8)

-2. hey

hey baba (A. 43[b]/12, C. 97/10)

hey kişi (A. 129[a]/9, C. 275/15, Ad. 169[a]/4)

-3. ey ~ iy

ey birāder (A. 131[b]/20, C. 280/12, Ad. 173[a]/2)

iy[312] ādemoġlı (A. 176[a]/20, C. 357/32, Ad. 232[a]/4)

iy[313] hāce (A. 280[a]/12, C. 518/15, Ad. 366[b]/11)

-4. yā

yā Muʿāz (A. 36[b]/10, C. 81/7-8, Ad. 36[a]/9)

yā Ṭāzād (A. 145[b]/13, C. 303/11, Ad. 192[a]/8)

-5. vay

vay başına (A. 103[b]/17, C. 225/2, Ad. 133[a]/5)

vay şu kişiye[314] (A. 111[b]/23, C. 243/5, Ad. 144[b]/5)

1.2.2.5.4. Olumsuzluk Edatı

Olumsuzluk belirten edat türüdür. Eski Anadolu Türkçesinde genelde yuvarlak ünlü ile kullanılırken incelenen metinde düz ünlü ile kullanılan biçimleri de mevcuttur:

degül ~ degil

kāfirler böyle degildür[315] (A. 19[b]/6, C. 42/2, Ad. 8[b]/1)

---

[312] Ad.'da "ایی"
[313] Ad.'da "ایی"
[314] A.'da "وای شو کشیه"; C.'de "ey şu kişiye"
[315] A.'da "دکلدر"; C.'de "degüldür"; Ad.'da "دَكِلْدُر"

müttekīler[316] degül (A. 22[a]/18, C. 47/30, Ad. 12[b]/14)

ġazāya çıḳmaḳ münāsib degildür[317] (A. 52[b]/15, C. 116/34, Ad. 60[b]/14)

ḳullarına ẓulm idici degildür[318] (A. 67[a]/22-23, C. 149/9, Ad. 80[b]/15)

zemānı degildür[319] (A. 72[b]/6, C. 158/34, Ad. 88[b]/3)

1.2.2.5.5. Kuvvetlendirme Edatları

Eklendikleri dil birliklerine kuvvetlendirme, dikkat çekmek vb. anlamlar katan edatlardır. İncelenen metinde tespit edilen örnekler şu şekildedir:

-1. elbette

cihād idüp çalışdılar elbetde biz anlara yollarumuzı gösterürüz[320] (A. 37[a]/12-13, C. 82/15, Ad. 37[a]/4-5)

ölürse elbette cennete ḳoya[321] (A. 37[b]/4, C. 83/11, Ad. 37[b]/3-4)

üç kimesneye elbette muʿīn olur (A. 38[a]/11-12, C. 85/1, Ad. 38[b]/4-5)

-2. hīç

hīç anlaruŋ ḳabūl olmasında şek[322] yoḳdur (A. 39[b]/20-21, C. 88/23-24, Ad. 41[a]/8-9)

anı hīç ḳayurmadı (A. 79[a]/16, C. 173/12-13, Ad. 98[a]/15)

sefer esbābından[323] hīç nesne yoḳdur (A. 79[b]/20-21, C. 174/20, Ad. 99[a]/10)

-3. ḫōd

---

[316] A.'da " متّقيلر"; C.'de "müttaḳiler"
[317] A.'da "دكلدر"; C.'de "degüldür" ; Ad.'da "دَكِلْدُر"
[318] A.'da "دكلدر"; C.'de "degüldür" ; Ad.'da "دَكِلْدُر"
[319] A.'da "دكلدر"; C.'de "degüldür" ; Ad.'da "دَكِلْدُر"
[320] A.'da "يوللرومزى"; C.'de "yollarımuzı"
[321] Ad.'da "أُولُورسَه جَنّته قُويَه"
[322] A.'da "شك"; C.'de "şekk"
[323] A.'da "اسبابندن"; C.'de "erbābından"

ol ḫōd bir fāsıḳ idi (A. 44^{b}/4, C. 98/26, Ad. 48^{b}/12-13)

anam ḫōd beni saŋa ışmarlamış[324] (A. 71^{b}/16, C. 157/26, Ad. 87^{b}/3)

ḫalāṣ itmek ḫōd ḳatī vācipdür (A. 206^{b}/12, C. 411/5-6, Ad. 274^{b}/6)

1.2.2.5.6. Soru Edatları

Soru ifade eden edat çeşididir. Metinde tespit edilen örnekler şu şekildedir:

-1. ʿaceb

iştiyāḳı ziyāde olur ʻaceb niçe ola niçe olmaya (A. 57^{b}/6, C. 126/30, Ad. 97^{b}/3-4)

-2. ḳanı

ḳanı benüm[325] şol ḳullarum (A. 42^{a}/6, C. 93/17, Ad. 44^{a}/17-44^{b}/1)

1.2.2.5.7. Çekim Edatları

İsimlerden sonra gelerek, bağlı olduğu isimle cümlenin diğer unsurları arasında zaman, mekân, cihet, tarz, benzerlik, başkalık vb. gibi bakımlardan çeşitli ilgiler kuran kelimelere çekim edātı diyoruz (Hacıeminoğlu, 2015: 1). Tek başlarına anlamları olmayan çekim edatlarının metindeki örnekleri şu şekildedir:

-1. artuḳ

Ḥaḳ Subḥanehu ve Teʿālā her kişinüŋ veledine atasından ve anasından artuḳ merḥamet[326] eyler (A. 21^{a}/14-15, C. 45/20-21, Ad. 11^{b}/10)

bundan lāzım gelmez ki andan[327] artuḳ ḫıdmetkārı[328] olmaya (A. 23^{a}/18, C. 49/31-50/1, Ad. 12^{a}/16-17)

-2. berü ~ beri

---

[324] A.'da "اصمرلمش"; C.'de "ısmarlamış"
[325] A.'da "بنم"; C.'de "beŋüm"
[326] A.'da "مرحمت"; C.'de "merhamet"
[327] A.'da "آندن"; C.'de "ondan"
[328] A.'da "خدمتکری"; C.'de "ḫıḍmetkārı"

aḫşamdan beri ardumuza düşdi (A. 136[a]/12-13, C. 287/29-30, Ad. 179[a]/15)

buraya gelelden beri yüz yıl oldı (A. 157[b]/9, C. 323/13, Ad. 207[a]/6)

üzerümüze[329] ḥākim olalıdan berü bizi maġbun eyledüŋ[330] (A. 209[a]/5, C. 414/30-31, Ad. 277[b]/8)

niçe zemāndan berü Frenk elinde idi (A. 252[a]/7, C. 476/18-19, Ad. 331[b]/9-10)

-3. bile

babasıyıla[331] bile ġazāya gitmiş idi (A. 71[a]/20, C. 157/3, Ad. 87[a]/1)

-4. birle

emr-i ilāhi birle vācib olup ḳādir iken (A. 6[a]/13-14, C. 12/24)

-5. degin

gökden yaġmur[332] ḫōd ḳıyāmete degin yaġmaḳ[333] muḳarrerdür[334] (A. 17[b]/12, C. 37/16-17, Ad. 5[b]/4-5)

āḫir ʿömrine degin eẕān[335] oḳudum (A. 27[a]/15, C. 60/16-17, Ad. 20[b]/12)

-6. dek

imdi ḳıyāmete dek ġazā olına (A. 17[b]/12, C. 37/17-18, Ad. 5[b]/5)

biz seni şimdiye dek rezzāḳ bilmezdük (A. 76[b]/1, C. 166/30-31, Ad. 94[a]/7)

ṣabāḥa dek ṭolaşurdı[336] (A. 110[b]/12, C. 238/12-13, Ad. 42[b]/2-3)

-7. deŋlü

---

[329] A.'da "اوزرومزه"; C.'de "üzerimüze"
[330] A.'da "ايلدك"; C.'de "eyledin"
[331] A.'da "باباسيله"; C.'de "babasıyla" ; Ad.'da "بَابَسِيلِلَه"
[332] A.'da "يغمور"; C.'de "yagmur"
[333] A.'da "يغمق"; C.'de "yagmak"
[334] Ad.'da "كُوكْدَنْ يَغْمُورْ اِينَه يَغْمَقْ مُقَرَّرْدُرْ"
[335] A.'da "اذان"; C.'de "ezan"
[336] A.'da "طولاشوردى"; C.'de "tolaşurdı"

her ne deŋlü yapup ʿimāret ḳılsaŋ[337] ʻāḳıbet ḫarāb olacakdur (A. 23[b]/15, C. 50/31, Ad. 15[a]/3-4)

ḳuş yuvası deŋlü mescid olmaz (A. 31[b]/15, C. 70/17, Ad. 28[a]/6)

ne deŋlü az olursa ḥaḳāret naẓarıla baḳmamaḳ gerekdür (A. 70[b]/14, C. 155/32, Ad. 86[a]/4)

-8. diyü

sefere gitme diyü söylediler (A. 16[a]/4, C. 33/16, Ad. 2[b]/13)

ol bizüm atımuz oynaġıdur[338] diyü cevāb virür (A. 20[a]/7-8, C. 43/10-11, Ad. 9[a]/14)

murābıṭ diyü serhad bekleyene[339] dirler (A. 59[a]/3, C. 130/30-31)

hürmet diyü şol nesneye dirler ki (A. 261[b]/4-5, C. 492/26, Ad. 343[b]/3-4)

-9. ġayrı

on bölük deveden ġayrı nesneye mālik degülüm[340] (A. 9[a]/12, C. 19/8)

yüzüŋüzi[341] ḳıbleden ġayrı yire çevirmeyesiz (A. 10[a]/23, C. 22/2 Ad. 394[b]/2-3)

ve andan ġayrı bir dost ṭutunmazın[342] (A. 157[a]/8, C. 322/17-18, Ad. 206[a]/15)

-10. gibi

faḳīrler gibi günāhkār olmazlar (A. 12[b]/12, C. 26/25, Ad. 397[a]/13)

ʿavratlar ve oġlancıklar gibi oturuŋ (A. 16[a]/18-19, C. 34/10, Ad. 3[a]/15-16)

biz de onlar gibi senüŋle cihād eylerüz (A. 172[b]/21-22, C. 350/28, Ad. 227[b]/8)

-11. göre

---

[337] A.'da "يانلرينه"; C.'de "ḳılsan"
[338] A.'da "اتمز اويناغيدر"; C.'de "atımız oynagıdür"
[339] A.'da "بكليەنه"; C.'de "bekliyene"
[340] A.'da "دكلم"; C.'de "degülim"
[341] A.'da "يوزوكزى"; C.'de "yüzinizi"
[342] A.'da "طوتنمزين"; C.'de "ṭutunmazın"; Ad.'da "طوتمزين"

ecri ve faẕīleti daḫı kendülere göre olur (A. 9[a]/22, C. 19/25-26 Ad. 393[b]/10-11)

her kişi ḳudretine göre fī-sebīlillāh ġāzīlere iki nesne virse (A. 69[a]/20, C. 153/11-12, Ad. 83[b]/13-14)

ne buyurursa aŋa göre ʿamel ideler (A. 229[a]/13, C. 445/13-14, Ad. 303[b]/4-5)

-12. içün

cihād fī-sebīlillāh içün müslimānlara sevḳ virüp (A. 6[a]/17, C. 12/28)

şol at ki ehl-i islām maṣlaḥatı içün[343] alınur (A. 87[a]/11, C. 189/12, Ad. 110[a]/1-2)

namāz içün indüm (A. 109[b]/2, C. 236/2, Ad. 140[a]/14)

-13. ḳadar

kifāyet idecek ḳadar kimesne varup cenk eylese (A. 12[b]/8, C. 26/20, Ad. 397[a]/9-10)

yanında bir zerre ḳadar degildür[344] (A. 18[b]/12, C. 40/2, Ad. 7[a]/8)

yir ile[345] gök ortası ḳadar olur (A. 34[a]/12-13, C. 75/18, Ad. 32[a]/3)

ḫarc itdükleri ḳadar Ḥaḳ Teʿālādan ecrler ʿıvażlar[346] bulurlar (A. 66[b]/11-12, C. 147/15-16, Ad. 79[b]/11-12)

-14. ḳarşu

şehir ḫalḳı bize ḳarşu çıḳdılar (A. 53[b]/9-10, C. 118/15, Ad. 62[b]/4)

biribirine ḳarşu iki nişān[347] diküp (A. 114[a]/22-23, C. 247/25-26, Ad. 147[b]/17)

---

[343] Ad.'da "مَصْلحتِيجُونْ"
[344] A.'da "دكلدور"; C.'de "degüldür"; Ad.'da "دَكِلْدُر"
[345] A.'da "ير ايله"; C.'de "yirle"; Ad.'da "يرلَه"
[346] A.'da "عوضلر"; C.'de "ıvāzlar"
[347] A.'da "نشان"; C.'de "nişan"

bunlara ḳarşu ben varayın[348] (N. 87[a]/11-12, A. 183[b]/3-4, C. 372/26)

-15. ile

Resullullāh ṣallallahu ʿaleyhi vesellem ile otururdum (A. 26[b]/18, C. 59/17, Ad. 20[a]/4-5)

baʻżılar ṣulḥ ile girdiler (A. 225[b]/23, C. 440/25, Ad. 299[a]/15)

ḥiṣārdan aşaġa[349] maḳara ile ṣarḳıtdıḳlar içün[350] (A. 227[b]/3, C. 442/31, Ad. 301[a]/14-15)

-16. ötüri

Allāh Teʿālā anlardan[351] ötüri ġażaba gelür (A. 40[a]/6-7, C. 89/6, Ad. 41[b]/1)

ben saŋa bundan ötüri [352] tābiʿ olmadum (A. 163[b]/15-16, C. 334/9, Ad. 215[b]/5-6)

günāhlarından[353] ötüri kendüyi ṣaḳınup (A. 192[a]/13-14, C. 386/4, Ad. 253[a]/7)

-17. ṣoŋra

Mekke fetḥ olundukdan ṣoŋra[354] yokdur[355] (A. 10[b]/19, C. 22/32, Ad. 395[a]/8-9)

işitdükden ṣoŋra[356] kim ola ki cihādı terk eyler (A. 17[a]/6, C. 36/6, Ad. 4[b]/4)

bu ḫuṣūṣdan ṣoŋra[357] diyār-ı Mısr'dan göçüp (A. 238[b]/21, C. 459/1-2, Ad. 314[b]/2-3)

-18. ṭoġru

---

[348] Ad.'da "بونلره بن قرشو وارمين"
[349] A.'da "اشغه"; C.'de "aşağa"
[350] A.'da "صارقتدقلرى ايچون"; C.'de "sarkıtduḳları içün" ; Ad.'da "صارقتدقلريچون"
[351] A.'da "اونلردن"; C.'de "onlardan" ; Ad.'da "آنلَرْدَنْ"
[352] A.'da "اوتورى"; C.'de "ötürü"
[353] A.'da "كناهلرندن"; C.'de "günāhlarundan"
[354] A.'da "فتح اولندقد نصكره"; C.'de "fetḥolındıḳtan soŋra" ; Ad.'da "فَتْحْ أُولُندُقدَنْ صُكرَه"
[355] A.'da "صكره هجرت يوقدر"; C.'de "soŋra hicret yoḳdur"
[356] A.'da "صكره"; C.'de "soŋra"
[357] A.'da "صكره"; C.'de "soŋra"

ḳangı cānibe toġru[358] ḳılmaḳ mümkin ise heman ṭuralar ḳılalar[359] (A. 107[a]/1, C. 231/14-15, Ad. 137[a]/5)

diyüp küffāra ṭoġru ṣaldı[360] (A. 143[a]/11, C. 299/6, Ad. 188[b]/11)

atların oynadarak bize ṭoġru[361] geldiler (A. 183[b]/3, C. 372/25, Ad. 243[b]/13-14)

-19. üzerine

Hiçbir ʿaḳıl[362] yoḳdur ki dünyāyı āḫiret üzerine tercīḥ ide (A. 20[a]/14, C. 43/19-20, Ad. 9[b]/3-4)

Ḥażretiyle ne ʿaḳd üzerine mu'āhede itdüŋüz[363] (A. 134[a]/15, C. 284/27-28, Ad. 176[b]/3)

-20. üzre

ve bir hātime üzre tertīb kılındı. (A. 6[a]/13, C. 12/23)

lāyıḳ olan vech üzre īmān getürmezler. (A. 7[b]/17, C. 15/22)

1.2.2.6. Fiiller

Fiiller olumlu ve olumsuz biçimlerde bir kılışı, oluşu, ve durumu ifade eden kelimelerdir. Fiiller, niteliklerine göre, özne-nesne ilişkisine göre ve yalnız başına fiil olup olmama durumuna göre farklı sınıflara ayrılır. Zaman ve şahıs ekleriyle genişletilen fiiller bir kılış ve oluşu bitmiş, tamamlanmış duruma getirirler (Korkmaz, 2019a: 133). Elimizde bulunan metindeki fiilleri aşağıdaki gibi inceledik.

1.2.2.6.1. Fiillerde Çatı

Fiilin özne ve nesne ile olan ilişkisi çatıyı oluşturur**.** Bu ilişkinin niteliğini,

---

[358] A.'da "طغرو"; C.'de "togru"; Ad.'da "طُغري"
[359] A.'da "همان قلەلر"; C.'de "hemān ḳılalar"
[360] A.'da "طغرو صالدى"; C.'de "toġri saldı"
[361] A.'da "اويناداراق بزه طغرو"; C.'de "oynatarak bize toġru"; Ad.'da "اوينادرق بزه طوغرى"
[362] A.'da "عاقل"; C.'de "ākıl"; Ad.'da "عَاقِلْ"
[363] A.'da "ايتدوكيز"; C.'de "itdüŋüz"; Ad.'da "ايتدوكوز"

yüklem, özne ve nesnenin nitelikleri belirler (Karaağaç, 2022: 241). Fiillerde çatı öznesi bakımından ve nesnesi bakımından olmak üzere iki başlıkta incelenir.

1.2.2.6.1.1. Öznesi Bakımından Fiiller

Cümlede bildirilen işi gerçekleştiren öge öznedir. Fiiller de özne alma durumuna göre ve öznelerin özelliklerine göre; etken fiiller, edilgen fiiller, dönüşlü fiiller, işteş fiiller ve ettirgen fiiller olarak sınıflandırılır.

1.2.2.6.1.1.1. Etken Fiiller

Üzerinde çatı eki bulunmayan ve öznenin doğrudan belli olduğu, geçişli yahut geçişsiz bütün fiillere etken fiil denir. Metindeki örnekler şu şekildedir:

istemez (A. 7^{a}/14, C. 14/11)

bilür (A. 7^{a}/17, C. 14/15)

aldılar (A. 8^{a}/5, C. 16/13)

buyurdı (A. 16^{a}/12, C. 33/30, Ad. 3^{a}/7)

gider (A. 20^{b}/11, C. 44/17, Ad. 10^{a}/12)

çıḳarduḳ (A. 52^{b}/1, C. 116/18, Ad. 60^{a}/17)

öpdi (A. 53^{b}/2, C. 118/6, Ad. 61^{b}/13)

girdiler (A. 54^{b}/1, C. 120/9, Ad. 63^{a}/8)

inelüm (A. 60^{b}/1, C. 133/30, Ad. 70^{b}/4)

1.2.2.6.1.1.2. Edilgen Fiiller

Fiilin bildirdiği işi gerçekleştirenin belli olmadığı ve -(I)n- ~ -(U)n- , -(I)l- ~ -(U)l- edilgen çatı eklerini almış fiiller edilgen fiillerdir. Edilgen çatı ekleri geçişli fiilleri geçişsiz yapar. Etken fiiller edilgen fiillere dönüştüğünde, etken fiillerin nesnesi edilgen fiillerde özne görevini üstlenir.

-1. -(I)n- ~ -(U)n-

kesbe ḳādir olmayandan ḫarāc alınmaz (A. 8^{a}/17, C. 16/29)

Mekke feṯḥ olundukdan ṣoŋra[364] A. 10[b]/19, C. 22/32, Ad. 395[a]/8-9)

insāna zīnet[365] ḳılındı ārzū[366] olunan nesneleri sevmek (A. 19[a]/6, C. 40/28, Ad. 7[b]/11)

ya‘nī Allāh Te‘ālā ḳatında olan[367] günāhları yarlıġandı (A. 63[b]/2-3, C. 141/10-11)

ṣaff bağlanduġı[368] zemānda gök ḳapuları ve cennet ḳapuları açılur[369] (A. 112[a]/7-8, C. 243/12-13, Ad. 144[b]/12)

cehnnem ḳapuları bağlanur[370] (A. 112[a]/8, C. 243/14)

-2. -(I)l- ~ -(U)l-

[Arapça] diyü beyān buyurulmışdur (A. 8[a]/2, C. 16/9)

on bölük māye deveden ġayrı nesneye mālik degülüm anlaruŋ kimisi sağılur (A. 9[a]/12, C. 19/9)

ol hicvüŋ çoḳ[371] beytleri yazılmışdur (A. 10[a]/7, C. 21/10)

devlette ve ʿizzetde[372] olan kimesneler ki fī-sebīlillāh ġazā içün bir yere gönderüldükleri[373] zemānda envā‘i behāneler[374] idüp (A. 12[a]/6-7, C. 25/12, Ad. 396[a]/13-15)

---

[364] A.’da “فتح اولندقد نصكره”; C.’de “feṯḥolındıḳtan soŋra” ; Ad.’da “فَتْحْ اُولُندُقدَنْ صُكرَه”
[365] A.’da “زينت”; C.’de “zinet”
[366] A.’da “آرزو”; C.’de “arzu”
[367] A.’da “الله تعالى حضرتنه اولان”; C.’de “Allāh Te‘ālā Ḥażretine olan”
[368] A.’da “ بغلندوغى”; C.’de “bağlanduğı”
[369] Ad.’da “صف بغلندوغى زماندەكوك قپولرى قپانور يعني بغلنور”
[370] A.’da “بغلنور”; C.’de “bağlanur”
[371] A.’da “چوق”; C.’de “çok”
[372] A.’da “عزّتده”; C.’de “izzetde”
[373] A.’da “كوندرلدكلرى”; C.’de “gönderildikleri”; Ad.’da “كُوندَرِدُكْلَرِي”
[374] A.’da “انواع بهانەلر”; C.’de “envai bahaneler”; Ad.’da “اَنوَاِع دورلو بَهَانَەلَر”

ġazā itmek lāzumdur didükleri oldur ki ādeta bir kerreden ziyāde çıḳılmaḳ ḳābil degildür[375] (A. 12[b]/19-20, C. 27/2, Ad. 397[b]/6-7)

fāsıḳ ve fācirlerüŋ[376] gözleri örtülüp ḳalpleri ḳararur (A. 17[b]/23-18[a]/1, C. 38/9, Ad. 6[a]/2-3)

ḳaç oḳ atılacaḳdur (A. 121[a]/12, C. 260/4, Ad. 157[b]/14)

ırmaḳ hemān bir yerinden geçid[377] virürdi ġayrı yerinden geçilmezdi (A. 145[b]/15, C. 303/13-14, Ad. 192[a]/8-9)

Ehl-i İslām varduḳları gün ḥāc kendüden yıḳılup düşdi (A. 247[b]/10-11, C. 470/24, Ad. 326[a]/3-4)

1.2.2.6.1.1.3. Dönüşlü Fiiller

Fiilin bildirdiği işi yapan öznenin, aynı zamanda nesne olduğu filler dönüşlü fiillerdir. -(I)n- ~ -(U)n- ve -(I)l- ~ -(U)l- ekleriyle kurulur.

-1. -(U)l-

kendü cemāʿatı içerü ḳoyuldılar (A. 237[b]/3, C. 457/7-8 Ad. 312[b]/8)

-2. -(U)n-

müslimānlar ihrām baġlanmışlar[378] idi ḳonduḳları yire şol ḳadar bī̇-nihāyet ḥayvānāt[379] geldi (A. 124[a]/13-14, C. 266/13-15, Ad. 161[b]/16-17)

bir merkep aḫūrınuŋ yanında[380] gizlendüm (A. 138[b]/21, C. 292/6 Ad. 183[a]/7-8)

bir ḳuzı[381] derisinden kürki var idi örtündigi döşendigi ol idi (A. 238[b]/1, C. 458/19, Ad. 313[b]/17-314[a]/1)

---

[375] A.'da "قابل دكلدر"; C.'de "kabil degüldür"
[376] A.'da "فاسق و فاجرلروك"; C.'de "fāsıḳ ve fācirlerun"
[377] Ad.'da "كچدم"
[378] A.'da " بغلنمشلر"; C.'de "baglanmışlar"
[379] A.'da "حيوانات"; C.'de "ḥayvanāt"
[380] A.'da "اخورينك ياننده"; C.'de "ahurunın yanuŋda"
[381] A.'da "قوزى"; C.'de "kuzı"

baŋa bir perde idivir gusl ideyin didi andan ṣoyundı[382] (A. 263[a]/23, C. 495/16, Ad. 345[b]/17)

fīllerinden biri boşandı (A. 277[a]/20, C. 514/25-26, Ad. 363[a]/13)

1.2.2.6.1.1.4. İşteş Fiiller

Eylemde, birliktelik ve ortaklaşalık söz konusudur (Karaağaç, 2022: 507). Fiile eklenen -(I)ş- ~ -(U)ş- ekleriyle kurulur. Örnekler:

buluşursaŋuz (A. 8[a]/19, C. 17/2)

söyleşürler (A. 9[b]/2-3, C. 19/31, Ad. 393[b]/15)

ṭanışayın[383] (A. 56[b]/19, C. 125/21, Ad. 66[b]/1)

aġlaşdılar[384] (A. 100[a]/22, C. 218/16, Ad. 128[b]/4)

yarışdılar (A. 113[b]/23, C. 246/29, Ad. 147[b]/9)

ṭolaşmasun[385] (A. 116[a]/10, C. 251/4, Ad. 150[a]/15)

gülüşmekde (A. 116[a]/20, C. 251/16, Ad. 150[b]/9)

elleşelüm (A. 145[b]/20-21, C. 303/20, Ad. 192[a]/15-16)

ṭutuşduḳ (A. 183[b]/23, C. 373/15, Ad. 244[a]/16)

dövüşmeyince (A. 215[a]/1, C. 425/8, Ad. 285[b]/2)

1.2.2.6.1.1.5. Ettirgen Fiiller

Ettirgenlik ekleri nesne alabilen bir fiilin üzerine geldiğinde öznenin işi bir başkasına yaptırdığını ifade etmektedir (Uyğur, 2021: 55-56). Metinde yer alan ettirgenlik eklerine örnekler aşağıdaki gibidir:

-1 -dUr-

---

[382] A.'da "صويندى"; C.'de "soyundı"
[383] A.'da "طانشەين"; C.'de "tanışayın"
[384] A.'da "اغلشديلر"; C.'de "aglaşdılar"
[385] A.'da "طولاشمسون"; C.'de "dolaşmasun"

Ḥaḳ Tebāreke ve Teʿālā anlar sebebiyle niçe kavmüŋ ḳalplerin bāṭıl semte meyl itdürür (A. 9[b]/6, C. 19/36, Ad. 294[a]/1-2)

aʻdānuŋ gönüllerine[386] güç[387] gelen ġaliẓ sözleri söyleyüp işitdürmekdür[388] (A. 9[b]/19, C. 20/21)

Ḳureyş ṭā'ifesini hicv itdürdi (A. 9[b]/23, C. 20/27)

Ḥaḳ Celle ve Aʿlā ḳatında olan leẕẕāt-ı ḥakīkiyyeye dünyānuŋ[389] şehevāt-ı fānīyyesini ḳındurmaḳdur[390] (A. 19[a]/14-15, C. 41/11, Ad. 8[b]/2-3)

cihād ṭarīḳından azdurmaḳıçun[391] yolına oturdı (A. 46[b]/11, C. 103/1, Ad. 51[b]/10-11)

ġazāya gidenlere şevk virüp ḳınduran kimesneye (A. 50[b]/18, C. 113/22, Ad. 58[b]/4)

ḥūrīlerüŋüzi[392] utandurup rüsvāy eylemeŋ (A. 112[a]/13, C. 243/20, Ad. 144[b]/17-145[a]/1)

-2. -t-

minbere çıḳup itdügi hicvi oḳutdı (A. 10[a]/6, C. 21/9)

kelīsānuŋ[393] ḳapusına[394] segirtdiler (A. 137[b]/14, C. 290/13, Ad. 181[b]/3)

---

[386] A.'da "كوكللينه"; C.'de "gönüllerine"
[387] A.'da "غليظ"; C.'de "galiz"
[388] A.'da "اشتدرمكدر"; C.'de "eşitdürmekdür"
[389] A.'da "دنيانك"; C.'de "dünyanın"
[390] A.'da "قيندرمقدر"; C.'de "ḳındurmaḳdur"; Ad.'da "قِنْدُرْمَقْدُرْ"
[391] A.'da "ازدورمق اچون"; C.'de "azdırmaḳıçün"; Ad.'da "ازْدُرمَقْ اِيچُون"
[392] A.'da "حوريلروكزى"; C.'de "hurilerunizi"
[393] A.'da "كليسانك"; C.'de "kilisenüŋ"
[394] A.'da "قپوسنه"; C.'de "ḳapısuna"

Beytu'llāhuŋ[395] miftāḥın[396] getürdüp[397] kendü mübārek eliyle ḳapusın çaldı (A. 226[a]/13, C. 441/2, Ad. 299[b]/10-11)

mancınıḳlar[398] çıḳarup arabalara yükletdiler (A. 252[a]/15, C. 476/26, Ad. 331[b]/16)

1.2.2.6.1.2. Nesnesi Bakımından Fiiller

Fiilin bildirdiği ve öznenin gerçekleştirdiği işten etkilenen öge nesnedir.

Fiiller, nesne alma durumuna göre geçişli fiiller, geçişsiz fiiller ve oldurgan fiiller başlıklarına ayrılır.

1.2.2.6.1.2.1. Geçişli Fiiller

Fiilin bildirdiği işin bir nesneyi etkilemesi, fiilin nesne aldığını ifade eder. Nesne alan fiiller geçişli fiillerdir. Metindeki geçişli fiiller şu şekildedir:

istemez (A. 7[a]/14, C. 14/11)

bilür (A. 7[a]/17, C. 14/15)

aldılar (A. 8[a] /5, C. 16/13)

ṣalıvirdi (A. 9[b]/1, C. 19/29, Ad. 393[b]/13)

sorsalar (A. 22[b]/19, C. 48/33, Ad. 13[b]/8)

getüre (A. 34[b]/2, C. 76/4, Ad. 32[b]/2)

ışmarların[399] (A. 35[b]/2, C. 78/10, Ad. 34[a]/10)

ögrenmek (A. 113[a]/1, C. 245/4, Ad. 145[b]/16)

virürdi (A. 124[a]/1, C. 264/31, Ad. 161[b]/3)

görmeyüp (A. 128[a]/1, C. 273/17, Ad. 167[a]/15)

---

[395] A.'da "بيت اللّهك"; C.'de "Beytullahın"
[396] A.'da "مفتاحن"; C.'de "miftāhın"
[397] A.'da "كتوردوب"; C.'de "geturdup"
[398] A.'da "منجنقلر"; C.'de "mancınıklar"
[399] A.'da "اصمرلرين"; C.'de "ısmarların"

1.2.2.6.1.2.2. Geçişsiz Fiiller

Fiilin bildirdiği işten etkilenen nesnenin olmaması fiilin nesne almadığını ifade eder. Nesne almayan fiiller geçişsiz fiillerdir. Metindeki geçişsiz fiiller şu şekildedir:

oturuŋ (A. 7^{b}/13, C. 15/16)

girmezler (A. 7^{b}/20, C. 15/26)

olur (A. 9^{a}/1, C. 18/22)

yapışup (A. 9^{a}/17, C. 19/16, Ad. 393^{b}/3)

dükenmez (A. 9^{b}/13, C. 20/12, Ad. 394^{b}/12)

baḳsa (A. 112^{b}/1, C. 244/1, Ad. 145^{a}/11)

çıḳmaḳ (A. 119^{a}/1, C. 256/6, Ad. 154^{b}/3)

başlayup (A. 122^{b}/1, C. 262/3, Ad. 159^{b}/3)

düşse (A. 123^{a}/1, C. 263/1, Ad. 160^{a}/9)

inanmışlar (A. 182^{a}/14, C. 370/21, Ad. 242^{a}/8)

1.2.2.6.1.2.3. Oldurgan Fiiller

Oldurganlık ekleri geçişsiz fiilerin üzerine eklendiğinde, eklendiği fiilleri geçişli duruma getirir. Metindeki oldurganlık eklerine örnekler aşağıdaki gibidir:

-1. -dUr-

öldürüŋ şunları ki Allāh Teʿālāya lāyıḳ olan vech üzre īmān getürmezler (A. 7^{b}/17, C. 15/22)

Ḥaḳ Subḥanehu ve Teʿālā üzerlerine yaġmur yaġdurmadı (A. 11^{a}/4, C. 23/9-10)

ḥāşılı sizi ḳuvvetlendürür ve yüreklendürür (A. 25^{a}/20, C. 55/13-14, Ad. 17^{b}/9)

her gün oḳ menziline çıḳup yanınca bie kimesne daḫı uydururdı[400] (A. 123[b]/22, C. 264/28, Ad. 161[a]/20-161[b]/1)

hemān bir kerre eliyle ṭaldurup[401] içe (A. 140[a]/1, C. 293/31, Ad. 184[b]/6-7)

-2. -Ar-

‘amel sebebiyle islāmdan çıḳarmazuz (A. 8[b]/22, C. 18/18)

na’ralar ve feryādlar ḳopardılar (A. 52[a]/14, C. 116/6, Ad. 60[a]/8)

-3. -(U)r-

‘ömrinüŋ temām seksan[402] yılın ġazāda ve serḥadlar[403] beklemekde geçürmişdür[404] (A. 33[b]/11, C. 74/15, Ad. 31[a]/3-4)

oġlan bize yimek bişürmege[405] başladı (A. 72[a]/18, C. 158/22, Ad. 88[a]/9)

üstüne[406] ḳalganın ḳopardı andan yaturdı (A. 108[a]/6, C. 233/19-20, Ad. 138[b]/2)

ḳılıçdan giçürüp[407] ateşe yaḳdılar (A. 208[b]/17, C. 414/18, Ad. 277[b]/14)

kāfiri başup kimin ḳırdı ve kimin ḳaçurdı[408] (A. 246[a]/14, C. 468/31-32, Ad. 324[a]/12)

saŋa zehr içürürler (A. 267[a]/6, C. 500/20, Ad. 350[b]/5-6)

-4. –(I)t-

mübārek gözinden yaş aḳıdup[409] eyitti (A. 17[a]/13, C. 36/15, Ad. 4[b]/11)

---

[400] A.’da “اویدورردی”; C.’de “uydurırdı”
[401] A.’da “طالدروب”; C.’de “taldurup”
[402] A.’da “سکسان”; C.’de “seksen”
[403] A.’da “سرحدلرده”; C.’de “serhadler”
[404] A.’da “کچورمشدر”; C.’de “giçürmışdur”
[405] A.’da “یمك بشورمکه”; C.’de “yemek pişürmege”; Ad.’da “یِمَكْ بشورمکه”
[406] A.’da “اوستنه”; C.’de “üstine”
[407] A.’da “کچورب”; C.’de “gicirüp”
[408] Ad.’da “کافری بَصُوب قرِدِي”
[409] A.’da “اقیدوب”; C.’de “aḳıtup”

ḥiṣārdan aşaġa[410] maḳara ile ṣarḳıtdıḳlar içün[411] (A. 227[b]/3, C. 442/31, Ad. 301[a]/14-15)

-5. -der

Ḥaḳ Subḥanehu ve Teʿālānuŋ beni peyġāmber gönderdüġi zemandan (A. 9[a]/2, C. 18/24)

ḥūrīlerden[412] utanup ḥicābından[413] yüzin döndere[414] (A. 112[a]/5, C. 243/11, Ad. 144[b]/9-10)

1.2.2.6.2. Fiillerin Olum Durumu

Çatı kategorisinden sonra gelen ek-fiilin olum durumunu belirlemektedir. Bu kategoriye ait ekin bulunması fiilin gerçekleşmediğini belirtirken ekin bulunmaması fiilin gerçekleştiğini belirtmektedir.

1.2.2.6.2.1. Olumlu Fiiller

Fiildeki olum kategorisindeki –mA- olumsuzluk ekinin olmayışı fiilin olumlu olduğu anlamına gelmektedir.

terk eyler (A. 17[a]/6, C. 36/6 Ad. 4[b]/4)

otururdum (A. 26[b]/18, C. 59/17, Ad. 20[a]/5)

oḳudum (A. 27[a]/15, C. 60/17, Ad. 20[b]/12)

indüm (A. 109[b]/2, C. 236/2, Ad. 140[a]/14)

baḳsa (A. 112[b]/1, C. 244/1, Ad. 145[a]/11)

vireyin (A. 119[a]/8, C. 256/16, Ad. 154[b]/12)

başlayup (A. 122[b]/1, C. 262/3, Ad. 159[b]/3)

---

[410] A.'da "اشغه"; C.'de "aşağa"
[411] A.'da "صارقتدقلرى ايچون"; C.'de "sarkıtduḳları içün" ; Ad.'da "صارقتدقلريچون"
[412] A.'da "حوريلردن"; C.'de "hūrilerden"
[413] A.'da "حجابندن"; C.'de "hicabından"
[414] Ad.'da "دوندەرُر"

geçüp (A. 143[a]/13, C. 299/7, Ad. 188[b]/13)

çekildiler[415] (A. 179[b]/19, C. 366/30, Ad. 239[a]/13)

inanmışlar (A. 182[a]/14, C. 370/21, Ad. 242[a]/8)

geldiler (A. 183[b]/3, C. 372/25, Ad. 243[b]/14)

ḳaçardı (A. 264[b]/12, C. 497/5, Ad. 347[a]/16)

1.2.2.6.2.2. Olumsuz Fiiller

Fiillerde olumsuzluk, fiile –mA- ekinin eklenmesiyle gösterilir.

girmezler (A. 7[b]/20, C. 15/26)

çıḳarmazuz (A. 8[b]/22, C. 18/18)

çevirmeyesiz (A. 10[a]/23, C. 22/2, Ad. 394[b]/2-3)

çevürmeye[416] (A. 10[b]/1, C. 22/5, Ad. 394[b]/5)

dükenmez (A. 9[b]/13, C. 20/12, Ad. 394[b]/12)

günāhkār olmazlar (A. 12[b]/12, C. 26/25, Ad. 397[a]/13)

maḥrūm itmez (A. 42[a]/17, C. 94/6-7, Ad. 44[b]/14-15)

niçe olmaya (A. 57[b]/6, C. 126/30, Ad. 97[b]/4)

bilmezdük (A. 76[b]/1, C. 166/31, Ad. 94[a]/7)

görmeyüp (A. 128[a]/1, C. 273/17, Ad. 167[a]/15)

geçilmezdi (A. 145[b]/15, C. 303/14, Ad. 192[a]/10)

dönmedi (A. 153[a]/3, C. 315/32)

1.2.2.6.3. Şahıs Ekleri

Eylemin bildirdiği olma veya yapmayı gerçekleştiren kişi veya varlık, cümlenin öznesidir. Kişi ekleri, cümlenin özne göstergesidir (Karağaç, 2019: 355).

---

[415] Ad.'da "چكلوب"

[416] A.'da "چورميه"; C.'de "çevirmeye"; Ad.'da "جَوُرمَيَه"

İncelenen metindeki şahıs ekleri şahıs zamiri kökenli ve iyelik eki kökenli olmak üzere iki başlıkta incelenmiştir.

1.2.2.6.3.1. Şahıs Zamiri Kökenli Şahıs Ekleri

Şahıs zamirlerinin ekleşmesiyle oluşan şahıs ekleridir. Anlatılan geçmiş zaman, geniş zaman, rivayet ve istek kipi ile bildirme geniş zaman çekiminde kullanılan şahıs zamiri kökenli şahıs ekleridir (Köktekin, 2017: 115). Metindeki örnekler şöyledir:

-1. Birinci Teklik Şahıs: **+In ~ +Am ~ +um ~ +Im**

emr iderin (A. 10[b]/15, C. 22/26, Ad. 195[a]/4)

meşġūl olurum (A. 28[a]/14, C. 62/19, Ad. 22[a]/11)

ḳādir degilim[417] (A. 34[a]/9, C. 75/12, Ad. 31[b]/15)

ḳatındayım (A. 35[b]/19, C. 79/11, Ad. 34[b]/14)

ārzū eylerem[418] (A. 47[b]/11, C. 105/1, Ad. 53[a]/13)

bilmezin (A. 90[b]/4, C. 196/21, Ad. 114[b]/16)

üzerindeyim (A. 135[b]/13, C. 287/4, Ad. 178[b]/9)

kimesneyem[419] (A. 136[a]/17, C. 288/1, Ad. 179[b]/4)

ölüyorum (A. 266[b]/11, C. 500/8, Ad. 350[a]/13)

-2. İkinci Teklik Şahıs: +sIn

etlenmişsin (A. 11[a]/15, C. 23/24)

gidemezsin (A. 11[a]/15, C. 23/24)

buyurursın[420] (A. 26[b]/12, C. 59/5, Ad. 19[b]/13)

yorulmayasın (A. 30[b]/6, C. 67/28, Ad. 26[a]/7)

---

[417] A.'da "دكلم"; C.'de "degülem"
[418] A.'da "ارزو ايلردم"; C.'de "arzu eylerdüm"; Ad.'da "ارزو اَيلَرَم"
[419] A.'da "كمسنەيم"; C.'de "kimesneyüm"
[420] A.'da "بيوررسن"; C.'de "buyurursun"

żaʿīf olmayasın[421] (A. 30[b]/6, C. 67/28, Ad. 26[a]/8)

saʿy idermişsin (A. 71[a]/12, C. 156/27, Ad. 86[b]/10)

yaralusın[422] (A. 129[a]/9, C. 275/15, Ad. 169[a]/4)

-3. Üçüncü Teklik Şahıs: +Ø

üzredür (A. 7[a]/5, C. 13/36)

ẖōş gelmeye[423] (A. 7[a]/15, C. 14/12)

meyl itdürür (A. 9[b]/6, C.19/36, Ad. 294[a]/2)

pāreler[424] (A. 10[a]/2, C. 21/3)

yazılmışdur (A. 10[a]/7, C. 21/10)

ḳomaya (A. 21[a]/7, C. 45/11, Ad. 11[a]/1)

beŋzer imiş (A. 93[b]/23, C. 205/7, Ad. 119[b]/15)

-4. Birinci Çokluk Şahıs: +(y)Uz ~ +vUz

ḥükm itmezüz[425] (A. 8[b]/21-22, C. 18/17-18)

çıkarmazuz (A. 8[b]/22, C. 18/18)

görüp gözedürüz (A. 27[b]/21-22, C. 61/26-27, Ad. 21[b]/12)

ḥāżirlanmışuz (A. 50[b]/8, C. 113/8, Ad. 57[b]/10)

ṭuyuravuz[426] (A. 220[b]/15, C. 433/12, Ad. 292[b]/7)

götürevüz (A. 221[a]/12-13, C. 433/35, Ad. 293[b]/10)

ṭā'ifeyüz[427] (A. 229[a]/18, C. 445/18, Ad. 303[b]/9)

---

[421] A.'da "ضعیف اولمیەسن"; C.'de "zaif olmayasın"
[422] A.'da "یارەلوسن"; C.'de "yaralusun"
[423] A.'da "خوش کلمیه"; C.'de "ẖoş gelmeye"
[424] A.'da "پارەلر"; C.'de "pareler"
[425] A.'da "حکم اتمزز"; C.'de "hükm itmezüz"
[426] A.'da "طویورەوز"; C.'de "tuyuravuz"
[427] A.'da "طائفەیوز"; C.'de "tāifeyüz"

-5. ikinci Çokluk Şahıs: +sIz

sevesiz (A. 7^{a}/16, C. 14/13-14)

bilmezsiz (A. 7^{a}/17, C. 14/16

terk idesiz[428] (A. 16^{b}/18, C. 35/16, Ad. 4^{a}/7)

yitişürsiz (A. 19^{b}/15, C. 42/15-16, Ad. 8^{b}/12)

seversiz[429] (A. 25^{b}/14, C. 56/19, Ad. 18^{a}/15)

ḳuvvetlü degilsiz[430] (A. 60^{b}/2, C. 133/31, Ad. $60^{b/}$5)

unutmışsız[431] (A. 71^{b}/16-17, C. 157/27, Ad. 87^{b}/4)

-6. Üçüncü Çokluk Şahıs: +Ø+lAr

girmeyeler (A. 7^{b}/13, C. 15/17)

bulmayalar (A. 7^{b}/23, C. 16/3)

çekerler (A. 9^{a}/13, C. 19/10)

dimişlerdür (A. 12^{b}/21, C. 27/4, Ad. 397^{b}/9)

te'hīr itmezler[432] (A. 18^{b}/8, C. 39/27, Ad. 7^{a}/1)

ḳādirlerdür (A. 22^{b}/13, C. 48/24, Ad. 13^{b}/1)

şehīd olurlar imiş (A. 164^{a}/6, C. 334/25, Ad. 216^{a}/1)

1.2.2.6.3.2. İyelik Eki Kökenli Şahıs Ekleri

Görülen geçmiş zaman ile hikāye ve şart kipinde kullanılan şahıs ekleri iyelik kökenlidir (Uyğur, 2021: 58). İncelenen metinde 2. çokluk şahıs eki, Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki yuvarlak ünlüyle kullanımının aksine düz ünlüyle kullanılmıştır. Metindeki örnekler şu şekildedir:

---

[428] A.'da "ترك ايدەسز"; C.'de "terkidesiz"; Ad.'da "ترك اِيدُوبْ"
[429] A.'da "سورسز"; C.'de "seversüz"
[430] A.'da "قوّتلو دكلسز"; C.'de "ḳuvvetlü değilsüz"
[431] A.'da "اونوتمشسز"; C.'de "unutmışsiz"
[432] A.'da " تأخير ايتمزلر"; C.'de "te'hir itmezler"

-1. Birinci Teklik Şahıs: +m

didüm (A. 9[a]/16, C. 19/15, Ad. 393[b]/2)

otururdum (A. 26[b]/18, C. 59/17, Ad. 20[a]/5)

ḳabż idersem (A. 37[b]/21, C. 84/6-7, Ad. 38[a]/5-6)

yirsem (A. 45[a]/9, C. 99/ 31, Ad. 49[b]/13)

ḫavf itmiş idüm (A. 76[b]/17, C. 167/18, Ad. 94[b]/8-9)

bulaydum (A. 83[a]/20, C. 181/10, Ad. 104[b]/2)

-2. İkinci Teklik Şahıs: +ŋ

yetişmeyeydüŋ[433] (A. 34[a]/11, C. 75/14, Ad. 31[b]/17)

gülerdüŋ[434] (A. 72[a]/22, C. 158/26, Ad. 88[a]/13)

ḳaçarsaŋ[435] (A. 76[a]/9, C. 166/13, Ad. 93[b]/8)

virdüŋ[436] (A. 76[b]/15, C. 167/16, Ad. 94[b]/7)

bileydüŋ[437] (A. 76[b]/17, C. 167/19, Ad. 94[b]/9)

iḥsān eyledüŋ[438] (A. 76[b]/21, C. 167/22, Ad. 94[b]/13)

virmiş idüŋ[439] (A. 162[b]/7, C. 332/8, Ad. 214[a]/1)

-3. Üçüncü Teklik Şahıs: +Ø

ḫarāc almazdı (A. 8[a]/4-5, C. 16/12)

olursa (A. 8[a]/11, C. 16/22)

geldi (A. 9[b]/1, C. 19/29, Ad. 393[b]/13)

didi (A. 10[a]/22, C. 22/1)

---

[433] A.'da "يتشمييدك"; C.'de "yetişmeyeydün"
[434] A.'da "كولردك"; C.'de "gülerdün"
[435] A.'da "قچرسك"; C.'de "ḳaçarsan"
[436] A.'da "ويردك"; C.'de "virdün"
[437] A.'da "بليدوك"; C.'de "bileydün"
[438] A.'da "احسان ايلدوك"; C.'de "iḥsān eyledüŋ"
[439] A.'da "ويرمش ايدك"; C.'de "virmiş idin"

gelmiş ise (A. 22^{b}/8, C. 48/17, Ad. 13^{a}/12)

nesne olaydı (A. 43^{b}/12, C. 97/11, Ad. 47^{a}/3)

istediyse (A. 57^{a}/5, C. 125/32, Ad. 66^{b}/11)

-4. Birinci Çokluk Şahıs: +k

ḳuvvetlendürdük (A. 26^{a}/2, C. 57/12, Ad. 18^{b}/11)

bileyidük[440] (A. 29^{b}/8, C. 65/9, Ad. 24^{b}/3)

yer idük (A. 38^{b}/7, C. 86/1, Ad. 39^{a}/8)

varduḳ (A. 38^{b}/8, C. 86/3, Ad. 39^{a}/10)

virmiş idük[441] (A. 69^{b}/20, C. 154/12-13, Ad. 84^{b}/10)

giçersek (A. 118^{a}/5, C. 254/17, Ad. 153^{a}/9)

-5. ikinci Çokluk Şahıs: +ŋUz

iḫtiyār itdüŋüz (A. 16^{a}/6, C. 33/20, Ad. 2^{b}/15-16)

bilürseŋüz (A. 25^{b}/8, C. 56/7, Ad. 18^{a}/6)

beŋzetdüŋüz[442] (A. 27^{b}/9, C. 61/9, Ad. 21^{a}/16)

māniʿ mi olsaŋuz (A. 44^{a}/2, C. 97/27, Ad. 47^{b}/1)

yüz döndürecek iseŋüz[443] (A. 125^{a}/6, C. 268/7, Ad. 163^{a}/7)

başlamayayduŋuz[444] (A. 261^{a}/14, C. 492/7, Ad. 343^{a}/6)

-6. Üçüncü Çokluk Şahıs: +Ø+lAr

aldılar (A. 8^{a}/5, C. 16/13)

ḳullanurlardı (A. 20^{b}/19, C. 44/28, Ad. 10^{b}/5)

dirlerdi (A. 27^{a}/18, C. 60/21, Ad. 20^{b}/16)

---

[440] A.'da "بلیدوك"; C.'de "bileydük"; Ad.'da "بِلَيِدُكْ"
[441] A.'da "ویرمشیدك"; C.'de "virmişidük"; Ad.'da "ویرمِش ایدك"
[442] A.'da "بكزتدوكز"; C.'de "benzetdüŋüz"
[443] A.'da "یوز دوندرمجك ایسەكز"; C.'de "yüzdöndürecek iseniz"
[444] A.'da "بشلمییدوكوز"; C.'de "başlamayaydıŋuz"

esīr etmişler idi[445] (A. 27[b]/16, C. 61/19, Ad. 21[b]/6)

dimişler idi[446] (A. 36[a]/20, C. 80/21, Ad. 35[b]/10)

dilerlerse (A. 45[b]/1, C. 100/18, Ad. 49[b]/14)

helāk olalardı (A. 157[b]/13, C. 323/18, Ad. 207[a]/11)

1.2.2.6.4. Fiillerde Kip

Kip, fiilin bildirdiği işi öznenin nasıl bir biçimde gerçekleştirdiğini ifade eden gramer kalıbıdır. Bu gerçekleştirme biçimleri de, eylemin gerçekleştirme sürecine işaret ederek, zaman kavramını ortaya çıkarırlar (Karaağaç, 2022: 545). Fiillerin niteliklerinin başında da şekil ve zaman gelir. Fiildeki şekil ve zamanı ifade eden kipler yapılan çalışmada basit kipler ve birleşik kipler olmak üzere iki başlıkta incelenmiştir.

1.2.2.6.4.1. Basit Kipler

Yapısında ek-fiil bulunmayan ve çekiminde yalnızca tek kip kullanılan çekimli fiillerdir. İncelenen metinde, Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılmayan şimdiki zaman çekimi de mevcuttur.

1.2.2.6.4.1.1. Emir Kipi

Fiilin bildirdiği işin emir yoluyla tasarlandığını belirten kiptir. Metinde istek, dua ve öğüt işlevlerinde de kullanılmıştır. Şahıslara göre farklı ekler kullanılır. 1. ve 2. teklik şahıslarda düzleşme, diğer şahıslarda ise yuvarlaklaşma söz konusudur (Köktekin, 2017: 121).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde 2. teklik şahıslarda görülen -gIl eki incelenen metinde kullanılmamıştır. Örnekler:

-1. Birinci Teklik Şahıs: -(y)A+yIn

ṭutayın (A. 11[b]/20, C. 24/32, Ad. 396[a]/1)

[445] Ad.'da "اَسِر ايتمِشلَرِدِى"
[446] Ad.'da "ديمشدى"

temām ideyin (A. 24[a]/12, C. 51/29, Ad. 15[b]/8)

ġazāya gideyin[447] (A. 24[a]/12, C. 51/29, Ad. 15[b]/9)

almayayın (A. 119[a]/22, C. 256/33, Ad.155[a]/10)

göreyin[448] (A. 155[b]/8, C. 320/4, Ad. 204[a]/11)

bildüreyin[449] (A. 243[b]/8, C. 465/21, Ad. 320[b]/17)

-2. İkinci Teklik Şahıs: -Ø

namāz kıl (A. 16[b]/2, C. 34/21, Ad. 3[b]/6-7)

kefen eyle (A. 16[b]/2, C. 34/22, Ad. 3[b]/7)

varup ṭurma (A. 16[b]/7, C. 35/1, Ad. 3[b]/12)

ayrılma (A. 28[a]/16, C. 62/22, Ad. 22[a]/14)

gitme (A. 44[a]/1, C. 97/26, Ad. 47[a]/17)

al (A. 155[b]/8, C. 320/4, Ad. 204[a]/11)

git (A. 155[b]/8, C. 320/4, Ad. 204[a]/11)

-3. Üçüncü Teklik Şahıs: -sUn

gelsün (A. 11[b]/8, C. 24/15, Ad. 395[b]/3)

inansun (A. 17[a]/4, C. 36/3, Ad. 4[b]/2)

teşvīş çekmesün[450] (A. 21[b]/12, C. 46/18, Ad. 11[b]/16)

aldamasun (A. 22[a]/3, C. 47/8, Ad. 12[a]/14-15)

dimesün (A. 75[a]/21, C. 164/30-31, Ad. 92[b]/7)

varsun (A. 276[b]/12, C. 513/27, Ad. 362[b]/1)

---

[447] Ad.'da "غَزَایَه کِیدَمْ"
[448] A.'da "کورەین"; C.'de "görin"
[449] A.'da "بلیرەین"; C.'de "bildireyin"
[450] A.'da "تشویش چکمدون"; C.'de "teşviş çekmesün"

ṭoḳunsun[451] (A. 284[a]/21, C. 525/7, Ad. 372[a]/2)

-4. Birinci Çokluk Şahıs: -(y)A+lUm

ṭutalum[452] (A. 20[a]/12, C. 43/17, Ad. 9[b]/2)

ẕikr idelüm[453] (A. 26[a]/5, C. 57/15, Ad. 18[b]/14)

ḳılalum (A. 57[b]/20, C. 127/16, Ad. 68[a]/3)

inelüm (A. 84[a]/3. C. 182/18, Ad. 105[a]/15)

yöriyelüm[454] (A. 84[a]/3, C. 182/18, Ad. 105[b]/15-16)

varalum (A. 221[a]/13, C. 433/35, Ad. 293[a]/11)

gidelüm (A. 221[a]/13, C. 433/36, Ad. 293[a]/11)

-5. ikinci Çokluk Şahıs: -(U)ŋ

ḳatl idüŋ[455] (A. 7[b]/11, C. 15/13)

icāzet virmeŋ[456] (A. **7**[b]/12. C. 15/15)

cihād eyleŋ[457] (A. 9[b]/15, C. 20/16)

çıḳuŋ[458] (A. 11[a]/17, C. 23/27)

görüŋ (A. 19[a]/3, C. 40/23, Ad. 7[b]/7)

çıḳaruŋ[459] (A. 43[b]/23, C. 97/24, Ad. 47[a]/13)

ḳurıvirüŋ[460] (A. 116[b]/17, C. 252/9, Ad. 151[a]/15)

---

[451] A.'da "طوقنسون"; C.'de "toḳunsun"
[452] A.'da "طوتەلم"; C.'de "ṭutalım"
[453] A.'da "ذكر ايدەلم"; C.'de "ẕikridelüm"
[454] A.'da "يوريەلم"; C.'de "yürüyelüm"; Ad.'da "يُورُيَەلوم"
[455] A.'da "قتل ايدوك"; C.'de "ḳatl idün"
[456] A.'da "اجازت ويرمك"; C.'de "icāzet virmen"
[457] A.'da "جهاد ايلك"; C.'de "cihād eylen"
[458] A.'da "چقوك"; C.'de "çıḳun"
[459] A.'da "چقروك"; C.'de "çıḳarun"
[460] A.'da "قوريويروك"; C.'de "ḳuru virün"

-6. Üçüncü Çokluk Şahıs: -sUnlAr

gülsünler (A. 16[a]/9, C. 33/24, Ad. 3[a]/2)

aġlasunlar[461] (A. 16[a]/10, C. 33/26, Ad. 3[a]/4)

ġazā itsünler (A. 17[b]/14, C. 37/21, Ad. 5[b]/8)

meşġūl olmasunlar (A. 19[b]/10-11, C. 42/9, Ad. 8[b]/7)

iḳbāl itsünler[462] (A. 19[b]/11, C. 42/10, Ad. 8[b]/7)

kefenlesünler (A. 184[b]/8, C. 374/16-17, Ad. 245[a]/13)

namāzımı ḳılsunlar (A. 184[b]/8, C. 374/17, Ad. 245[a]/13)

1.2.2.6.4.1.2. İstek Kipi

Fiilin bildirdiği işin istek yoluyla tasarlandığını belirten kiptir. –(y)A eki ile kurulur. Şahıs zamiri kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Bu kip İncelenen metinde rica, tahmin ve sıklıkla emir işlevinde kullanılmıştır. Örnekler:

-1. Birinci Teklik Şahıs: -(y)A+m

uġrayam[463] (A. 9[a]/16, C. 19/14, Ad. 393[b]/1)

ʿamel idem (A. 10[a]/16, C. 21/24)

emr idem (A. 10[a]/17, C. 21/24)

ḫālī olmayam[464] (A. 27[a]/2, C. 59/27, Ad. 20[a]/12)

meşġul olam (A. 27[a]/2, C. 59/27, Ad. 20[a]/13)

namāz ḳılam (A. 108[b]/15, C. 234/26, Ad. 139[a]/14)

-2. İkinci Teklik Şahıs: -(y)A+sIn

namāz ḳılasın (A. 30[b]/6, C. 67/27, Ad. 26[a]/7)

---

[461] A.'da "اغلسونلر"; C.'de "aglasunlar"
[462] A.'da "اقبال اتسونلر"; C.'de "iḳbāl etsünler"
[463] A.'da "اوغرايم"; C.'de "uğrayım"
[464] A.'da "خالى اولميم"; C.'de "ḫālí olmayım"

yorulmayasın (A. 30[b]/6, C. 67/28, Ad. 26[a]/7)

bozmayasın (A. 30[b]/6, C. 67/28- 68/1, Ad. 26[a]/8)

namāza ṭurasın (A. 34[a]/8, C. 75/10, Ad. 31[b]/13)

oruç ṭutasın (A. 34[a]/8, C. 75/10-11, Ad. 31[b]/14)

selām eyleyesin (A. 73[a]/10, C. 159/33, Ad. 89[a]/14)

ihmāl itmeyesin[465] (A. 180[b]/23, C. 368/23, Ad. 240[b]/6)

-3. Üçüncü Teklik Şahıs: -(y)A+ Ø

ḫayr ola (A. 7[a]/15, C. 14/13)

gele (A. 9[a]/15, C. 19/14)

götüre (A. 10[b]/4, C. 22/9, Ad. 394[b]/8)

ḳomaya (A. 21[a]/7, C. 45/11, Ad. 11[a]/1)

idrāk ide (A. 24[a]/5, C. 51/19, Ad. 15[b]/1)

ḳalḳa (A. 134[b]/12, C. 285/17, Ad. 177[a]/8)

gele (A. 144[a]/2, C. 300/16, Ad. 189[b]/11)

-4. Birinci Çokluk Şahıs: /(y)A+vUz ~ -e+(y)üz ~ -e+(y)iz

ʻibādet idevüz[466] (A. 101[b]/1, C. 220/20-21, Ad. 130[a]/1)

taʿlīm ideyüz[467] (A. 116[a]/1, C. 250/24, Ad. 150[a]/6)

getürevüz[468] (A. 138[a]/12, C. 291/4, Ad. 182[a]/9)

olavuz (A. 142[a]/6, C. 297/19, Ad. 187[a]/15)

ṭuyuravuz[469] (A. 220[b]/15, C. 433/12, Ad. 292[b]/7)

---

[465] A.'da "اهمال ايتميەسن"; C.'de "ihmāl itmeyesin"
[466] A.'da "عبادت ايدەلم"; C.'de "'ibādet idelüm"; Ad.'da "عبادت ايدەوز"
[467] A.'da "تعليم ايدەيوز"; C.'de "taʿlīm idiyüz"
[468] A.'da "كتورەوز"; C.'de "getüreyüz"
[469] A.'da "طويورەوز"; C.'de "tuyuravuz"

götürevüz (A. 221[a]/12-13, C. 433/35, Ad. 293[a]/10)

giçürevüz[470] (A. 301[b]/5, C. 551/16, Ad. 393[a]/3)

-5. ikinci Çokluk Şahıs: -(y)A+sIz

göresiz (A. 7[a]/15, C. 14/12)

sālim olasız (A. 23[b]/4, C. 50/14, Ad. 14[b]/9)

berī olasız[471] (A. 23[b]/4, C. 50/14-15, Ad. 14[b]/9)

söyleyesiz[472] (A. 29[b]/5, C. 65/6, Ad. 24[a]/17)

ḫarc idesiz[473] (A. 75[b]/15, C. 165/23, Ad. 93[a]/7)

bulasız (A. 95[b]/15, C. 209/4, Ad. 122[a]/8)

varmayasız[474] (A. 141[b]/7, C. 296/29 Ad. 186[b]/10)

-6. Üçüncü Çokluk Şahıs: -(y)A+lAr

bulmayalar (A. 7[b]/23, C. 16/3)

ḳatl ideler (A. 8[b]/3, C. 17/14)

alalar (A. 8[b]/4, C. 17/15)

bağlayalar[475] (A. 10[b]/8, C. 22/15, Ad. 394[b]/12)

getüreler (A. 10[b]/9, C. 22/15, Ad. 194[b]/13)

1.2.2.6.4.1.3. Şart Kipi

Fiilin bildirdiği işin şarta bağlı olduğunu belirten kiptir. –sA ekiyle kurulur. İyelik eki kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. İncelenen metinde sıklıkla istek işlevinde kullanılmıştır.

---

[470] A.'da "كچورەوز"; C.'de "gicürevüz"; Ad.'da "كچورەلوم"
[471] A.'da "بَرى اولەسيز"; C.'de "beri olasız"
[472] A.'da "سويلييەسز"; C.'de "söyleyesüz"; Ad.'da "سُويلَرْسِز"
[473] A.'da "خرج ايدەسز"; C.'de "ḫarc idesüz"
[474] A.'da "وارميەسز"; C.'de "varmayasuz"
[475] A.'da "بغلييەلر"; C.'de "bağlayalar"

-1. Birinci Teklik Şahıs: -sA+m

öldürsem (A. 26[b]/12, C. 59/6, Ad. 19[b]/14)

disem (A. 125[b]/15, C. 269/11-12, Ad. 164[a]/10)

ġazā itsem[476] (A. 132[a]/4, C. 280/20, Ad. 173[a]/9)

şehīd olsam (A. 132[a]/4, C. 280/21, Ad. 173[a]/10)

-2. İkinci Teklik Şahıs: -sA+ŋ

ulaşdırsaŋ[477] (A. 33[a]/7, C. 73/12, Ad. 30[a]/6)

ķādir olsaŋ[478] (A. 34[a]/10, C. 75/14, Ad. 31[b]/17)

görseŋ[479] (A. 37[a]/14, C. 82/17)

cihād eyleseŋ[480] (A. 49[a]/13, C. 109/8, Ad. 55[b]/6)

çalışsaŋ[481] (A. 49[a]/14, C. 109/9, Ad. 55[b]/7)

dileseŋ (A. 92[b]/16, C. 202/6, Ad. 118[a]/12)

-3. Üçüncü Teklik Şahıs: -sA+ Ø

ölse (A. 6[b]/21, C. 13/26)

ķaçsa (A. 9[a]/14, C. 19/11)

cenk eylese (A. 12[b]/8, C. 26/20, Ad. 397[a]/10)

olmasa (A. 13[a]/15, C. 27/27, Ad. 398[a]/12)

gidemese (A. 18[a]/14, C. 38/29, Ad. 6[a]/17)

ķovalasa (A. 147[a]/6, C. 305/15, Ad. 194[a]/1)

---

[476] A.'da "غاز ايتسم"; C.'de "ġaza itsem"
[477] A.'da "اولشدرسك"; C.'de "ulaşdursan"
[478] A.'da "قادر اولسك"; C.'de "ķādir olsan"
[479] A.'da "كورسك كه"; C.'de "görsenki"
[480] A.'da "جهاد ايلسك"; C.'de "cihād eylesen"
[481] A.'da "چالشسك"; C.'de "çalışsan"

ṣalsa[482] (A. 147[a]/7, C. 305/16, Ad. 194[a]/2)

-4. Birinci Çokluk Şahıs: -sA+k

gelsek (A. 209[a]/15, C. 415/5, Ad. 278[a]/2)

-5. ikinci Çokluk Şahıs: -sA+ŋUz ~ -sA+ŋIz

alsaŋuz (A. 25[b]/16, C. 56/21, Ad. 18[a]/16)

māniʿ mi olsaŋuz (A. 44[a]/2, C. 97/27, Ad. 47[b]/1)

iḳtidā itseŋüz[483] (A. 77[b]/18, C. 169/16, Ad. 96[a]/6-7)

ṭursaŋuz[484] (A. 112[b]/16, C. 244/20, Ad. 145[b]/8)

bulışsaŋuz (A. 125[a]/3, C. 268/3, Ad. 163[a]/4)

muḥārebe ḳılsaŋuz (A. 297[a]/4, C. 544/15, Ad. 387[a]/16)

-6. Üçüncü Çokluk Şahıs: -sA+lAr

getürseler (A. 8[b]/1, C. 17/11)

virseler (A. 13[a]/16, C. 27/28, Ad. 398[a]/13)

medḥ itseler[485] (A. 17[b]/9, C. 37/12, Ad. 5[b]/2)

görseler (A. 19[b]/4, C. 41/29, Ad. 8[a]/17)

varsalar (A. 20[a]/3, C. 43/4, Ad. 9[a]/8)

ṣorsalar (A. 22[b]/19, C. 48/33, Ad. 13[b]/8)

yaḳmasalar (A. 23[b]/11, C. 50/24, Ad. 14[b]/15)

1.2.2.6.4.1.4. Gereklilik Kipi

Fiilin bildirdiği işin gerekliliğini ifade eden kiptir. İncelenen metinde gereklilik kipi aşağıda verilen kalıplarla kurulmuştur. Bu kalıplardan bir kısmı gelecek zaman anlamı taşırken bir kısmı da ihtimal anlamı taşımaktadır.

---

[482] A.'da "صالسه"; C.'de "salsa"
[483] A.'da "اقتدا اتسكوز"; C.'de "iktida itseŋüz"
[484] A.'da "طورسكز"; C.'de "ṭurasuŋuz"
[485] A.'da "مدح اتسەلر"; C.'de "medḥ etseler"

-1. gerek(dUr)

cihād zemānı degildür[486] diseler gerek (A. 17^{b}/14, C 37/20, Ad. 35^{b}/7)

çalışsalar gerekdür (A. 22^{b}/18, C 48/31-32, Ad. 13^{b}/6)

şevḳ ve maḥabbet[487] böyle gerekdür (A. 43^{b}/15, C 97/14-15, Ad. 47^{a}/7)

ḳatı pehlüvān kimesne gerekdür (A. 46^{a}/1, C. 101/19-20, Ad. 50^{b}/7-8)

-2. -mAk + gerek(dUr)

ḳırmaḳ gerek (A. 8^{a}/11, C 16/21)

ḳatl itmemek gerek (A. 8^{a}/12, C. 16/22)

silāḥ[488] kullanmamaḳ gerekdür (A. 8^{a} /13, C. 16/24)

ḫalās itmek gerek (A. 18^{a}/17, C 39/3, Ad. 6^{b}/3-4)

çalışmaḳ gerekdür (A. 18^{a}/19, C 39/6, Ad. 6^{b}/6)

şeyṭāndan bilmek[489] gerekdür (A. 24^{a}/15-16, C 51/33, Ad. 15^{b}/12-13)

hemān gitmek gerek (A. 26^{b}/1, C 58/18, Ad. 19^{b}/1)

ḳırḳ gün ṭurmaḳ gerekdür (A. 104^{b}/5, C 226/19, Ad. 134^{a}/5)

-3. -sA+ şahıs eki+ gerek(dUr)

cennete girsen gerek (A. 9^{a}/17, C. 19/17-18, Ad. 393^{b}/4)

bir zemān gelse gerekdür[490] (A. 17^{b}/13, C 37/19, Ad. 5^{b}/6)

ġayrlardan ḳaçsa gerekdür (A. 22^{a}/10-11, C. 47/17, Ad. 12^{b}/6)

munḳalib[491] olsa gerek (A. 22^{a}/15, C. 47/25, Ad. 12^{b}/10)

ġālib olup alsaŋuz gerekdür (A. 25^{b}/15-16, C 56/21, Ad. 18^{a}/16)

---

[486] A.'da "دكلدر"; C.'de "degüldür"
[487] A.'da " شوق و محبّت"; C.'de "şevḳ u maḥabbet"
[488] A.'da "سلاح"; C.'de "silah"
[489] A.'da " بلمك"; C.'de "beklemek"
[490] A.'da "كرك"; C.'de "gerek"
[491] A.'da "منقلب"; C.'de "münkalıb"

su’āl olunsa gerek (A. 36^{b}/23, C. 81/27, Ad. 36^{b}/8)

mānīʿ mi olsaŋuz gerek (A. 44^{a}/2, C. 97/27, Ad. 47^{b}/1)

gölge[492] bıraksa gerekdür (A. 45^{b}/6-7, C 100/26, Ad. 50^{a}/4)

musallaṭ olsa gerek (A. 45^{b}/8, C 100/27, Ad. 50^{a}/5)

derlese[493] gerekdür (A. 51^{b}/2, C 114/31, Ad. 59^{a}/4)

terler içinde ṭursalar gerek (A. 51^{b}/3, C 114/32, Ad. 59^{a}/5-6)

şehīd olsam gerek (A. 132^{a}/4, C. 280/21, Ad. 173^{a}/10)

-4. -mAk + lāzım(dUr)

nice niyyet itmek lāzım (A. 6^{b}/20, C. 13/24)

bilmek lāzımdur (A. 7^{a}/6-7, C. 13/37-38)

varmak lāzımdur (A. 14^{b}/21, C. 30/28)

ġazā itmek lāzımdur (A. 29^{a}/3, C. 64/1, Ad. 23^{b}/3)

geymek lāzım degüldür (A. 33^{a}/8, C. 73/14, Ad. 30^{a}/8)

pādişāh olmaḳ lāzımdur (A. 117^{b}/19, C. 254/6-7, Ad. 153^{a}/1)

ḳoşmaḳ lāzım olmaz (A. 119^{b}/1, C. 257/1-2, Ad. 155^{a}/12)

-5. lāzım+gel-

muḳteżāsınca lāzım gele (A. 8^{b}/3, C. 17/13-14

mel‘ūn olmak lāzım gelür (A. 17^{b}/20, C. 38/2, Ad. 5^{b}/15)

ḳurʿada gitmek lāzım gelürse (A. 43^{b}/9-10, C. 97/7, Ad. 46^{b}/17)

saʿd gitmek lāzım geldi (A. 43^{b}/10, C. 97/8, Ad. 47^{a}/1)

ḫarāb olmaḳ lāzım gelür (A. 106^{a}/16, C. 229/24, Ad. 136^{a}/11)

namāz ḳılmaḳ lāzım gelse (A. 106^{b}/11, C. 230/25)

---

[492] A.’da “كولكه”; C.’de “leke”

[493] A.’da “ترلمش اولسەلر”; C.’de “terlemiş olsalar”

anlara teşebbüh lāzım gelür (A. 115^{b}/10, C. 250/7, Ad. 149^{b}/9)

maḥrūm olmaḳ lāzım getüre (A. 200^{b}/10, C. 400/28, Ad. 266^{b}/3-4)

1.2.2.6.4.1.5. Geniş Zaman

Fiilin bildirdiği işin her zaman yapıldığını ifade eden kiptir. -(A~U~I)r ekiyle kurulur. Olumsuzluk için ise olumsuzluk ekine -z eklenerek –mA-z biçiminde kurulur. Şahıs zamiri kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Örnekler:

-1. Birinci Teklik Şahıs: -(A~U)r+Im ~ - (A)r+In ~ -ur+um~ / -me-z+in

ḳorḳarın (A. 9^{a}/14, C. 19/13)

giderin (A. 12^{a}/12, C. 25/22, Ad. 396^{b}/4)

emr iderin (A. 23^{a}/4, C. 49/11, Ad. 13^{b}/16)

meşġul olurum (A. 28^{a}/14, C. 62/19, Ad. 22^{a}/11)

bilmezin (A. 90^{b}/4, C. 196/21, Ad. 114^{b}/16)

üzerindeyim (A. 135^{b}/13, C. 287/4, Ad. 178^{b}/9)

giderim[494] (A. 182^{a}/6, C. 370/13, Ad. 242^{a}/3)

bilürim[495] (A. 189^{b}/5, C. 381/16, Ad. 251^{b}/5)

-2. İkinci Teklik Şahıs: -(A~ U~ I)r+sIn /-mA-z+sIn

görürsin[496] (A. 20^{b}/18, C. 44/27, Ad. 10^{b}/4)

emr idersin (A. 23^{a}/5, C. 49/12-13, Ad. 14^{a}/1)

buyurursın[497] (A. 26^{b}/12, C. 59/5, Ad. 19^{b}/13)

oḳumazsın (A. 27^{a}/14, C. 60/15, Ad. 20^{b}/11)

ġālib olursın (A. 36^{a}/12, C. 80/8, Ad. 35^{a}/17)

---

[494] Ad.'da "كيدەرين"

[495] A.'da "بيلورم"; C.'de "bilirum"

[496] A.'da "كوررسن"; C.'de "görirsin"

[497] A.'da "بيوررسن"; C.'de "buyurursun"

istersin (A. 92[a]/16, C. 200/26, Ad. 117[b]/4)

segirdirsin (A. 123[b]/7, C. 264/8, Ad. 161[a]/7)

ṣorarsın[498] (A. 274[b]/23, C. 511/6, Ad. 360[a]/12)

ölmezsin (A. 301[b]/13, C. 551/26, Ad. 393[a]/11)

-3. Üçüncü Teklik Şahıs: -(A~ U)r+ Ø / -mA-z+ Ø

istemez (A. 7[a]/14, C. 14/11)

bilür (A. 7[a]/17, C. 14/15)

alınmaz (A. 8[a]/17, C. 16/29)

yetişdürür (A. 7[a]/20, C. 14/20)

rivāyet ider (A. 9[b]/14, C. 20/13-14, Ad. 394[a]/13)

ḳararur (A. 18[a]/1, C. 38/9, Ad. 6[a]/3)

kurur (A. 19[b]/7, C. 42/4, Ad. 8[b]/4)

yapar (A. 31[b]/18, C. 70/21, Ad. 28[a]/5)

açılur (A. 112[a]/8, C. 243/13)

-4. Birinci Çokluk Şahıs: -(A~ U)rIz ~ ür+üz / -mA-zUz ~ me-z+iz

çıkarmazuz (A. 8[b]/22, C. 18/18)

dimezüz (A. 9[a]/1, C. 18/22-23)

gidemezüz (A. 15[a]/21, C. 32/6, Ad. 1[b]/12)

virürüz (A. 24[b]/15, C. 53/25, Ad. 16[b]/8-9)

gösterürüz (A. 37[a]/13, C. 82/15, Ad. 37[a]/5)

içerüz (A. 38[b]/5, C. 85/27, Ad. 39[a]/7)

şehīd oluruz (A. 150[a]/23-150[b]/1, C. 311/14-15, Ad. 198[a]/14)

---

[498] A.'da "صوررسن"; C.'de "sorarsın"

ḳıluruz[499] (A. 182[b]/11, C. 371/13, Ad. 242[b]/10)

ṣırıduruz[500] (A. 256[a]/7, C. 483/24, Ad. 336[b]/7)

-5. ikinci Çokluk Şahıs: -(A ~ U)rsIz / -mA-z+sIz

müsteḥaḳ olursız (A. 19[b]/15, C. 42/15, Ad. 8[b]/12)

yetişürsiz (A. 19[b]/15, C. 42/15-16, Ad. 8[b]/12)

seversiz[501] (A. 25[b]/14, C. 56/19, Ad. 18[a]/15)

söylersiz[502] (A. 29[b]/3, C. 65/3, Ad. 24[a]/15)

çıḳmazsız (A. 145[a]/7, C. 302/10, Ad. 191[a]/13)

ḳaçarsız[503] (A. 157[a]/16, C. 322/29, Ad. 206[b]/7)

cevāb virmezsiz (A. 258[b]/12, C. 488/7, Ad. 340[a]/3)

-6. Üçüncü Çokluk Şahıs: -(A~ U~ I)r+lAr / -mA-z+lAr

ḥarām ḳılmazlar (A. 7[b]/18-19, C. 15/24)

ismet iderler (A. 8[b]/2, C. 17/11-12)

ḫalāṣ olurlar (A. 8[b]/2, C. 17/13)

cihāda gitmezler (A. 15[a]/21, C. 32/5, Ad. 1[b]/11)

begenürler (A. 19[b]/1, C. 41/25, Ad. 8[a]/13)

girürler (A. 23[b]/2, C. 50/10, Ad. 14[b]/7)

yazarlar (A. 161[a]/9, C. 330/1, Ad. 211[b]/16)

varırlar (A. 254[a]/15, C. 481/2, Ad. 334[a]/16)

---

[499] A.'da "قیلورز"; C.'de "ḳılıruz"
[500] A.'da "صرِدروز"; C.'de "sırıduruz"
[501] A.'da "سورسز"; C.'de "seversüz"
[502] A.'da "سویلتسز"; C.'de "söylersüz"
[503] A.'da "قچرسز"; C.'de "ḳaçarsuz"

1.2.2.6.4.1.6. Şimdiki Zaman

Fiilin bildirdiği işin, içinde bulunulan zamanda gerçekleştiğini belirten kiptir. Bugün kullanılan –yor < yorır eki 15. yüzyılın başında az olsa mevcuttur. Eski Anadolu Türkçesinde bu kip genellikle geniş zaman ekleri ile, bazen de –a/-e istek ekiyle karşılanmıştır (Özkan, 2013: 138). Ancak incelenen metinde az da olsa -(I)yor ve -(I)yorur eklerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Örnekler:

-1. Birinci Teklik Şahıs: -üyor+um

ölüyorum (A. 266^{b}/17, C. 500/8, Ad. 350^{a}/13)

-3. Üçüncü Teklik Şahıs: -iyor+Ø / -ıyorur+Ø

ṭurıyorur[504] (A. 73^{a}/6, C. 159/28, Ad. 89^{a}/10)

varıyorur[505] (A. 224^{b}/15, C. 438/36, Ad. 297^{a}/14)

-6. Üçüncü Çokluk Şahıs: -iyor+lar

geliyorlar[506] (A. 214^{a}/7, C. 423/32, Ad. 284^{a}/14)

2.2.2.6.4.1.7. Görülen Geçmiş Zaman

Geçmiş zamanda gerçekleşen bir fiilin, gerçekleşme esnasında bizzat görüldüğü zamanlar için kullanılan kiptir. -dI ~ -dU ekleriyle kurulur. İyelik eki kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Eski Anadolu Türkçesinde ekin ünlüsü teklik ve çokluk birinci ve ikinci şahıslarda yuvarlak, üçüncü şahıslarda ise düzdür (Özkan, 2013: 136).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde ekin ünsüzünün standart olarak dal (د) ile yazıldığı için ünsüz benzeşmesine aykırıdır. Örnekler şu şekildedir:

-1. Birinci Teklik Şahıs: -dU+m

ḳıldum (A. 23^{a}/4, C. 49/12, Ad. 13^{b}/16)

---

[504] A.'da "طورى يورر"; C.'de "ṭurıyor"; Ad.'da "طُورُيُور"
[505] A.'da "وارى يورر"; C.'de "vari yürür"; Ad.'da "واردى"
[506] A.'da "كليورلر"; C.'de "geliyorlar"; Ad.'da "كليوررلر"

suʿāl itdüm[507] (A. 26[a]/8, C. 57/21, Ad. 18[b]/17)

didüm (A. 26[a]/8, C. 57/22, Ad. 19[a]/1)

eẕān oḳudum[508] (A. 27[a]/15, C. 60/17, Ad. 20[b]/12)

işitdüm (A. 33[b]/1, C. 74/3, Ad. 30[b]/9)

-2. İkinci Teklik Şahıs: -dU+ŋ

bulduŋ[509] (A. 29[a]/7, C. 64/5, Ad. 23[b]/7)

iḫtiyār itdüŋ[510] (A. 42[a]/9, C. 93/23, Ad. 44[b]/5)

gördüŋ[511] (A. 72[a]/22, C. 158/26, Ad. 88[a]/12)

geldüŋ (A. 72[b]/4, C. 158/32, Ad. 88[b]/1)

ḳomaduŋ[512] (A. 76[b]/5, C. 167/3, Ad. 94[a]/11)

virdüŋ[513] (A. 76[b]/15, C. 167/16, Ad. 94[b]/7)

uġratduŋ[514] (A. 76[b]/19, C. 167/20, Ad. 94[b]/11)

-3. Üçüncü Teklik Şahıs: -dI+Ø

ḳılındı (A. 6[a]/13, C. 12/23)

yazıldı (A. 7[a]/13, C. 14/9)

silkdi (A. 9[a]/17, C. 19/16, Ad. 393[b]/3)

buyurdı (A. 9[a]/18, C. 19/18, Ad. 393[b]/6)

geldi (A. 9[b]/1, C. 19/29, Ad. 393[b]/11)

oḳutdı (A. 10[a]/6, C. 21/9)

---

[507] A.'da "سوآل اتدم"; C.'de "süʿāl etdüm"
[508] A.'da "اذان اوقودم"; C.'de "ezan oḳudum"
[509] A.'da "بولدك"; C.'de "buldun"
[510] A.'da "اختيار اتدوك"; C.'de "iḫtiyār itdün"
[511] A.'da "كوردك"; C.'de "gördin"
[512] A.'da "قومدك"; C.'de "ḳomadun"
[513] A.'da "ويردك"; C.'de "virdün"
[514] A.'da "اوغراتدوك"; C.'de "uğratdun"

didi (A. 10[a]/22, C. 22/1, Ad. 394[b]/1)

-4. Birinci Çokluk Şahıs: dU+k

ḥażırladuḳ (A. 17[a]/5, C. 36/4, Ad. 4[b]/1)

ṭurmaduḳ[515] (A. 21[a]/5, C. 45/8, Ad. 10[b]/15)

aġladuḳ[516] (A. 21[a]/5, C. 45/8 Ad. 10[b]/15)

varduḳ (A. 38[b]/8, C. 86/3, Ad. 39[a]/10)

gördük[517] (A. 38[b]/8, C. 86/3, Ad. 39[a]/10)

ṭurduḳ[518] (A. 182[a]/23, C. 370/32, Ad. 242[a]/17)

-5. ikinci Çokluk Şahıs: -dU+ŋUz

iḫtiyār itdüŋüz (A. 16[a]/6, C. 33/20, Ad. 2[b]/15-16)

istedüŋüz (A. 16[a]/18, C. 34/9, Ad. 3[a]/14)

eyledüŋüz (A. 27[b]/9, C. 61/9, Ad. 21[a]/15)

beŋzetdüŋüz[519] (A. 27[b]/9, C. 61/9, Ad. 21[a]/16)

muḥāsebe olınduŋuz[520] (A. 41[b]/11, C. 92/26-27, Ad. 43[b]/14)

māniʿ olduŋuz[521] (A. 44[a]/1, C. 97/27, Ad. 47[a]/17-47[b]/1)

uyarduŋuz[522] (A. 94[b]/3, C. 206/8, Ad. 120[b]/4)

muʻāhede itdüŋüz[523] (A. 134[a]/15, C. 284/27-28, Ad. 176[b]/3)

-6. Üçüncü Çokluk Şahıs: -dI+lAr

buyurdılar (A. 9[b]/21, C. 20/24)

---

[515] A.'da "طورمدق"; C.'de "turmaduḳ"
[516] A.'da "آغلدق"; C.'de "agladuḳ"; Ad.'da "اَغْلَارُوزْ"
[517] A.'da "كوردك"; C.'de "gördik"
[518] A.'da "طوردق"; C.'de "turduḳ"
[519] A.'da "بكزتدوكز"; C.'de "benzetdüŋüz"
[520] A.'da "محاسبه اولندوكز"; C.'de "muḥāsebe olındıŋuz"
[521] A.'da "مانع اولدوكز"; C.'de "māniʿoldıŋuz"
[522] A.'da "اويارد كوز"; C.'de "uyarduŋuz"; Ad.'da "اُويَانْدُرْدُوكُوزْ"
[523] A.'da "ايتدوكيز"; C.'de "itdüŋüz"; Ad.'da "ايتدوكوز"

didiler (A. 11[a]/3, C. 23/7, Ad. 395[a]/17)

çıḳmadılar (A. 11[a]/4, C. 23/9)

gördiler (A. 12[a]/2, C. 25/5, Ad. 396[a]/7-8)

kefen itdiler (A. 16[b]/3, C. 34/24, Ad. 3[b]/8)

öldiler (A. 16[b]/8, C. 35/2, Ad. 3[b]/13-14)

īmān getürdiler (A. 26[a]/1, C. 57/11, Ad. 18[b]/10-11)

1.2.2.6.4.1.8. Anlatılan Geçmiş Zaman

Geçmiş zamanda gerçekleşen bir fiiin, gerçekleşirken bizzat görülmediği, başkası tarafından anlatıldığı ve başkasından öğrenildiği zamanlar için kullanılan kiptir. –mIş ekiyle kurulur. Şahıs zamiri kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Metindeki örnekler şu şekildedir:

-1. Birinci Teklik Şahıs: -miş+in

virmişin[524] (A. 153[b]/23, C. 317/22, Ad. 202[a]/4)

-2. İkinci Teklik Şahıs: -mIş+sIn

etlenmişsin (A. 11[a]/15, C. 23/24)

ma‘z̲ūr olmışsın[525] (A. 11[b]/15, C. 24/24-25, Ad. 395[b]/12)

getürmişsin (A. 255[a]/23, C. 482/24, Ad. 335[b]/15)

ḳutulmışsın[526] (A. 255[a]/23, C. 482/24, Ad. 335[b]/15)

-3. Üçüncü Teklik Şahıs: -mIş+Ø

dimişdür (A. 8[a]/10, C. 16/19)

almışdur (A. 9[b]/20, C. 20/22)

oturmış (A. 11[a]/12, C. 23/20)

---

[524] A.’da “ويرمش”; C.’de “virmiş”
[525] A.’da “مغذور اولمشسن”; C.’de “mazur olmışsın”
[526] A.’da “قورتلمشسن”; C.’de “ḳurtulmuşsın”

ḥażırlamış (A. 17[a]/8, C. 36/9, Ad. 4[b]/6)

sararmış (A. 19[b]/8, C. 42/5, Ad. 8[b]/4)

giçmiş (A. 19[b]/8, C. 42/5, Ad. 8[b]/4)

-4. Birinci Çokluk Şahıs: -mIş+Uz

ḥāżirlanmışuz (A. 50[b]/8, C. 113/8, Ad. 57[b]/10)

eḥaḳḳ olmışuz (A. 65[b]/17, C. 145/24, Ad. 78[b]/1)

-5. ikinci Çokluk Şahıs: -mIş+sIz

unutmışsız (A. 71[b]/16-17, C. 157/27, Ad. 87[b]/4)

ḫıyānet eylemişsiz[527] (A. 153[b]/12, C. 317/9, Ad. 201[b]/10)

-6. Üçüncü Çokluk Şahıs: -mIş+lAr

dimişlerdür (A. 12[b]/21, C. 27/4, Ad. 397[b]/9)

īmān getürmişlerdür (A. 26[a]/1, C. 57/10, Ad. 18[b]/10)

ḥażırlamışlar (A. 138[b]/2, C. 291/18, Ad. 182[b]/4)

1.2.2.6.4.1.9. Gelecek Zaman

Fiilin bildirdiği işin gelecek zamanda gerçekleşeceğini ifade eden kiptir. İncelenen metinde Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan -IsAr ve -AsI ekleri bulunmamaktadır. Bu eklerin yerine gelecek zaman için -AcAk eki kullanılmıştır. Örnekler:

-1. Üçüncü Teklik Şahıs: -acak+Ø

ḫarāb olacaḳdur (A. 23[b]/15, C. 50/32, Ad. 15[a]/4)

bulacaḳdur (A. 23[b]/16, C. 51/1, Ad. 15[a]/4-5)

atılacakdur (A. 121[a]/12, C. 260/4, Ad. 157[b]/14)

---

[527] A.'da "خیانت ایلمشسز"; C.'de "ḫiyānet eylemişsüz"; Ad.'da "خیانت ایلمش"

başlayacakdur[528] (A. 121[a]/12, C. 260/4, Ad. 157[b]/14)

-2. Üçüncü Çokluk Şahıs: -AcAk+lAr

cehennemden çıḳacaḳlar (A. 98[a]/8, C. 214/3, Ad. 125[a]/10)

cennete girecekler (A. 98[a]/8, C. 214/3, Ad. 125[a]/11)

1.2.2.6.4.2. Birleşik Kipler

Birleşik kipler, basit kiplerin 3. şahıs teklik çekimlerine i- ek-fiili ile hikāye, rivayet ve şart kiplerinin eklenmesiyle kurulur. Çekimde şahıs ekleri i- ek-fiilinden sonra gelen hikāye, rivayet ve şart eklerine eklenir (Korkmaz, 2019a: 95). İncelenen metinde tek ek-fiil alarak kurulan yapıların yanında iki ek-fiil alarak kurulan yapıya bir örnek mevcuttur. Bu sebeple birleşik kipler tek ek-fiilli çekimler ve çift ek-fiilli çekimler olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir.

1.2.2.6.4.2.1. Tek Ek-fiilli Çekimler

2.2.2.6.4.2.1.1. İsim Bildirme Şekilleri (Geniş Zaman Çekimi)

Türkçede isim bildirme şekillerinin hikāye, rivayet ve şart kiplerine eklenen ek-fiil ile kurulduğu tasavvur edilse de ek-fiilin ismi geniş zaman anlamıyla yüklemleştirmediği açıktır. Bunun yerine "isim+şahıs zamiri" yapısının geçerli olduğu görülmektedir.

Türkçenin tarihî sürecinde az da olsa örneğine rastlanan "er-ür" yapısı günümüz Türkçesinde olduğu gibi Eski Türkiye Türkçesinde de bir iz bırakmamıştır ve buradaki bildirme eklerinin şahıs zamirlerinin ekleşmiş şekilleri olduğu ortadadır. Ancak kurmaca bir "isim+$Ø_{ek\text{-}fiil}$-$Ø_{geniş\ zaman}$+şahıs eki" yapısı diğer ek-fiilli çekimlere istinaden düşünülmelidir (Uyğur, 2016a: 148). Metindeki örnekler şu şekildedir:

-1. Birinci Teklik Şahıs: +(I)m ~ +üm ~ +em

meşġūlem[529] (A. 27[a]/19, C. 60/22, Ad. 20[b]/16)

---

[528] A.'da " باشليه‌جقدر"; C.'de "başlıyacaḳdur"

[529] A.'da "مشغولم"; C.'de "meşgulüm"; Ad.'da "مَشْغُولَم"

ḳādir degilim[530] (A. 34[a]/9, C. 75/12, Ad. 31[b]/15)

ḳatındayım (A. 35[b]/19, C. 79/11, Ad. 34[b]/14)

kimesneyem[531] (A. 136[a]/17, C. 288/1, Ad. 179[b]/4)

şāhidüm[532] (A. 164[a]/5, C. 334/24, Ad. 215[b]/16-17)

kimesneyim[533] (A. 180[a]/15, C. 367/17, Ad. 239[b]/13)

üzerindeyim (A. 135[b]/13, C. 287/4, Ad. 178[b]/9)

-2. İkinci Teklik Şahıs: +sIn

ehlindensin (A. 45[a]/6, C. 99/28, Ad. 49[a]/10)

gidenlersensin (A. 60[b]/23, C. 135/23, Ad. 71[a]/13)

degilsin[534] (A. 61[a]/12, C. 136/13, Ad. 71[b]/10)

yaralusın[535] (A. 129[a]/9, C. 275/15, Ad. 169[a]/4)

-3. Üçüncü Teklik Şahıs: +Ø

beyānındadur (A. 7[a]/2, C. 13/31)

budur (A. 7[a]/10, C. 14/5)

nesnedür (A. 7[a]/14, C. 14/11)

mübārekdür (A. 17[b]/2, C. 37/1)

silāḥdur[536] (A. 126[a]/6, C. 269/31, Ad. 164[b]/9)

ḥarāmdur (A. 147[b]/13, C. 306/27, Ad. 194[b]/14)

-4. Birinci Çokluk Şahıs: +(y)Uz

bizüz (A. 25[b]/21, C. 57/5,Ad. 18[b]/7)

---

[530] A.'da "قادر دكلم"; C.'de "ḳādir degülem"
[531] A.'da "كمسنەيم"; C.'de "kimesneyüm"
[532] A.'da "شاهدم"; C.'de "şahidim"
[533] A.'da "كمسنەيم"; C.'de "kimesneyüm"
[534] A.'da "دكلسن"; C.'de "degülsin"
[535] A.'da "يارەلوسن"; C.'de "yaralusun"
[536] A.'da "سلاحدر"; C.'de "sılahdur"

eḥaḳḳuz (A. 65[b]/15, C. 145/22, Ad. 18[a]/16)

tābiʿüz[537] (A. 142[b]/13, C. 298/17, Ad. 188[a]/10)

kimesnelerüz (A. 151[a]/11, C. 312/23, Ad. 199[a]/12)

ṭā'ifeyüz[538] (A. 229[a]/18, C. 445/18, Ad. 303[b]/9)

-5. ikinci Çokluk Şahıs: +siz

ḳuvvetlü degilsiz[539] (A. 60[b]/2, C. 133/31, Ad. 70[b]/5)

-6. Üçüncü Çokluk Şahıs: +Ø+ler

ḳādirlerdür (A. 22[b]/13, C. 48/24, Ad. 13[b]/1)

meşġullerdür (A. 23[a]/20, C. 50/3, Ad. 14[b]1)

şehīdlerdür (A. 71[b]/21, C. 157/32, Ad. 87[b]/8)

pehlüvānlardur[540] (A. 274[b]/23, C. 511/5, Ad. 360[a]/12)

pādişāhlardur (A. 275[a]/12-13, C. 511/ 20, Ad. 360[b]/6-7)

1.2.2.6.4.2.1.2. Hikāye Çekimi

Hikāye çekimi, basit kipteki fiillerin üzerine ek-fiil ile birlikte hikāye kipinin getirilmesiyle kurulur. İyelik eki kökenli şahıs ekleriyle çekimlenirler. İncelenen metinde isimlerin hikāye çekimi ile istek, anlatılan geçmiş zaman ve geniş zaman kiplerinin hikāye çekimi mevcuttur.

1.2.2.6.4.2.1.2.1. İsimlerin Üzerine

İsimler, üzerine ek-fiil ve görülen geçmiş zaman ekinin eklenmesiyle yüklem olurlar. İyelik eki kökenli şahıs zamirleriyle çekimlenirler. Örnekler:

-1. Birinci Teklik Şahıs: +i+dü+m

---

[537] A.'da "تابعز"; C.'de "tabiʿüz "
[538] A.'da "طائفەيوز"; C.'de "tā'ifeyüz"
[539] A.'da "قوّتلو دكلسز"; C.'de "ḳuvvetlü değilsüz"
[540] A.'da "پهلووانلردر"; C.'de "pehlivanlardur"

yanında idüm (A. 27[a]/23, C. 60/29, Ad. 21[b]/5)

günāhkār idüm (A. 65[a]/21, C. 144/31, Ad. 77[b]/15)

ḥāżır idüm (A. 83[a]/4, C. 180/27, Ad. 104[a]/2)

Rūm memleketinde idüm (A. 130[b]/7, C. 277/27-28, Ad. 171[a]/6)

pīr idim (A. 161[b]/2, C. 330/18, Ad. 212[a]/17)

-2. İkinci Teklik Şahıs: +i+dü+ŋ

kimesne idüŋ[541] (A. 190[b]/21-22, C. 383/33, Ad. 253[a]/17)

-3. Üçüncü Teklik Şahıs: +i+di+Ø

libāsları idi (A. 21[a]/1, C. 45/3, Ad. 10[b]/11)

elinde idi (A. 28[a]/2, C. 62/1, Ad. 21[b]/16)

üzre idi (A. 60[b]/7, C. 134/7, Ad. 70[b]/11)

var idi (A. 189[a]/23, C. 381/11, Ad. 251[b]/1)

yanında idi (A. 191[a]/22, C. 384/28, Ad. 254[a]/6)

-4. Birinci Çokluk Şahıs: + i+dü+k

kimesne idük (A. 38[b]/9, C. 86/4-5, Ad. 39[a]/11)

meşġūl idük[542] (A. 41[b]/12, C. 92/29-30, Ad. 43[b]/16)

müsülmānlar idük[543] (A. 69[b]/23, C. 154/17, Ad. 84[b]/14)

ġazāda idük (A. 108[a]/3, C. 233/17, Ad. 138[a]/17)

-6. Üçüncü Çokluk Şahıs: +lar+i+di ~ +i+di+ler

kimesne idiler (A. 16[a]/12, C. 33/29, Ad. 3[a]/6)

münāfıḳlar idi (A. 16[a]/12, C. 33/29, Ad. 3[a]/7)

ṭaʿāmlardur[544] (A. 67[a]/19, C. 149/5, Ad. 80[b]/9)

---

[541] A.'da "كمسنه ايدوك"; C.'de "kimesne idün"
[542] A.'da "مشغول ايدوك"; C.'de "meşgul idük"
[543] A.'da "مسلمانلر ايدوك"; C.'de "müslimānlar idük"

ḳızmış ṭaşlardur[545] (A. 67[a]/19-20, C. 149/5-6, Ad. 80[b]/10)

1.2.2.6.4.2.1.2.2. İsteğin Hikāyesi

-1. Birinci Teklik Şahıs: -(y)A(y)dU+m ~ -e+i+düm

ġazā kılaydum[546] (A. 18[a]/8, C. 38/20, Ad. 6[b]/11)

bulaydum (A. 83[a]/20, C. 181/10, Ad. 104[b]/2)

vire idüm[547] (A. 83[a]/21, C. 181/11, Ad. 104[b]/2)

alaydum[548] (A. 137[b]/5, C. 290/2, Ad. 181[a]/11)

ḳorḳmayaydum (A. 279[b]/2, C. 517/16, Ad. 365[b]/15)

-2. İkinci Teklik Şahıs: -(y)A(y)dU+ŋ

yetişmeyeydüŋ[549] (A. 34[a]/11, C. 75/14, Ad. 31[b]/17)

bileydüŋ[550] (A. 76[b]/17, C. 167/19, Ad. 94[b]/9)

güleydüŋ[551] (A. 76[b]/18, C. 167/19, Ad. 94[b]/9-10)

aġlayayduŋ[552] (A. 76[b]/18, C. 167/19, Ad. 94[b]/10)

ışmarlayayduŋ[553] (A. 77[a]/8, C. 168/2, Ad. 95[a]/7-8)

-3. Üçüncü Teklik Şahıs: -(y)A+(y)dI+Ø ~ (y)a+i+di

müyesser edeydi (A. 8[a]/8, C. 38/20)

nesne olaydı (A. 43[b]/12, C. 97/11, Ad. 47[a]/3)

olmaya idi[554] (A. 47[a]/21, C. 104/16, Ad. 52[b]/14)

---

[544] A.'da "طعاملردر"; C.'de "taʿamlardur"
[545] A.'da "قزمش طاشلردر"; C.'de "ḳızmış taşlardur"
[546] A.'da "غزا قليدن"; C.'de "ġazā ḳılaydum"; Ad.'da "غَزا قِلَيْدُم"
[547] A.'da "ويريدم"; C.'de "vireydüm"; Ad.'da "وِيرَه اِيدُم"
[548] A.'da "آليدم"; C.'de "aldım"
[549] A.'da "يتشمييدك"; C.'de "yetişmeyeydün"
[550] A.'da "بليدوك"; C.'de "bileydün"
[551] A.'da "كليدوك"; C.'de "güleydün"
[552] A.'da "اغلييدك"; C.'de "ağlayaydın"
[553] A.'da "اصمرلييدك"; C.'de "ısmarlayaydun"
[554] A.'da "اولمييدى"; C.'de "olmayaydı"; Ad.'da "أُولمَيَه اِيدِي"

isteyeydi[555] (A. 134[b]/9, C. 285/14, Ad. 177[a]/5)

çıḳa idi[556] (A. 157[b]/6, C. 323/9, Ad. 207[a]/3)

-4. Birinci Çokluk Şahıs: -(y)A(y)dU+k ~ -(y)A+i+dü+k

bileyidük[557] (A. 29[b]/8, C. 65/9, Ad. 24[b]/3)

alayduḳ (A. 76[b]/8, C. 167/7, Ad. 94[a]/16)

namāz ḳılayduḳ (A. 157[b]/5, C. 323/8, Ad. 207[a]/2)

dileye idük (A. 157[b]/5, C. 323/9, Ad. 207[a]/2)

-5. ikinci Çokluk Şahıs: -(y)a(y)du+ŋuz

başlamayayduŋuz[558] (A. 261[a]/14, C. 492/7, Ad. 343[a]/6)

-6. Üçüncü Çokluk Şahıs: -A+lAr+dı

helāk olalardı (A. 157[b]/13, C. 323/18, Ad. 207[a]/11)

eriyelerdi[559] (A. 158[a]/8, C. 324/7, Ad. 207[b]/13)

1.2.2.6.4.2.1.2.3. Anlatılan Geçmiş Zamanın Hikāyesi

-1. Birinci Teklik Şahıs: -mIş+i+dü+m ~ -mış+Ø-du+m

işitmiş idüm[560] (A. 27[a]/17, C. 60/19, Ad. 20[b]/14)

ġazāya çıḳmış idüm (A. 40[a]/12, C. 89/13, Ad. 41[b]/7)

şehīd olmışdum (A. 183[a]/1-2, C. 371/28-29, Ad. 243[a]/6)

beyān eylemiş idüm[561] (A. 200[b]/6, C. 400/23, Ad. 266[a]/17)

-2. İkinci Teklik Şahıs: -mIş+i+dü+ŋ

---

[555] A.'da "استييدى"; C.'de "isteseydi"
[556] A.'da "چقيدى"; C.'de "çıḳaydı"; Ad.'da "چقه ايدى"
[557] A.'da "بلٮيدوك"; C.'de "bileydük"; Ad.'da "بِلَيِدُكْ"
[558] A.'da "بشلمييدوكوز"; C.'de "başlamayaydıŋuz"
[559] A.'da "ارىيەلردى"; C.'de "eritelerdi"
[560] A.'da "ايشتمش ايدم"; C.'de "işitmiş idim"; Ad.'da "اِيشِتمش اِيدُم"
[561] A.'da "بيان ايلمش ايدم"; C.'de "beyān eylemiş idim"; Ad.'da "بيان ايلمش ايدم"

niyyet ḳılmış idüŋ[562] (A. 31[b]/3, C. 70/1, Ad. 27[b]/9)

virmiş idüŋ[563] (A. 162[b]/7, C. 332/8, Ad. 214[a]/1)

-3. Üçüncü Teklik Şahıs: -mIş+i+di+Ø ~ miş+Ø-di+Ø

virmişdi (A. 16[b]/13, C. 35/10, Ad. 4[a]/2)

çıḳarmış idi (A. 38[b]/13, C. 86/9, Ad. 39[a]/16)

gelmiş idi (A. 52[a]/7-8, C. 115/33, Ad. 60[a]/2)

gitmiş idi (A. 71[a]/20, C. 157/3, Ad. 87[a]/1)

-4. Birinci Çokluk Şahıs: -mIş+i+dü +k

varmış idük[564] (A. 64[a]/14, C. 142/25, Ad. 76[a]/8)

virmiş idük[565] (A. 69[b]/20, C. 154/12-13, Ad. 84[b]/10)

çıḳmış idük (A. 71[b]/10, C. 157/19, Ad. 87[a]/14)

gitmiş idük (A. 190[b]/15-16, C. 383/26, Ad. 253[a]/10-11)

-5. ikinci Çokluk Şahıs: -miş+i+dü+ŋüz

aŋa itmiş idüŋüz[566] (A. 172[a]/7, C. 349/14, Ad. 266[b]/8)

beẕl eylemiş idüŋüz[567] (A. 172[a]/7, C. 349/14, Ad. 266[b]/8)

-6. Üçüncü Çokluk Şahıs: -mIş+lAr+i+di

ḳoymışlar idi (A. 20[b]/23, C. 44/33, Ad. 10[b]/9)

esīr etmişler idi[568] (A. 27[b]/16, C. 61/19, Ad. 21[b]/6)

buyurmışlar idi[569] (A. 36[a]/19, C. 80/19, Ad. 35[b]/9)

---

[562] A.'da "نيّت قلمش ايدك"; C.'de "niyyet ḳılmış idün"
[563] A.'da "ويرمش ايدك"; C.'de "virmiş idin"
[564] A.'da "وَارمِش ايدوك"; C.'de "varmış idük"; Ad.'da "وارمش ايدم"
[565] A.'da "ويرمشيدك"; C.'de "virmişidük"; Ad.'da "وِيرمِش ايدك"
[566] A.'da "اكا اتمش ايدوكز"; C.'de "aŋa etmiş idiŋüz"
[567] A.'da " بذل ايلمش ايدوكز"; C.'de "bezl eylemiş idiŋüz"
[568] Ad.'da "اَسِر ايتمِشلَردِى"
[569] Ad.'da "بُيُورمشلرڈُر"

dimişler idi[570] (A. 36[a]/20, C. 80/21, Ad. 35[b]/10)

2.2.2.6.4.2.1.2.4. Görülen Geçmiş Zamanın Hikāyesi

-1. İkinci Teklik Şahıs: -dü-ŋ+i+di

ġażab mı itdüŋ idi[571] (A. 162[a]/12, C. 331/21, Ad. 213[b]/16)

ġażab itdüŋ idi[572] (A. 162[a]/13, C. 331/21, Ad. 213[b]/17)

-2. Üçüncü Çokluk Şahıs: -dI+lAr+i+di

buluşdılar idi[573] (A. 130[a]/8-9, C. 277/4, Ad. 170[a]/17)

geldiler idi (A. 138[a]/10, C. 291/2, Ad. 182[a]/7)

1.2.2.6.4.2.1.2.5. Geniş Zamanın Hikāyesi

-1. Birinci Teklik Şahıs: -(A ~U)r+-Ø-dU+m

otururdum (A. 26[b]/18, C. 59/17, Ad. 20[a]/5)

iḳtidā iderdüm[574] (A. 34[a]/6, C. 75/7, Ad. 31[b]/10-11)

virürdüm (A. 43[b]/12, C. 97/11, Ad. 47[a]/3)

isterdüm (A. 47[b]/11, C. 105/1, Ad. 53[a]/13)

-2. İkinci Teklik Şahıs: -er+Ø-dü+ŋ

gülerdüŋ[575] (A. 72[a]/22, C. 158/26, Ad. 88[a]/13)

-3. Üçüncü Teklik Şahıs: -(A~U)r+Ø-dI+Ø ~ -r+i+di+Ø / ma-z+Ø-dı+Ø ~ me-z+i+di+Ø

görmez idi[576] (A. 11[b]/19, C. 24/31, Ad. 395[b]/17)

gezerdi (A. 12[a]/2, C. 25/6, Ad. 396[a]/8)

---

[570] Ad.'da "ديمشدى"
[571] A.'da "غضبمى اتدوك ايدى"; C.'de "gazab mı itdün idi"
[572] A.'da "غضب اتدك ايدى"; C.'de "ġażab itdun idi"
[573] A.'da "بولشديلر ايدى"; C.'de "buluşdılar idi"; Ad.'da"بولشديلردي "
[574] A.'da "اقتدا ايدردم"; C.'de "iktidā iderdüm"
[575] A.'da "كولردك"; C.'de "gülerdün"
[576] A.'da "كورمز ايدى"; C.'de "görmez idi"; Ad.'da "كُورمَزْدِي"

ṭutardı (A. 12[b]/3, C. 26/11, Ad. 397[a]/3)

dir idi (A. 12[b]/5, C. 26/14, Ad. 397[a]/5)

bilürdi (A. 13[b]/14, C. 28/22)

ez̲ān oḳurdı[577] (A. 27[a]/12, C. 60/12, Ad. 20[b]/8)

bindürürdi (A. 83[a]/9, C. 180/33, Ad. 104[a]/7)

ḳoşdururdı[578] (A. 119[a]/4, C. 256/10, Ad. 154[b]/7)

almazdı (A. 167[b]/20, C. 341/3, Ad. 221[a]/5)

-4. Birinci Çokluk Şahıs: -(A~U)r+Ø-dü+k ~ -r+i+dü+k / mA-z+Ø-dUk

bez̲l iderdük[579] (A. 29[a]/19, C. 64/25, Ad. 24[a]/6)

işlerdük (A. 29[b]/8, C. 65/10, Ad. 24[b]/3)

yer idük (A. 38[b]/7, C. 86/1, Ad. 39[a]/8)

bilürdük (A. 76[b]/2, C. 166/31, Ad. 94[a]/8)

böyle eylemezdük (A. 180[b]/7-8, C. 368/9, Ad. 240[a]/10)

başlamazduḳ (A. 261[a]/14, C. 492/7-8, Ad. 243[a]/6)

-6. Üçüncü Çokluk Şahıs: -(u~e)r+lAr+Ø-dI/ -ma-z+lar+Ø-dI ~ -me-z+ler+i+di

müsteḥaḳḳ olmazlardı[580] (A. 16[a]/8, C. 33/23-24, Ad. 3[a]/1-2)

ḳullanurlardı (A. 20[b]/19, C. 44/28, Ad. 10[b]/5)

fikirler iderlerdi (A. 20[b]/20, C. 44/29, Ad. 10[b]/6)

terk itmezler idi[581] (A. 24[b]/1, C. 52/12, Ad. 16[a]/6)

dirlerdi (A. 27[a]/18, C. 60/21, Ad. 20[b]/16)

---

[577] A.'da "اذان اوقوردى"; C.'de "ezan oḳurdı"
[578] A.'da "قوشدوررردى"; C.'de "ḳoşdururdı"
[579] A.'da "بزل ايدردك"; C.'de "bezl iderdük"
[580] A.'da " مستحقّ اولمزلردى"; C.'de "müstahık olmazlardı"; Ad.'da "مُسْتَحَقّ اُولْمَزْلَرْدِى"
[581] A.'da "ترك ايتمزلردى"; C.'de "terk itmezlerdi"; Ad.'da "تَرْكْ اِيتمَزْلَرْاِيدِى"

1.2.2.6.4.2.1.2.6. Şimdiki Zamanın Hikāyesi

-1. Üçüncü Çokluk Şahıs: -yor+lar+Ø-dı

ağlıyorlardı[582] (A. 12[b]/1, C. 26/8)

1.2.2.6.4.2.1.3. Rivayet Çekimi

Basit kipte bulunan fiillere ek-fiil ile rivayet kipinin getirilmesiyle oluşturulur. Şahıs zamiri kökenli şahıs ekleriyle çekimlenirler. İncelenen metinde isimlerin rivayet çekimi ile geniş zaman kipinin rivayet çekimi mevcuttur.

1.2.2.6.4.2.1.3.1. İsimlerin Üzerine

İsimler, üzerine ek-fiil ve anlatılan geçmiş zaman ekinin eklenmesiyle yüklem olurlar. Şahıs zamiri kökenli şahıs ekleriyle çekimlenirler. Örnekler:

-1. Üçüncü Teklik Şahıs: +ImIş

nesne imiş (A. 53[a]/8, C. 117/19, Ad. 61[b]/12-13)

var imiş (A. 72[b]/8, C. 159/3, Ad. 88[b]/6)

itmek lāzım imiş (A. 74[b]/19, C. 163/28, Ad. 91[b]/14)

bu imiş (A. 75[a]/1, C. 164/4, Ad. 92[a]/1-2)

virmek gerek imiş (A. 75[a]/1, C. 164/4, Ad. 92[a]/2)

Hişām imiş (A. 83[b]/3, C. 181/17, Ad. 104[b]/8)

var imiş (A. 146[a]/9, C. 303/32, Ad. 192[b]/9)

1.2.2.6.4.2.1.3.2. Geniş Zamanın Rivayeti

-1. İkinci Teklik Şahıs: -(e)r+Ø-miş+sin

gidermişsin (A. 71[a]/11, C. 156/26, Ad. 86[b]/9)

saʿy idermişsin (A. 71[a]/12, C. 156/27, Ad. 86[b]/10)

-2. Üçüncü Teklik Şahıs: -(U)r+Ø-mIş+Ø ~ r+i+miş+Ø

[582] A.'da "آغليورلردى"; C.'de "ağlıyorlardı"

ḳalurmış (A. 63^{b}/5, C. 141/13, Ad. 75^{a}/10-11)

ḫalāṣ eyler imiş[583] (A. 63^{b}/7, C. 141/16, Ad. 75^{a}/13)

ārzū eyler imiş[584] (A. 83^{a}/22, C. 181/12, Ad. 104^{b}/3-4)

girürmiş[585] (A. 164^{b}/1, C. 335/13, Ad. 216^{b}/3)

-3. Üçüncü Çokluk Şahıs: - (u)r+lAr+imiş

şehīd olurlar imiş (A. 164^{a}/6, C. 334/25, Ad. 216^{a}/1)

dirler imiş (A. 181^{b}/22, C. 370/5-6, Ad. 241^{b}/14)

1.2.2.6.4.2.1.3.3. Şimdiki Zamanın Rivayeti

-1. Üçüncü Teklik Şahıs: -yor+Ø-mış+Ø

idiyormış[586] (A. 285^{a}/14, C. 526/19, Ad. 373^{a}/2-3)

1.2.2.6.4.2.1.4. Şart Çekimi

İsmin ve isimleştirilmiş fiillerin üzerine ek-fiil ve şart kipi getirilmek suretiyle cümle şart anlamlı zarf hāline getirilmektedir. Yapısı bakımından kip, işlevi bakımından zarf-fiil olan bu yapı şekle binaen burada değerlendirilmiştir (Uyğur, 2016a: 154). İyelik eki kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. İncelenen metinde isimlerin şart çekimi ile anlatılan geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman, geniş zaman ve gelecek zaman kiplerinin şart çekimi mevcuttur.

1.2.2.6.4.2.1.4.1. İsimlerin Üzerine

İsimler, üzerine ek-fil, şart eki ve İyelik eki kökenli şahıs eklerinin gelmesiyle çekimlenirler. Örnekler:

-1. İkinci Teklik Şahıs: +ise+ŋ

gerçek iseŋ[587] (A. 302^{b}/2, C. 552/29)

---

[583] A.'da "خلاص ايلر ايمش"; C.'de "ḫalāṣ eylerler imiş"; Ad.'da " خَلَاص اَيلَرْمِش"
[584] A.'da "آرزو ايلر ايمش"; C.'de "arzu eyler imiş"; Ad.'da "آرزُو اَيلَرِيمِشْ"
[585] A.'da "كيرورمش"; C.'de "girermiş"
[586] A.'da "ايديورمِش"; C.'de "idiyormuş"
[587] A.'da "كرچك ايسڭ"; C.'de "gerçek isen"

-2. Üçüncü Teklik Şahıs: +IsA+Ø

var ise (A. 7[a] /19, C. 14/18)

yoġısa[588] (A. 14[b]/14, C. 30/18)

müyesser ise (A. 18[a]/18, C. 39/4, Ad. 6[b]/5)

saġ ise[589] (A. 21[b]/2, C. 46/5, Ad. 11[b]/5)

-3. Üçüncü Çokluk Şahıs: +ise+k

ḳaç kişi isek (A. 38[b]/20, C. 86/18, Ad. 39[b]/6)

1.2.2.6.4.2.1.4.2. Anlatılan Geçmiş Zamanın Şartı

-1. Üçüncü Teklik Şahıs: -mIş+ise +Ø

gelmiş ise (A. 22[b]/8, C. 48/17, Ad. 13[a]/12)

ḳalmış ise (A. 70[a]/17-18, C. 155/9, Ad. 85[a]/17)

1.2.2.6.4.2.1.4.3. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı

-1. İkinci Teklik Şahıs: -dU+ŋ+Ø-sA

bekledüŋse[590] (A. 145[b]/17, C. 303/16, Ad. 192[a]/12)

buyurduŋsa[591] (A. 230[a]/23, C. 447/4, Ad. 305[a]/3-4)

-2. Üçüncü Teklik Şahıs: -dI+Ø-sA+Ø

oldısa[592] (A. 42[a]/17, C. 94/6, Ad. 44[b]/14)

yedise[593] (A. 85[b]/5, C. 186/2, Ad. 107[b]/5)

içdise[594] (A. 85[b]/5, C. 186/3, Ad. 107[b]/5)

---

[588] A.'da "يوغيسه"; C.'de "yogıse"
[589] A.'da "صاغ ايسه"; C.'de "sag ise"
[590] A.'da "بكلدوكسه"; C.'de "bekledünse"; Ad.'da "ياكلدوكوز اِيسَه"
[591] A.'da "بيوردكسه"; C.'de "buyurdunsa"; Ad.'da "بيوردوكوزسه"
[592] A.'da "اولديسه"; C.'de "oldıysa" Ad.'da "اُولْسَه"
[593] A.'da "يديسه"; C.'de "yidiyse"
[594] A.'da "ايچديسه"; C.'de "içdiyse"

düşdise[595] (A. 123[a]/2-3, C. 263/5, Ad. 160[a]/11)

vardısa[596] (A. 143[a]/11, C. 299/6, Ad. 188[b]/12)

1.2.2.6.4.2.1.4.4. Geniş Zamanın Şartı

-1. Birinci Teklik Şahıs: -(A~U)r+Ø-sA+m / ma-z+Ø-sa+m

ḳādir olmazsam (A. 11[b]/12, C. 24/20-21, Ad. 395[b]/8)

ölürsem (A. 21[b]/3, C. 46/6, Ad. 11[b]/6)

döndürürsem[597] (A. 37[b]/20, C. 84/5, Ad. 38[a]/4)

ḳabż idersem[598] (A. 37[b]/21, C. 84/6-7, Ad. 38[a]/5-6)

yirsem (A. 45[a]/9, C. 99/31, Ad. 49[a]/13)

maḳtūl olursam (A. 165[a]/13, C. 336/22-23, Ad. 217[b]/7)

çıḳarsam (A. 181[b]/7, C. 369/23, Ad. 241[a]/17)

-2. İkinci Teklik Şahıs: -(A~U)r+Ø-sA+ŋ / -mA-z+Ø-sA+ŋ

ışmarlarsaŋ[599] (A. 35[a]/23, C. 78/7, Ad. 34[a]/7)

rāst gelürseŋ[600] (A. 71[a]/21-22, C. 157/4-5, Ad. 87[a]/2-3)

ḳaçarsaŋ[601] (A. 76[a]/9, C. 166/13, Ad. 93[b]/8)

geçerseŋ[602] (A. 117[b]/22, C. 254/10, Ad. 153[a]/3)

uramazsaŋ[603] (A. 122[b]/14, C. 262/18, Ad. 159[b]/16)

istemezseŋ[604] (A. 145[a]/15, C. 302/19, Ad. 191[b]/4)

---

[595] A.'da "دوشديسه"; C.'de "düşdiyse"
[596] A.'da "واردیسه"; C.'de "vardı ki"
[597] A.'da "دوندررسم"; C.'de "döndirürsem"
[598] A.'da "قبض ایدرسم"; C.'de "kabz idersem"
[599] A.'da "اصمرلرسڭ"; C.'de "ısmarlarsan"
[600] A.'da "راست كلورسڭ"; C.'de "rast gelürsen"
[601] A.'da "قچرسڭ"; C.'de "ḳaçarsan"
[602] A.'da "كچرسڭ"; C.'de "giçersen"
[603] A.'da "اورەمزسڭ"; C.'de "uramazsan"
[604] A.'da "استمزسڭ"; C.'de "istemezsen"

rāżī olursaŋ[605] (A. 302[a]/20, C. 552/24)

-3. Üçüncü Teklik Şahıs: -(A~U)r+Ø-sA+Ø /-mA+z+Ø-sA

güç gelürse (A. 9[a]/20, C. 19/22, Ad. 393[b]/8)

ḳazanursa[606] (A. 10[a]/21, C. 21/31)

düşerse (A. 20[a]/4, C. 43/6, Ad. 9[a]/10)

buyurursa (A. 46[b]/18, C. 103/11, Ad. 52[a]/2)

yaḳarsa[607] (A. 241[b]/9, C. 462/33, Ad. 318[a]/12)

gitmezse (A. 249[a]/4, C. 472/13, Ad. 327[b]/10)

müyesser olmazsa (A. 303[a]/2-3, C. 553/20)

-4. Birinci Çokluk Şahıs:- er+Ø-se+k

giçersek (A. 118[a]/5, C. 254/17, Ad. 153[a]/9)

-5. ikinci Çokluk Şahıs: -(A~U)r+Ø-sA+ŋUz / mA-z+Ø-sAŋUz

istерseŋüz (A. 12[b]/4, C. 26/13, Ad. 397[a]/5-6)

gitmezseŋüz (A. 15[a]/16, C. 31/26, Ad. 1[b]/5)

çıḳmazsaŋuz (A. 15[b]/10, C. 32/23, Ad. 2[a]/9)

ṣarf iderseŋüz (A. 19[b]/14, C. 42/14, Ad. 8[b]/11)

ḳalursaŋuz[608] (A. 19[b]/15, C. 42/16, Ad. 8[b]/13)

bilürseŋüz (A. 25[b]/8, C. 56/7, Ad. 18[a]/6)

ḳazarsaŋuz[609] (A. 228[a]/2, C. 443/2, Ad. 302[a]/4)

-6. Üçüncü Çokluk Şahıs: -(A~U)r+lAr+Ø-sA /-mA-z+lAr+Ø-sA

---

[605] A.'da "راضى اولورسك"; C.'de "rāżī olursan"
[606] A.'da "قزانورسه"; C.'de "kazanursa"
[607] A.'da "يقرسه"; C.'de "yıkarsa"
[608] A.'da "قالورسكز"; C.'de "ḳalursanüz"
[609] A.'da "قزرسەكز"; C.'de "kazarsaŋuz"

söylerlerse (A. 7[b]/3, C. 14/28)

gelmezlerse (A. 8[a]/11, C. 16/21)

rāżī olmazlarsa[610] (A. 13[a]/7, C. 27/16, Ad. 398[a]/3)

isterlerse (A. 16[a]/16, C. 34/6, Ad. 3[a]/13)

dirlerse (A. 45[b]/1, C. 100/18, Ad. 49[b]/14)

ḳovarlarsa (A. 156[a]/17, C. 321/5, Ad. 205[a]/9)

ṭaleb iderlerse (A. 207[a]/5, C. 411/28, Ad. 275[a]/6-7)

ġālib gelürlerse (A. 220[b]/1, C. 432/33-34, Ad. 292[a]/11)

bulurlarsa (A. 301[a]/2, C. 550/24, Ad. 392[a]/13)

1.2.2.6.4.2.1.4.5. Gelecek Zamanın Şartı

-1. İkinci Teklik Şahıs: -ecek+i+se+ŋiz

yüz döndürecek iseŋüz[611] (A. 125[a]/6, C. 268/7, Ad. 163[a]/7)

1.2.2.6.4.2.2. Çift Ek-fiilli Çekimler

1.2.2.6.4.2.2.1. Geniş Zamanın Hikayesinin Şartı

İncelenen metinde iki ek-fiilin birlikte kullanıldığı bir örnek tespit edilmiştir. "fiil+geniş zaman+***ek-fiil***+hikāye kipi+***ek-fiil***+şart kipi" yapısıyla kurulan yapı 3. teklik şahıs ile çekimlenmiştir.

ḥāṣıl olurdı ise (A. 96[a]/13-14, C. 210/6-7, Ad. 122[b]/13)

1.2.2.6.5. Fiil Çekiminde Soru Şekli

Fiillerde soru +mI ekiyle yapılır. Fiilin bildirdiği işin gerçekleşip gerçekleşmediğini sormak amacıyla kullanılır. Örnekler:

bilmez miyem[612] (A. 20[a]/7, C. 43/10, Ad. 9[a]/13)

---

[610] A.'da "راضى اولمزلرسه"; C.'de "rāżı olmazlarsa"
[611] A.'da "يوز دوندرمجك ايسەكز"; C.'de "yüzdöndürecek iseniz"
[612] A.'da "بلمزميم"; C.'de "bilmez miyim" Ad.'da "بِلْمَزْمِيَم"

almaz mısız (A. 31[a]/8, C. 69/4, Ad. 27[a]/5)

bilür misin (A. 41[b]/4, C. 92/19, Ad. 43[b]/7)

başar mıyam[613] (A. 44[a]/4, C. 97/31, Ad. 47[b]/4)

çıḳalum mı (A. 54[a]/17, C. 119/26, Ad. 63[a]/1)

görem mi (A. 57[b]/7, C. 126/31, Ad. 67[b]/4)

bilmedüŋüz mi[614] (A. 136[a]/17, C. 287/34, Ad. 179[b]/3)

şehīd olmaduŋ mı idi[615] (A. 183[a]/1, C. 371/28, Ad. 243[a]/5)

işitdüŋ mi[616] (A. 183[a]/21, C. 372/19, Ad. 243[b]/9)

ḥaẓẓ ider misiz (A. 199[b]/17, C. 399/14, Ad. 265[a]/13)

ḳorḳmaz mısın (A. 260[b]/15-16, C. 491/19, Ad. 342[b]/7)

gördüŋ mi[617] (A. 263[b]/3, C. 495/19, Ad. 346[a]/2)

mālik olurlar mı (A. 294[b]/14, C. 540/30-31, Ad. 384[b]/1)

1.2.2.6.6. Kuvvetlendirme Ekleri

-dUr: İncelenen metinde; anlatılan geçmiş zaman ve gelecek zaman çekimi üzerine gelerek fiillerde, bildirme şekillerinin 3. şahıs çekimi üzerine gelerek isimlerde kuvvetlendirme işlevinde kullanılmıştır.

Örnekler:

üzredür (A. 7[a]/5, C. 13/36)

buyurmışdur (A. 7[a]/10, C. 14/8)

---

[613] A.'da "بصرميم"; C.'de "basarmıyım"; Ad.'da "بَصَرْمِيَمْ"
[614] A.'da "بيلمدوكزمى"; C.'de "bilmediŋüz mi"
[615] A.'da "شهيد اولمدوكمى ايدى"; C.'de "şehīd olmadun mi idi"
[616] A.'da "ايشتدوكمى"; C.'de "işitdin mi"
[617] A.'da "كوردكمى"; C.'de "gördünmi"

yoḳdur (A. 9^{b}/2, C. 19/31, Ad. 393^{b}/14)

işitdürmekdür[618] (A. 9^{b}/19, C. 20/21)

dimişlerdür (A. 12^{b}/21, C. 27/4, Ad. 397^{b}/9)

ḳındurmaḳdur[619] (N. 10^{a}/7, A. 19^{a}/15, C. 41/11, Ad. 8^{b}/3)

meşġullerdür (A. 23^{a}/20, C. 50/3, Ad. 14^{b}1)

atılacakdur (A. 121^{a}/12, C. 260/4, Ad. 157^{b}/14)

başlayacakdur[620] (A. 121^{a}/12, C. 260/4, Ad. 157^{b}/14)

ḥarāmdur (A. 147^{b}/13, C. 306/27, Ad. 194^{b}/14)

1.2.2.6.7. Fiilimsiler

1.2.2.6.7.1. İsim-fiiller

Fiillerin karşıladıkları oluş, kılış ve durumları şahıs ve zamandan bağımsız olarak gösteren fiil isimleridir. İsim-fiiller bir yandan fiil isimleri, bir yandan da özne, tümleç ve nesne aldıkları için fiildirler (Köktekin, 2017: 124). Örnekler:

-1. –(y)iş

ḥakemüŋ[621] gelişin göricek küffār ṭayanmayup[622] ḳaçdılar (A. 243^{b}/9-10, C. 465/22-23, Ad. 321^{a}/1-2)

düşmen üstine yöriyiş[623] itdükleri zemānda Allāh Allāh çaġırmaḳ[624] ḫūbdur (A. 305^{a}/6-7, C. 556/30-31)

---

[618] A.'da "اشتدرمكدر"; C.'de "eşitdürmekdür"
[619] A.'da "قيندرمقدر"; C.'de "ḳındurmaḳdur"; Ad.'da "قِنْدُرْمَقْدُرْ"
[620] A.'da " باشليهجقدر"; C.'de "başlıyacaḳdur"
[621] A.'da "حكمك"; C.'de "ḥakemün"
[622] A.'da "طينميوب"; C.'de "tayanmayup"
[623] A.'da "يوريش"; C.'de "yürüyiş"
[624] A.'da "چاغرمق"; C.'de "çaġırmaḳ"

ḳalan maluŋ[625] rubʿın[626] nefel itdi ve dönişde[627] ḫumsdan soŋra ḳalanuŋ[628] şülüşin[629] nefel eyledi[630] (A. 292[b]/6-7, C. 537/24, Ad. 381[b]/17)

seriyyeye nefel dönişde[631] gidişden ziyāde virildüginüŋ[632] (A. 292[b]/22-23, C. 538/5, Ad. 382[a]/9)

-2. -mA

atuŋ ṭoḳlığı ve açlığı[633] ve ṣu içmiş olması[634] ve ṣusuz olması ve fışḳıları ve bevilleri ḳıyāmet güninde ol kimesnenüŋ mīzānında felāḥ ola (A. 86[b]/9-11, C. 188/8-9, Ad. 109[a]/11-13)

oradan gidüp āhar yire varması muḳarrer olsa (A. 105[b]/22, C. 229/3, Ad. 135[b]/13/14)

at ḳullanmaḳ ögrenmesi oḳ atmaḳ ögrenmeden efżal[635] ola (A. 116[b]/21, C. 252/13, Ad. 151[b]/1-2)

ṭop ve tüfeng olmamaġın ḥiṣāruŋ alunması iḥtimālin virmezdi[636] (A. 237[a]/14, C. 456/31)

-3. –mAk

toz ṭopraḳ[637] arasında yörimek şevābınuŋ[638] beyānındadur (A. 6[a]/20-21, C. 12/32-33)

---

[625] A.'da "مالك"; C.'de "malın"
[626] A.'da "ربعن"; C.'de "rubʿun"
[627] A.'da "دونشده"; C.'de "dönüşte"
[628] A.'da "قالانك"; C.'de "ḳalanın"
[629] A.'da "ثلثن"; C.'de "sülüsün"
[630] A.'da "ايلدى"; C.'de "itdi"
[631] A.'da "دونشده"; C.'de "dönüşde"
[632] A.'da "ويرلدوكنك"; C.'de "virildügünüŋ"
[633] A.'da " آتك طوقلغى و آچلوغى"; C.'de "atun toḳlugı ve açlugı"; Ad.'da "اَتُك طُوقْلِغِ وَ اَجلِغِ"
[634] A.'da "صو ايچمش اولمەسى"; C.'de "su içmiş olması"; Ad.'da "صُو اِچْمَس"
[635] A.'da "افضل"; C.'de "efḍal"
[636] A.'da "طوب و تفك اولممغين حصارك النماسى احتمالين ويرمزدى"; C.'de "top ü tüfengi olmamağın ḥiṣārun alunması iḥtimālin virürlerdi"
[637] A.'da "توز و طپراق"; C.'de "ṭoz topraḳ"
[638] A.'da "يورومك ثوابنك"; C.'de "yürümek şevābının"

şarṭlaruŋ[639] cümlesin ḳabūl itmek üzerine İslāma geldüm[640] (A. 9[a]/18-19, C. 19/19-20, Ad. 393[b]/5-6)

zekāt virmek māla ḳıymaḳdur (A. 9[a]/21, C. 19/24, Ad. 393[b]/9-10)

ḳalbi ḳararmaġa[641] başlar (A. 20[b]/10, C. 44/15-16, Ad. 10[a]/10-11)

ṣabāḥ namāzı baŋa bütün dünyāyı almaḳdan yeg idi (A. 239[a]/17, C. 459/24-25, Ad. 315[a]/5-6)

1.2.2.6.7.2. Sıfat-fiiller

Gülsevin (2020: 133) sıfat-fiiller için "Fiillerin, zamana bağlı isim ve sıfat şekilleridir. İsimler gibi, çokluk, iyelik ve hāl eklerini alırlar" açıklamasını yapmıştır. Taşıdıkları zaman ifadesine göre geniş zaman, geçmiş zaman ve gelecek zaman olmak üzere göre üç gruba ayrılırlar.

1.2.2.6.7.2.1. Geniş Zaman Sıfat-fiilleri

-1. -(y)An

dileyen kimesne inansun dilemeyen kāfir olsun (A. 17[a]/4-5, C. 36/3, Ad. 4[b]/2)

cennete ḳoyan nesneyi size haber virmeyeyin[642] mi (A. 42[b]/15, C. 95/7-8, Ad. 45[b]/6-7)

Ḳıbrıs adasına[643] ġazāya giden gemiden çıḳduġı[644] zemānda binmek içün bir ḳatır çekivirdiler[645] (A. 61[a]/1-2, C. 135/25-27, Ad. 71[a]/14-16)

deryāda olan bir ġazā ḳarada olan on ġazādan yegdür (A. 61[b]/20-21, C. 137/25-26, Ad. 72[b]/11-12)

---

[639] A.'da "شرطلروك"; C.'de "şartlarun"
[640] A.'da "كلدم"; C.'de "geldüm"; Ad.'da "كَلْبِن"
[641] A.'da "قررمغه"; C.'de "ḳararmaga"
[642] A.'da "ويرميه‌ڭمى"; C.'de "virmeyeyim" ; Ad.'da "ورَمِڭمِى"
[643] A.'da "(آطه‌سنه) آده‌سنه"; C.'de "adasına (atasına)" ; Ad.'da "اَدَاسِنَه"
[644] A.'da "چقدوغى"; C.'de "çıḳdugı"
[645] A.'da "قاتر چكيويردىلر"; C.'de "ḳātır çekiverdiler"

yol üstünde yatan ṭaş[646] ve çalı ve bunlaruŋ emsali bir nesne giderse (A. 67[b]/5-6, C. 149/17, Ad. 81[a]/4-5)

-2. -(A)r

kendünüŋ yarar ādemlerin[647] bir yire cemʾ idüp[648] eyitti (A. 155[a]/9-10, C. 319/14, Ad. 203[b]/5-6)

yolda rast geldükçe döner bir yola daḫı giderdi (A. 259[a]/19, C. 489/10-11, Ad. 340[b]/14-15)

-3. -z

şol ḥacdur ki yaramaz işler ḳarışmaya[649] (A. 26[b]/17, C. 59/14-15, Ad. 20[a]/13)

arpamı yaramaz akçe ile alduŋ[650] (A. 153[b]/21, C. 317/20, Ad. 202[a]/2)

ḳayurmaz nesne[651] olmazsın dediler (A. 257[b]/9, C. 486/21, Ad. 338[b]/11)

-4. –IcI

ben bir atıcı kimesne idüm[652] (A. 113[a]/14, C. 245/18-19, Ad. 146[a]/11)

yarış ḳavl itdüklerizemānda bir fesād virici şarṭ[653] itmeyeler (A. 119[a]/19-20, C. 256/30-31, Ad. 155[a]/7)

ıraġ oluŋ[654] yedi helāk idici ḫaṣletden diyü buyurdı (A. 148[a]/3, C. 307/14, Ad. 195[a]/11)

-5. -mAlU[655]

---

[646] A.'da "يتن طاش"; C.'de "yatan taş"
[647] A.'da "يرار آدملرين"; C.'de "yarar adamların" ; Ad.'da "كندونك آدملرين"
[648] Ad.'da "اَيلدى"
[649] A.'da "يرامز اشلر اشلميه قارشميه"; C.'de "yaramaz işler işlemeye karışmaya"
[650] A.'da "آلدك"; C.'de "aldın"
[651] A.'da "قيورمز نسنه"; C.'de "kayurmaz nesne"
[652] A.'da "بن بر اوق آتيجى كمسنه ايدم"; C.'de "binbir oḳ atıcı kimesne idim" ; Ad.'da " بن بر آتجى كِمَسنه اِيدُم"
[653] A.'da "فساد ويرجى شرط"; C.'de "fesād ve birinci şarṭ"
[654] A.'da "ايراغ اولك"; C.'de "ırag olın"
[655] Eski Anadolu Türkçesi döneminde görülmeyen -mAlU sıfat-fiil ekinin incelenen metinde sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir.

ġazāya gitmelü olduġum[656] zemānda (A. 65[b]/9-10, C. 145/15, Ad. 78[a]/11)

namāz ḳıluvirmelü olsaŋ[657] (A. 106[b]/5, C. 230/14, Ad. 136[b]/5)

ol kimesne uṣanmalu olduġı[658] zemānda oḳ atmaḳ ḥaḳḳında (A. 123[b]/22-23, C. 264/28-29, Ad. 161[b]/1-2)

defn itmelü olduḳlarında[659] gördiler (A. 179[b]/4, C. 366/13-14, Ad. 238[b]/16-17)

belā gökden inmelü olıcaḳ (A. 237[a]/15, C. 456/32)

bir ṭā'ifenüŋ üzerine varmalu olduḳları zemānda (A. 298[a]/10-11, C. 546/14-15, Ad. 388[b]/10-11)

bir yere[660] ġazā itmelü olsalar (A. 298[a]/17, C. 546/22, Ad. 388[b]/17)

1.2.2.6.7.2.2. Geçmiş Zaman Sıfat-fiilleri

-1. -dUk ~ -dIk

itdügi ġāzālar ve fetiḥler beyānındadur (A. 7[a]/3-4, C. 13/33-34)

emr olundıġıŋuz zemānda[661] muḫālefet itmeyüp çıḳasız didi (A. 10[b]/20, C. 22/34, Ad. 395[a]/10)

Ḥaḳ Teʿālā seni Medīne'ye iletdükden ṣoŋra[662] anlar gelüp bu ġazādan ġayrı bir ġazāya çıḳmaġa[663] icāzet isterlerse (A. 16[a]/15-16, C. 34/5, Ad. 3[a]/11-13)

Ḥaḳ Subḥanehu ve Teʿālā cānibinden[664] getürdükleri dīni Allāh Teʿālānuŋ[665] ḳulları içinde ve memālikinde ikāmet idüp (A. 49[b]/4-5, C. 109/29, Ad. 56[a]/4-5)

---

[656] A.'da "اولدوغم"; C.'de "oldugum"
[657] A.'da "قيلوويرملو اولسك"; C.'de "ḳıluvirmelü olsan"
[658] A.'da "اولدوغى"; C.'de "oldugı"
[659] A.'da "اتملو اولدقلرنده"; C.'de "etmelu olduḳlarında"
[660] A.'da "يره"; C.'de "yire"
[661] A.'da "امر اولندوغكز زمانده"; C.'de "emr olundığıŋuz zemānda"
[662] A.'da "ايلتدوكد نصكره"; C.'de "ilettükden soŋra"
[663] A.'da "چقمغه"; C.'de "çıḳmaga"
[664] A.'da "جنابندن"; C.'de "cenābından"
[665] A.'da "الله تعالينك"; C.'de "Allāh Teʿālānüŋ"

evlāduŋı[666] ḳorḳduġuŋ belāya[667] uġratduŋ[668] didi (A. 76[b]/18-19, C. 167/20, Ad. 94[b]/10-11)

-2. -mIş

ol kişi esīr olmış müsülmānlardan[669] birisin çıḳarup kāfir elinden ḫalāṣ itmek gerek diyü buyurdı (A. 18[a]/16, C. 39/2, Ad. 6[b]/3-4)

ḥac itmemiş kimesnenüŋ bir ḥaccı on ġazādan ḫayrdur (A. 61[b]/19, C. 137/23, Ad. 72[b]/10)

yā Rabb[670] giçmiş günlerde itdügüŋ iḥsānlar muḳābelesinde bugün nefsümi[671] saŋa ücret virdüm dir (A. 112[b]/8-9, C. 244/11-12 N. 145[a]/17- 145[b]/1)

yaraġ olmış atları[672] Medīne-i Münevverede Ḥafyā didükleri mevżiʾden Ṣeniyye-i Vedaʾ didükleri yoḳuşa varınca (A. 119[a]/3-4, C. 256/8-10, Ad. 154[b]/5-7)

sitemkārlıġıla iştihār bulmış kimesne[673] idi (A. 277[b]/8, C. 515/1 Ad. 36b[a]/6-7)

1.2.2.6.7.2.3. Gelecek Zaman Sıfat-fiilleri

-1. -(y)AcAk

anlaruŋ her uġrayup[674] giçecegi yirlerde oturuŋ (A. 7[b]/13, C. 15/16)

gelecek yıl olduġı[675] gibi bu yıl da geçsün[676] (A. 24[a]/12-13, C. 51/29, Ad. 15[b]/9-10)

---

[666] A.'da "اولادکی"; C.'de "evlādunı"
[667] A.'da "قورقدغك بلايه"; C.'de "ḳorḳdugun belāya"
[668] A.'da "اوغراتدوك"; C.'de "uğratdun"
[669] A.'da "مسلمانلردن"; C.'de "müslimānlardan" ; Ad.'da "مُسُلْمَانْلَرْدَنْ"
[670] A.'da "رب"; C.'de "rab"
[671] A.'da " نفسمی"; C.'de "niʾmetimi"
[672] A.'da "یراغ اولمش اتلری"; C.'de "yarag olmış atları"
[673] A.'da "اشتهار بولمش کمسنه"; C.'de "iştihār bulmuş kimesne"
[674] A.'da "اوغرایوب"; C.'de "ugrayup"
[675] A.'da " اولدوغی"; C.'de "oldugı"
[676] A.'da "کجسون"; C.'de "giçsün"

ʿārlanacaḳ nesneler[677] söylediler (A. 27[b]/17, C. 61/21, Ad. 21[b]/7-8)

ḫurmā[678] yiyecek zemān ḳadar ṣabr idemedi (A. 45[a]/13, C. 100/3, Ad. 49[a]/17-49[b]/1)

oruç açacaḳ zemān olduġı[679] gibi ol yigit şehīd oldı didi (A. 94[b]/6-7, C. 206/11, Ad. 120[b]/6-7)

namāz ḳılacaḳ yire çıḳdı (A. 109[a]/16-17, C. 235/24, Ad. 140[a]/6)

1.2.2.6.7.3. Zarf-fiiller

Zarf-fiiller yüklem fiillerinin üzerine gelerek fiili kendisine bağlı ögelerle birlikte başka fiilin zarfı yapan eklerdir (Uyğur, 2016a: 160). İncelenen metindeki zarf-fiil örnekleri şu şekildedir:

-1. -ArAk

ḳaçaraḳ gele bir muḥkem ḳalʿaya gire (A. 10[b]/13, C. 22/21, Ad. 395[a]/1)

izleyerek kelīsāyı[680] buldılar (A. 137[b]/12, C. 290/11, Ad. 181[b]/1)

biri birin başarak firāre yüz ṭutdılar (A. 143[a]/17, C. 299/12-13, Ad. 188[b]/17)

gülerek gelüp oturdı (A. 167[b]/3, C. 340/18, Ad. 220[b]/6)

atların oynadaraḳ[681] bize toġru geldiler (A. 183[b]/3, C. 372/25, Ad. 243[b]/13-14)

cenk iderek şehīd oldılar (A. 240[a]/21-22, C. 461/8, Ad. 316[b]/7)

-2. –dUkçA ~ dIkçA

---

[677] A.'da "عارلنەجق نسنەلر"; C.'de "ārlanacaḳ nesneler"
[678] A.'da "خرما"; C.'de "hurma"
[679] A.'da "اولدوغی"; C.'de "oldugı"
[680] A.'da "كليسايی"; C.'de "kiliseyi"
[681] A.'da "اوينداراق"; C.'de "oynataraḳ"

gitdükçe żalāleti[682] artar (A. 20[b]/10, C. 44/16, Ad. 10[a]/11)

muvāfiḳ[683] ʿameller işledikçe atasına ve anasına daḫı şevāb ḥāṣıl olur (A. 96[b]/13-14, C. 211/13, Ad. 123[b]/1-2)

ol diyārda ṭurduḳça günāhı ziyāde olmaḳdur[684] (A. 106[a]/3, C. 229/8-9, Ad. 135[b]/17)

mümkin[685] olduḳça anlara öykünmekden[686] ḳaçmaḳ gerek (A. 115[b]/11, C. 250/7, Ad. 149[b]/9-10)

küffār yire döküldükçe urdılar[687] (A. 130[a]/22, C. 277/18, Ad. 170[b]/14)

yigit oḳıdıḳça nefesiniŋ te'ṯīri[688] ḳızıŋ cigerin deldi (A. 155[b]/21, C. 320/18-19)

-3. –dUkdA ~ dIkdA

hicv idüp götürdükde Ḥassānı mescid-i şerifde minbere çıḳarup (A. 10[a]/5-6, C. 21/7-8)

niyyet itdikde aṣḥāb eyitdiler (A. 11[b]/10, C. 24/18, Ad. 395[b]/6)

cenk zemānı oldıḳda göŋlüm[689] ister ki (A. 161[a]/6, C. 329/32, Ad. 211[b]/13)

cenk olduḳda duʿāsı maḳbūl olup (A. 175[a]/22, C. 356/15, Ad. 230[b]/13-14)

---

[682] A.'da "ضلالتی"; C.'de "ḍalāleti"
[683] A.'da " موافق"; C.'de "muvāfık"
[684] A.'da "اولمقدەدر"; C.'de "olmaḳdadur"
[685] A.'da "ممکن"; C.'de "mümkün"
[686] A.'da "اویکنمکدن"; C.'de "ögünmekden"
[687] A.'da "کفّار یره دوکلدیلر"; C.'de "küffār yire döküldiler" ; Ad.'da "یِرَه دوکلدکچه اوردیلر"
[688] A.'da "یکیت اوقودوقجه نفسنك تأثیری"; C.'de "yigit oḳudıkca nefesinüŋ teʿsiri"
[689] A.'da " اولدقده کوکلم"; C.'de "olduḳda gönlüm"

ehl-i cennetde[690] bir kişi maḳāmına varduḳda[691] yetmiş iki ḥūrī[692] ve (A. 194[a]/1-2, C. 389/2-3, Ad. 257[a]/16)

fetḥ müyesser olursa geldikde ḫātūnum[693] olasın (A. 302[a]/22-23, C. 552/26)

-4. -(y)IcAk

ḫarāca rāżī[694] olıcaḳ ḳatl itmemek gerek (A. 8[a]/12, C. 16/22)

beyān idicek şöyle meyl ü muḥabbet itdiler ki (A. 12[a]/21, C. 26/3, Ad. 396[b]/15-16)

terk-i cihād olunıcaḳ ġaflet[695] artar (A. 17[a]/20, C. 36/26, Ad. 5[a]/4)

benim āvāzım eşidicek[696] ḳalʿa üzerine ʿasker geldi ṣandılar[697] (A. 135[a]/15-16, C. 286/14, Ad. 65[b]/2-3)

aṣḥābı göricek yine geldüŋüz didi (A. 235[b]/4, C. 454/15, Ad. 311[b]/11)

āḫir cenk temām olıcaḳ maḳtūller[698] arasında buldılar (A. 270[a]/12-13, C. 504/29-30, Ad. 354[b]/3-4)

-5. -(y)IncA

ḫarac virince şol ḥāldeki anlar ẕelīl ve ḥaḳīr[699] olalar (A. 7[b]/22, C. 16/1-2)

cenk idüp ḳatl idince muttaṣıl olmaḳ üzredür (A. 9[a]/2-3, C. 18/25)

peşīmān olmak gelmeyince günden güne ḳalbi ḳararmaga[700] başlar (A. 20[b]/9-10, C. 44/15-16, Ad. 10[a]/10-11)

---

[690] A.'da "جنّتده"; C.'de "cennetde" ; Ad.'da "جنّتدن"
[691] A.'da "واردقده"; C.'de "varduḳda" ; Ad.'da "وَاردُوقْلَرى كبى"
[692] A.'da "حورى"; C.'de "hūri"
[693] A.'da "كلدوكده خاتونم"; C.'de "geldükde ḫātūŋum"
[694] A.'da " راضى"; C.'de "razi"
[695] A.'da "غفلت"; C.'de "gaflet"
[696] A.'da "بنم آوازمى ايشديجك"; C.'de "benüm avazımı işidicek"
[697] A.'da "صاندىلر"; C.'de "sandılar"
[698] A.'da "مقتوللر"; C.'de "mektuller"
[699] A.'da "ذليل و حقير"; C.'de "ẕelīl ü ḥaḳīr "
[700] A.'da "قررمغه"; C.'de "ḳararmaġa"

ol tārīẖe[701] gelince ehl-i İslām elinde idi (A. 252[a]/1-2, C. 476/12-13, Ad. 331[b]/4)

delīl olmayınca kişi ḫaṣmın ilzām idemez (A. 255[b]/3, C. 482/28, Ad. 335[b]/17)

-6. -ken

Bu zarf-fiil eki ek-fiilden sonra geldiği için, hem isimlerin hem de çekimli fiillerin üzerine gelir. Çekimli fiillerin üzerine gelerek isimleştirdiği fiiller ve isimler ile yüklem arasında zaman ilgisi kurar. Dil uyumuna uymaz.

a) Fiillerin Üzerine

namāzın ḳılmaġa[702] giderken bu āyet-i kerīme nāzil oldı[703] (A. 16[b]/3-4, C. 34/24-25, Ad. 3[b]/8-9)

eger düşmen üzerin beklerken ecel yetişüp vefāt eylese (A. 96[a]/12-13, C. 210/5, Ad. 122[b]/12)

yaturken cenk ġāyetile artup müsülmānlar ṣınmaġa yüz ṭutıcaḳ [704] (A. 129[a]/4-5, C. 275/9, Ad. 168[b]/15-16)

b) Ek-fiille İsimlerin Üzerine

Tebük Ġazāsından ḳalanlaruŋ münafıḳları[705] Medīnede iken Ḥaḳ Teʿālā seni yine Medīneye iletdükden ṣoŋra[706] (A. 16[a]/15-16, C. 34/3-5, Ad. 3[a]/10-12)

Eger eceli ġazā üzerinde iken yetişüp şehīd olursa (A. 18[b]/10, C. 39/29-30, Ad. 7[a]/5)

---

[701] A.'da "تاريخه"; C.'de "tārihe"
[702] A.'da " قلمغه"; C.'de "ḳılmaga"
[703] A.'da "نازل اوى"; C.'de "nāzil ibdā oldı"
[704] A.'da "يتوركن جنك غاينله آرتوب مسلمانلر صنمغه يوز طوتجق"; C.'de "yaturken ceng-i gāile artub müslimānlar sinmaga yüz ṭutıcaḳ"
[705] A.'da " منافقلرى"; C.'de "munafıkları"
[706] A.'da "نصكره"; C.'de "soŋra"

bu ḥāl üzre iken gemi uġrayup[707] bizi aldı (A. 38^{b}/21-22, C. 86/19- 20, Ad. 39^{b}/7-8)

Ṭāzāduŋ[708] ḫaberi yoġiken[709] teẕkire[710] idüp (A. 146^{b}/9, C. 304/22-23, Ad. 193^{a}/13)

-7. -mAdIn

ġazā itmedin ölse (A. 6^{b}/21, C. 13/26)

icāzetleri olmadın gitmek (A. 15^{b}/2, C. 32/10, Ad. 1^{b}/15)

ġazā ārzūsı[711] gelmedin vefāt eylese (A. 18^{a}/5, C. 38/16, Ad. 6^{a}/7-8)

şehīd olmadın[712] maḳāmların görmek (A. 130^{b}/22, C. 278/9-10, Ad. 171^{b}/4-5)

rūḥı[713] çıḳmadın cennetde varacaġı[714] maḳāmı görmekdür (A. 188^{a}/19, C. 379/12-13)

-8. -mAzdAn

yaratmazdan ḳırḳ yıl muḳaddem (A. 21^{a}/15-16, C. 45/22, Ad. 11^{a}/11)

ölmezden evvel bir belā yitişdürür[715] (A. 74^{b}/18, C. 163/26- 27, Ad. 91^{b}/12-13)

-9. -(y)U

baġlayu ḳor[716] (A. 87^{a}/6, C. 189/5, Ad. 109^{b}/16)

---

[707] A.'da "اوغرايوب"; C.'de "ugrayup"
[708] A.'da " طازادك"; C.'de "Tazadın"
[709] A.'da "خبرى يوغيكن"; C.'de "ḫaberi yoğiken"
[710] A.'da "تزكره"; C.'de "tezkire"
[711] A.'da "آرزوسى"; C.'de "arzusı"
[712] A.'da "شهيد اولمدين"; C.'de "şehīd olmadan"
[713] A.'da "روحى"; C.'de "ruhı"
[714] A.'da "واراجغى"; C.'de "varacağı"
[715] A.'da "يتشدورور"; C.'de "yetişdürür"
[716] A.'da "بغليوقور"; C.'de "baglayu ḳor"

ağlayu ḳaldum[717] (A. 208[a]/22, C. 413/33, Ad. 276[b]/13)

-10. -(y)Up

sevḳ virüp taḥrik itmegin[718] (A. 6[a]/17-18, C. 12/28)

elüme yapışup silkdi (A. 9[a]/17, C. 19/16, Ad. 393[b]/3)

ata binüp inmek (A. 9[b]/12, C. 20/11, Ad. 394[a]/11)

dilini aġzından çıḳarup yā resūlullāh (A. 10[a]/1, C. 21/2)

görüp bildiler (A. 137[b]/13, C. 290/11-12, Ad. 181[b]/2)

gelüp oturdı (A. 167[b]/3, C. 340/18, Ad. 220[b]/6)

Beytu'llāhuŋ[719] miftāḥın[720] getürdüp[721] (A. 226[a]/13, C. 441/2, Ad. 299[b]/10)

-11. -(y)A…-(y)A

gide gide el-iyāzü billāh ẓafer bulur (A. 17[a]/21, C. 36/26-27, Ad. 5[a]/5)

ḳıra ḳıra bīzār oldılar (N. 110[b]/27, A. 240[a]/5-6, C. 460/28)

[717] A.'da "اغليو قالدم"; C.'de "ağlayu ḳaldum"
[718] A.'da "تحريك اتمكك"; C.'de "tahrik itmeğin"
[719] A.'da "بيت اللّهك"; C.'de "Beytullahın"
[720] A.'da "مفتاحن"; C.'de "miftāhın"
[721] A.'da "كتوردوب"; C.'de "geturdup"

SONUÇ

16. yüzyılda Bâkî tarafından kaleme alınan Feżâilü'l-Cihâd adlı eserin Ali Emiri (nr. 1286) nüshasıyla birlikte bu nüsha üzerinde gerçekleştirilen doktora tezi ve Adnan Ötüken (nr. 06 Hk 3910) nüshası ele alınarak gramer incelemesi yapılmıştır. Bu inceleme sonucunda tespit edilen dil hususiyetleri şu şekildedir:

1. Eski Anadolu Türkçesi döneminde isimden isim yapım eki olan +sUz ekinin incelenen metinde düz ile +sIz biçiminde kullanımı da mevcuttur:

icāzetsüz (A. 13^{b}/7, C. 28/14)

ḳorḫusız[722] (A. 29^{a}/15, C. 64/18, Ad. 24^{a}/1)

ḥürmetsüz[723] (N. 18^{a}/1, A. 35^{b}/11, C. 78/24)

ṣusuzlıḳ[724] (A. 63^{b}/16, C. 141/29, Ad. 75^{b}/6)

2. Metinde ikinci teklik şahıs iyelik eki kendinden önceki kelimeye tabanın düzlüğü ve yuvarlaklığı farketmeksizin yuvarlak ünlü ile +(U)ŋ biçiminde bağlanırken metinde az da olsa düz ünlülü kelimelerden sonra +(I)ŋ biçiminde bağlandığı görülmektedir:

iḥtiyācıŋ[725] (A. 71^{a}/16, C. 156/31, Ad. 86^{b}/13)

ardıŋda[726] (A. 76^{a}/14, C. 166/18, Ad. 93^{b}/13)

atuŋ[727] (A. 141^{b}/12, C. 297/1, Ad. 186^{a}/15)

gögsüŋe[728] (A. 176^{b}/23, C. 358/25, Ad. 232b/12)

3. Metinde birinci çokluk şahıs iyelik eki düz tabanlı kelimeye eklenmiş olsa da +(U)mUz biçiminde yuvarlak ünlü ile bağlanır ve ikinci ünlüsü de yuvarlaktır.

---

[722] A.'da "قورخوسز"; C.'de "ḳorḳusuz"; Ad.'da "قورخُوسِز"
[723] A.'da "حرمتسوز"; C.'de "hürmetsüz"
[724] A.'da "صوسزلق"; C.'de "susuzluḳ"
[725] A.'da "احتياجك"; C.'de "iḥtiyācuŋ"; Ad. "اِحتِيَاجِكْ"
[726] A.'da "اردكده"; C.'de "ardunda"; Ad.'da "اَرْدِكدَ"
[727] A.'da "اتك"; C.'de "atun"
[728] A.'da "كوكسكه"; C.'de "göğsüne"

Ancak metinde bu kullanımın yanında düz ünlü ile biten kelimelere +(I)mUz biçiminde düz ünlü ile eklenmiştir:

üstümüze[729] (A. 38[b]/2, C. 85/23, Ad. 39[a]/3)

azığımuz[730] (A. 38[b]/3, C. 85/24, Ad. 39[a]/5)

ḳarşumuzda (A. 142[a]/3, C. 297/15, Ad. 187a/12)

diyārımuzdan (A. 151[a]/10, C. 312/22, Ad. 199[a]/12)

oġlumuz[731] (A. 221[a]/3, C. 433/24, Ad. 293[a]/1)

4. Metinde ikinci çokluk şahıs iyelik eki yuvarlak ünlü ile bağlanır ve ikinci ünlüsü de yuvarlak olarak +(U)ŋUz biçimindedir. Metinde bu kullanımın düz tabanlı klimelerde bağlantı ünlüsü düzleşerek +(I)ŋUz biçiminde kullanılmıştır:

yüzüŋüzi (A. 10[a]/23, C. 22/2, Ad. 394[b]/2-3)

ḳalbiŋüz[732] (A. 12[b]/5, C. 26/14, Ad. 397[a]/6)

ehliŋüze (A. 207[a]/23, C. 412/19, Ad. 375b/6)

5. İlgi hāli eki metinde dönemdeki gibi yuvarlak ünlü ile +(n)Uñ ~ +üm biçiminde kullanılmıştır:

bizüm (A. 8[a]/7, C. 16/15)

kimesnenüŋ (A. 10[b]/12, C. 22/20 Ad. 394[b]/16)

senüŋ (A. 12[a]/14, C. 25/26, Ad. 396[b]/6)

benüm (A. 28[a]/16, C. 62/21, Ad. 22[a]/13)

ḫalḳuŋ[733] (A. 103[a]/23, C. 224/13, Ad. 132[b]/5)

6. Eski Anadolu Türkçesinde benzerlik ilgisi kurmaya yarayan benzerlik hāli eki +clIAyIn incelenen metinde de mevcuttur:

---

[729] A.'da "اوستمزه"; C.'de "üstimüze" Ad.'da "أُوسْتُمُزه"
[730] A.'da "ازغمز"; C.'de "azıgumuz" Ad.'da "اَزغِمُز"
[731] A.'da "اوغلمز"; C.'de "oğlumuz"
[732] A.'da "قلبكز"; C.'de "ḳalbuŋuz"; Ad.'da "قَلبِكُوز"
[733] A.'da "خلقك"; C.'de "ḫalḳun"

sencileyin (A. 143[a]/23, C. 299/18, Ad. 189[a]/5,)

buncılayın (A. 155[b]/6, C. 320/1, Ad. 104[a]/8)

7. Üçüncü teklik ve çokluk şahıs zamirleri olan "o" ve "onlar" zamirlerinin Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanımı genelde görülmezken incelenen metinde bu şahıs zamirleri mevcuttur:

onuŋ[734] (A. 136[a]/22, C. 288/5, Ad. 179[b]/8)

oŋa (A. 151[b]/22, C. 313/34, Ad. 200[a]/10)

onlardan (A. 42[a]/3, C. 93/12, Ad. 44[a]/17)

onlarla (A. 268[b]/16, C. 502/34, Ad. 352[b]/12)

8. Eski Anadolu Türkçesinde döneme uygun olarak yuvarlak ünlü ile "kendü" biçimide kullanılmıştır:

kendülere (A. 9[a]/22, C. 19/26, Ad. 393[b]/11)

kendü (A. 10[b]/14, C. 22/23, Ad. 395[a]/2)

kendüyi (A. 53[b]/6, C. 118/11, Ad. 62[a]/1)

kendüler (A. 204[b]/18, C. 407/11, Ad. 272[a]/8)

kendüm (A. 230[b]/3, C. 447/7, Ad. 305[a]/6)

9. Eski Anadolu Türkçesi döneminde genelde kullanılmayan "o" ve "şu" işaret sıfatları incelenen metinde mevcuttur:

şu ādeme (A. 146[b]/13, C. 304/27, Ad. 193[a]/17)

şu kāfir (A. 274[a]/6, C. 509/36, Ad. 359[a]/10)

o yanın (A. 120[b]/3, C. 258/30-31, Ad. 156[b]/13)

10. Olumsuzluk edatı Eski Anadolu Türkçesi döneminde yuvarlak ünlü ile "degül" biçiminde kullanılırken incelenen metinde düz ünlü ile "degil" biçiminde de kullanılmıştır:

---

[734] A.'da "اونك"; C.'de "anuŋ"; Ad.'da "انك"

degildür[735] (A. 19[b]/6, C. 42/2, Ad. 8[b]/1)

degül (A. 22[a]/18, C. 47/30, Ad. 12b/14)

11. Şahıs zamiri kökenli birinci teklik şahıs için kullanılan –Am, - In eklerinin yanında –um ve –Im ekleri de kullanılmıştır:

ārzū eylerem[736] (A. 47[b]/11, C. 105/1, Ad. 53[a]/13)

emr iderin (A. 10[b]/15, C. 22/26, Ad. 195[a]/4)

bilmezin (A. 90[b]/4, C. 196/21, Ad. 114[b]/16)

meşġūl olurum (A. 28[a]/14, C. 62/19, Ad. 22[a]/11)

ḳatındayım (A. 35[b]/19, C. 79/11, Ad. 34[b]/14)

üzerindeyim (A. 135[b]/13, C. 287/4, Ad. 178[b]/9)

12. İncelenen metinde gelecek zaman için Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılan –AsI ve –IsAr ekleri bulunmamaktadır. Bu eklerin yerine dönemde işlek olmayan –AcAk eki kullanılmıştır.

ḫarāb olacaḳdur (A. 23[b]/15, C. 50/32, Ad. 15[a]/4)

bulacaḳdur (A. 23[b]/16, C. 51/1, Ad. 15[a]/4-5)

atılacakdur (A. 121[a]/12, C. 260/4, Ad. 157[b]/14)

cehennemden çıḳacaḳlar (A. 98[a]/8, C. 214/3, Ad. 125[a]/10)

cennete girecekler (A. 98[a]/8, C. 214/3, Ad. 125[a]/11)

13. Eski Anadolu Türkçesi döneminde işlek olarak kullanılmayan şimdiki zaman eki incelenen metinde –yorur ve -yor biçimlerinde kullanılmıştır

ṭurıyorur[737] (A. 73[a]/6, C. 159/28, Ad. 89[a]/10)

varıyorur[738] (A. 224[b]/15, C. 438/36, Ad. 297[a]/14)

---

[735] A.'da "دكلدر"; C.'de "degüldür"; Ad.'da "دَكِلْدُر"
[736] A.'da "ارزو ايلردم"; C.'de "arzu eylerdüm"; Ad.'da "ارزو اَيلَرَم"
[737] A.'da "طورى يورر"; C.'de "ṭurıyor"; Ad.'da "طُورُيُوُر"
[738] A.'da "وارى يورر"; C.'de "vari yürür"; Ad.'da "واردى"

ölüyorum (A. 266^{b}/17, C. 500/8, Ad. 350^{a}/13)

geliyorlar[739] (A. 214^{a}/7, C. 423/32, Ad. 284^{a}/14)

14. Eski Anadolu Türkçesi döneminde görülmeyen -mAlU sıfat-fiil ekinin incelenen metinde sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir:

ġazāya gitmelü olduġum[740] zemānda (A. 65^{b}/9-10, C. 145/15, Ad. 78^{a}/11)

namāz ḳıluvirmelü olsaŋ[741] (A. 106^{b}/5, C. 230/14, Ad. 136^{b}/5)

defn itmelü olduḳlarında[742] gördiler (A. 179^{b}/4, C. 366/13-14, Ad. 238^{b}/16-17)

bir yere[743] ġazā itmelü olsalar (A. 298a/17, C. 546/22, Ad. 388b/17)

15. Eski Anadolu Türkçesi döneminde yuvarlak biçimde yazılan -dUk sıfat-fiilinin incelenen metinde -dIk biçiminde düz yazılmış şekilleri de mevcuttur. Dolayısıyla bu sıfat-fiil ekine +CA eşitlik hāli eki ile +dA bulunma hāli ekinin eklenmesiyle oluşan -dUkçA ve -dUkdA zarf-fiil eklerinin de -dIkçA ve -dIkdA biçiminde düz biçimleri de metinde bulunmaktadır:

emr olundığıŋuz zemānda[744] muḫālefet itmeyüp çıḳasız didi (A. 10^{b}/20, C. 22/34, Ad. 395^{a}/10)

evlāduŋı[745] ḳorḳduġuŋ belāya[746] uġratduŋ[747] didi (A. 76^{b}/18-19, C. 167/20, Ad. 94^{b}/10-11)

muvāfıḳ[748] ʿameller işledikçe atasına ve anasına daḫı şevāb ḥāṣıl olur (A. 96^{b}/13-14, C. 211/13, Ad. 123^{b}/1-2)

---

[739] A.'da "كليورلر"; C.'de "geliyorlar"; Ad.'da "كليوررلر"
[740] A.'da "اولدوغم"; C.'de "oldugum"
[741] A.'da "قيلوويرملو اولسك"; C.'de "ḳıluvirmelü olsan"
[742] A.'da "اتملو اولدقلرنده"; C.'de "etmelu olduḳlarında"
[743] A.'da "يره"; C.'de "yire"
[744] A.'da "امر اولندوغكز زمانده"; C.'de "emr olundığıŋuz zemānda"
[745] A.'da "اولادكى"; C.'de "evlādunı"
[746] A.'da "قورقدغك بلايه"; C.'de "ḳorḳdugun belāya"
[747] A.'da "اوغراتدوك"; C.'de "uğratdun"
[748] A.'da " موافق"; C.'de "muvāfık"

ol diyārda ṭurduḳça günāhı ziyāde olmaḳdur[749] (A. 106[a]/3, C. 229/8-9, Ad. 135[b]/17)

hicv idüp götürdükde Ḥassānı mescid-i şerifde minbere çıḳarup (A. 10[a]/5-6, C. 21/7-8)

cenk zemānı oldıḳda gönlüm[750] ister ki (A. 161[a]/6, C. 329/32, Ad. 211[b]/13)

16. İncelenen metinde berü kelimesinin beri biçimi de mevcuttur:

beri (A. 157[b]/9, C. 323/13, Ad. 207[a]/6)

berü (A. 209[a]/5, C. 414/31, Ad. 277[b]/8)

Eser sade, duru ve akıcı bir dille yazılmıştır. Giriş kısmı ve dinî terimler dışında genel olarak Türkçe kelimelerin tercih edilmesi dönemdeki Türkçe kelimelerin kullanım biçimlerinin incelenmesine de olanak sağlamıştır.

Yukarıda verilen sonuçlara ve metnin geneline bakıldığında meydana gelen ses olaylarıyla kelimelerin ve eklerin her ne kadar istisna kullanımları olsa da yoğun olarak Eski Anadolu Türkçesi döneminin dil özelliklerini yansıttığı tespit edilmiştir.

[749] A.'da "اولمقدەدر"; C.'de "olmaḳdadur"
[750] A.'da " اولدقده كوكلم"; C.'de "olduḳda gönlüm"

KAYNAKÇA

ADAMOVİÇ, M. (2009). **16. Yüzyıl Türkçesi.** Çev. Aziz Merhan.Ankara: TDK.

AKAR, A. (2019). **Türk Dili Tarihi**. İstanbul: Ötüken.

AKAR, A. (2019). **Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş**. İstanbul: Ötüken.

AKSAN, D. vd. (1983) **Sözcük Türleri**. Ankara: TDK.

AKSAN, D. (2020). **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dil Bilim**. Ankara: TDK.

AKTAN, B. (2016). **Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi**. Konya: Eğitim.

ALTUNOVA, H. (2018). **Ebû Eyyûb El-Ensârî'nin Hayatı ve Rivâyetleri**. (Yüksek Lisans Tezi). Şanlıurfa: Harran Üniversitesi.

ARSLAN, A. (2019). **Kastallânî'nin el-Mevâhibu'l-ledünniyye'sinin Bâkî Tercümesi: Meʿâlimü'l-yakîn -Tercüme ve Rivâyet Tercihi Yöntemi Açısından İncelenmesi-** . İlahiyat Tetkikleri Dergisi. S. 51, s. 181-205. DOI: 10.29288/ilted.52622

AYVERDİ, İ. (2020). **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**. Cilt 1-3. İstanbul: Kubbealtı.

BANARLI, N. S. (1983). **Resimli Türk Edebiyâtı Târihi**. İstanbul: Milli Eğitim.

BAYRAKTAR, N. (2018) **Türkçede Fiilimsiler**. Ankara: TDK.

BÖREKÇİ, M. (2009). **Türkiye Türkçesinde Yapı ve İşlev Bakımından Sözcükler.** Erzurum: Eser Ofset.

CAFEROĞLU, A. (2021). **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü.** Ankara: TDK.

CEYHAN, A. (2021). "**Hayâtü'l-Kulûb bi-Rivâyâtı Ebî Eyyûb (Bâkî)**", Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü. Ahmet Yesevi Üniversitesi http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/hadis-tercumeleri-baki Erişim Tarihi: 5/7/2023

COŞKUN, M. V. (2010). **Türkçenin Ses Bilgisi**. İstanbul: IQ Kültür Sanat.

ÇAVUŞOĞLU, M. (1991). "**Bâkî**" İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: TDV. cilt 4.

ÇAVUŞOĞLU, M. (2001). **Bâkî ve Dîvânı'ndan Örnekler**. İstanbul: Kitabevi.

DADAŞ, C. (1995). **Baki Fezailü'l-Cihad**. (Doktora Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi.

DAŞDEMİR, M. (2000). **Dede Korkut Kitabı'nın Söz Dizimi**. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

DEMİRCAN, Ö. (2003). **Türk Dilinde Çatı**. İstanbul: Papatya.

DEVELİ, H. (2017) **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 2**. İstanbul: Kesit.

DİLÇİN, C. (2013). **Yeni Tarama Sözlüğü**. Ankara: TDK

DURMAZ, G. (2021). "**Muhibbî**", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Ahmet Yesevi Üniversitesi. https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/muhibbi Erişim Tarihi: 5/07/ 2023

ECKMANN, J. (2017). **Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar**. Haz. Osman Fikri Sertkaya. Ankara: TDK.

ERCİLASUN, A. B. (2015). **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi.** Ankara: Akçağ.

ERCİLASUN, A. B. AKKOYUNLU, Z. (2020). **Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin**. Ankara: TDK.

ERGİN, M. (2012). **Türk Dili.** İstanbul: Bayrak.

ERGİN, M. (2021). **Türk Dil Bilgisi.** İstanbul: Boğaziçi.

ERASLAN, K. (2012). **Eski Uygur Türkçesi Grameri.** Ankara: TDK.

EREN, H. (2020). **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**. Haz: Şükrü Haluk Akalın. Ankara: TDK.

Fezâilü'l-Cihâd. Millet Kütüphanesi: Ali Emiri/1286.

Fezâilü'l-Cihâd. Milli Kütüphane: Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi/06 Hk 3910.

GABAİN, A. V. (2007). **Eski Türkçenin Grameri.** Çev. Mehmet Akalın. Ankara: TDK.

GEMALMAZ, E. (1996). **Türkçede İsim Tamlamalarının Derin Yapısı**. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S.4, Erzurum.

GÜLENSOY, T. (2018). **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü.** İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

GÜLSEVİN, G. (2020**). Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**. Ankara: TDK.

GÜLSEVİN, G. BOZ, E. (2022). **Eski Anadolu Türkçesi**. Ankara: Gazi.

HACIEMİNOĞLU, N. (2015). **Türk Dilinde Edatlar.** İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

HACIEMİNOĞLU, N. (2019). **Karahanlı Türkçesi Grameri.** Ankara: TDK.

HATİPOĞLU, V. (1981). **Türkçenin Ekleri**. Ankara: TDK.

KAÇAR, M. (2015). **"Bakî'nin Dilinden Kanûnî'nin Son Seferi: Fezâil-i Cihâd'da Yer Alan Sigetvâr-nâme**". Littera Turca -Journal of Turkish Language and Literature, sayı:1. s. 27-46. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/181186 Erişim Tarihi: 5/7/2023.

KANAR, M. (2010). **Farsça-Türkçe Sözlük**. İstanbul: Say.

KANAR, M. (2018). **Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü.** İstanbul: Say.

KAPLAN, H. MACİT, M. (2022). "**Bâkî**", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Ahmet Yesevi Üniversitesi. https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/baki Erişim Tarihi: 5/7/2023

KARAAĞAÇ, G. (2018). **Türkçenin Ses Bilgisi.** İstanbul: Kesit.

KARAAĞAÇ, G. (2019). **Türkçenin Dil Bilgisi.** Ankara: Akçağ.

KARAAĞAÇ, G. (2022). **Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü.** Ankara: TDK

KARADAVUT, A. (2020). **Eski Türkçede Sayılar: Yapısal ve Anlamsal Bir Yaklaşım.** (Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

KARAHAN, L. (2015). **Türkçede Söz Dizimi.** Ankara: Akçağ.

KAYMAZ, Z. (1994). **Eski Anadolu Türkçesinde Sayı Adları ve Kullanışları** . Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten. cilt 39. S. 1991, s. 5-17. https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/44242/545295

KILIÇ, Z. (2008). **Bâkî'nin Kasidelerindeki Rediflerden Hareketle Bâkî ve Dönemine bir bakış.** Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları. s. 19-21.

KORKMAZ, Z. (2018).**Türkçede Eklerin Kullanış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları**. Ankara:TDK

KORKMAZ, Z. (2019a). **Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü**. Ankara:TDK

KORKMAZ, Z. (2019b).**Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi.** Ankara:TDK

KORKMAZ, Z. (2020).**Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi**. Ankara: TDK

KOŞİK,H. S. (2017). **El-İ'lâm bi-A'lâmi Beledi'llâhi'l-Harâm Tercümesi (Feza'il-i Mekke)**. (Doktora Tezi). Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi.

KOŞİK, H. S. (2022). "**Fezâ'il-i Cihâd /Fezâ'ilü'l-Cihâd (Bâkî)**", Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü. Ahmet Yesevi Üniversitesi.http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/feza-il-i-cihad-feza-ilu-l-cihad-baki Erişim Tarihi: 5/7/2023

KÖKSAL, M. F. (2023). **Bâkî Dîvânı'nın Yeni Bir Nüshası ve Bâkî'nin Dîvân Nesirlerinde Bulunmayan Şiirleri** . Bilig. S.104, s.27-53 . DOI: 10.12995/bilig.10402

KÖKTEKİN, K. (2017). **Eski Anadolu Türkçesi. Erzurum.** Fenomen.

MACİT, M. (2021). "**Dîvân (Bâkî)**", Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü. Ahmet Yesevi Üniversitesi http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/divan-baki Erişim Tarihi 5/7/2023

MACİT, M. (2022a). "**Fezâil-i Mekke (Bâkî)**", Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü. Ahmet Yesevi Üniversitesi. http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/feza-il-i-mekke-baki Erişim Tarihi: 5/7/2023

MACİT, M. (2022b). "**Me'âlimü'l-Yakîn Fî-Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn (Bâkî)**", Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü. Ahmet Yesevi Üniversitesi. http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/me-alimu-l-yakin-fi-sireti-seyyidi-l-murselin-baki Erişim Tarihi: 5/7/2023

MAKSUDOĞLU, M. (2012). **Osmanlı Tarihi -1289-1922-**. İstanbul: İFAV.

ÖZCAN, A. (hzl.) (1989). **Nevîzâde Atâî, Hadâiku'l-Hakaik fî Tekmileti'ş-Şakaik**. İstanbul: Çağrı.

ÖZKAN, M. (1992). **Gülistan Tercümesi Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük**. Ankara; TDK.

ÖZKAN, M. (2001*).* **Türkçenin Ses ve Yazım Özellikleri.** İstanbul: Filiz.

ÖZKAN, M. (2013*).* **Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi.** İstanbul: Filiz.

PAÇACIOĞLU, B. (2016). **VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı**. İstanbul: Kesit.

SERTKAYA, O. F. (2018). **Kelime Dağarcığımızdan Etimoloji Araştırmaları.** Ankara: Akçağ.

ŞAHİN, E. (2011). **Bâkî Divânı'na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı**. (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

ŞAHİN, H. (2018). **Eski Anadolu Türkçesi.** Ankara: Akçağ.

ŞEMSETTİN SÂMİ. (2015). **Kâmûs-ı Türkî**. İstanbul: Şifa.

ŞEN, F. M. (2006). **Kanuni Sultan Süleyman (Muhibbi) ve Baki** . Osmanlı Araştırmaları 28. S. 28, s. 183-193 .

ŞİRİN, H. (2020). **Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi.** Ankara: TDK.

TAŞKIN, G. ATİK, A. AVERBEK, G. D. (2022). **Gönüllerin Dirliği Ebu Eyyub El-Ensârî'nin Hadis Rivayetleri Hayâtu'l-Kulûb Bi-Rivâyâtı Ebî Eyyûb**. İstanbul: Ötüken.

TEKİN, T. (2014). **Orhon Yazıtları.** Ankara: TDK.

TERGİP, A. (2010). **Bâkî'nin Meâlimü'l-Yakîn Adlı Eseri Üzerinde Dil İncelemesi (Metin-Sözlük).** (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

TİKEN, K. (2020). **Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf-Fiiller**. Ankara: TDK.

TİMURTAŞ, F. K. (2019). **Eski Türkiye Türkçesi**. İstanbul: Kapı.

TULUM, M. (2011). **17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı.** Ankara: TDK.

Türkiye Diyanet Vakfı. " **İslam Ansiklopedisi**". https://islamansiklopedisi.org.tr/baki--sair Erişim Tarihi: 5/7/2023

ÜŞENMEZ, E. (2014). **Eski Anadolu Türkçesinde Arkaik (Eski) Öğeler.** İstanbul: Akademik Kitaplar.

ŞAHİN, H. (2018). **Eski Anadolu Türkçesi.** İstanbul: Akçağ.

TÜRK, V. vd. (2021). **Eski Anadolu Türkçesi Dersleri.** İstanbul: Kesit.

UYĞUR, S. (2010). **Mihâcü'ş-Şehâdet (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)**. (Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

UYĞUR, S. (2016a**). Hasan Halvetî nin Sülûki'l-Âşıkîn'i (Giriş İnceleme Metin Dizin Tıpkıbasım)**. Erzurum: Fenomen.

UYĞUR, S. (2016b). **Hasan Halvetî nin Dîvân-ı İlâhiyât'ı (Giriş İnceleme Metin Dizin Tıpkıbasım).** Erzurum: Fenomen.

UYĞUR, S. (2021). **Eski Türkiye Türkçesi Metinlerinden Hâcî Halîfetü'l-Bursevî'nin Terceme-i Vasâyâ'l-Kudsiyye'si (İnceleme Metin Sözlük Tıpkıbasım).** Ankara: Gece.

UYSAL, B. (2018). **Türkçede İşteş Çatı ve İşteş Çatının Özellikleri.** Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi. S. 7(2), ss. 806-836.

ÜSTÜNOVA, K. (2020). **Türkiye Türkçesinde Yapı Kavramı ve Söz Dizimi İncelemeleri**. Bursa: Sentez.

VURAL, H. BÖLER, T. (2014). **Ses ve Şekil Bilgisi**. İstanbul: Kesit.

YAĞCIOĞLU (AYDIN) , S. (2009). **Fuzûlî ve Bâkî Divanlarının Karşılaştırılması**. (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

YILDIZ, O. YALKIN, A.O. (2021). **Tarihî Türk Lehçeleriyle Karşılaştırmalı Eski Anadolu Türkçesi**. Ankara: Akçağ.